

DR. FADIL İLAHİ
DAVET FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

DAVET VE MUHATAPLAR

ÇEVİREN: M. BEŞİR ERYARSOY

Bismillahirrahmanirrahim

ÖNSÖZ

Şüphesiz hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım diler, O'ndan mağfiret isteriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden, ona sığınırız. Allah'ın hidayet verdiği kimseyi saptıracak bulunmaz. Saptırdığı kimseye de hidayet verecek bulunmaz. Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Bir ve tektir, ortağı yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed Alla'nın kulu ve rasûlüdür. Allah'ın salât ve selamı, bereketleri ve ihsanı ona, aile halkına, ashabına ve tabîlerine olsun.

İmdi;

Şüphesiz yüce Allah'a davet görevlerin başı, Allah'a yaklaştıran ibadetlerin en faziletlisi, amellerin en değerlisidir. Fakat bu işi yerine getiren kimseler kasten yahut yanılarak şu ya da bu sebeple hata edebilmektedir. Onların isabetsiz davranışlarının sebepleri arasında “muhatapların durumlarını gözönünde bulundurma” halini düşünme ve tespitlerindeki hatalarıdır. Kimisi buna hiçbir önem vermez, kimisi ise muhatapların halini gözönünde bulundurmamak iddiası ile usul ve esasta –gözönünde bulundurulması gereken prensip ve kuralları- unutarak ya da unuttur gibi yaparak birtakım değişikliklerde bulunabilmektedir.

İşte bundan dolayı ve yüce Allah'ın yoluna davet alanında çalışan değerli kardeşlerime “yüce Allah adımlarını doğrultsun” faydalı olmak arzusu ile herşeyi bilen ve hikmeti sonsuz yüce Allah'ın yardımını ve tevfikini niyaz ederek bu konuyu aşağıdaki soruları cevaplandırmak suretiyle ele almak istedim:

1- Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın kitap ve sünnette şer'i bir dayanağı var mıdır?

2- Davetçilerin önderi, şerefli Peygamberimizin siyretinde muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın tanıkları var mıdır?

3- Bu ümmetin selefi muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmaya önem vermiş midir?

4- Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın kural ve prensipleri var mıdır?

Bu Çalışmada Gözönünde Bulundurduğum Hususlar:

Yüce Allah'ın lutfuyla bu konuyu ele alırken aşağıdaki hususlara dikkat etmeye çalıştım:

1- Bu araştırmanın temel kaynağı yüce Allah'ın kitabı ve onun Rasûl-i Kerim'inin sünneti olmuştur.

2- Yüce Peygamberimizin muhatapların hallerini gözönünde bulundurmaya önem verdiğiine dair delilleri çoğunlukla temel hadis kaynaklarından naklettim, bazen de siyer kitaplarından aktardım. İlim adamlarının bunlardan aldığım deliller ile ilgili hüküm ve değerlendirmelerini sözkonusu ettim. Bundan Buhari ile Müslim'den yaptığım nakiller müstesnadır. Çünkü ümmet her ikisini de kabul ile almak hususu üzerinde icma ve ittifak etmiştir.¹

3- Araştırma konumuza delaletine rağmen zayıf hadisleri delil göstermemeye dikkat ettim.

¹ Bk. Nevevi, Müslim Şerhi Mukaddimesi, s. 14 ile Hafız İbn Hacer, Müzhetu'l-Nazar fi Tavdihi Muhbeti'l-Fiker, s. 29

4- Ayet-i kerimeler ile hadis-i şerifleri delil gösterdiğim sıralarda tefsir kitaplarıyla, sünnet kitaplarını şerheden eserlerden yararlanmaya çalıştım. Allah bu eserlerin müelliflerine bizim adımıza en hayırlı mükafatları versin.

5- Muhatapların durumunu gözönünde bulundurmak ile ilgili bu ümmetin selefinin sözleri ve konularını nakil ederken temel kaynaklara başvurmaya dikkat ettim.

6- Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın kural ve prensiplerini kitap ve sünnetin naslarından, yüce Peygamber efendimizin tutumlarından bu ümmetin selefinin –yüce Allah onlara rahmet eylesin- söz ve tutumlarından çıkarmaya gayret ettim.

7- Muhatapların durumunu gözönünde bulundurmak gerekçesiyle bazı kimselerin bilerek yahut yanılarak düştükleri hatalara dikkat çekmeye çalıştım.

8- Faydanın daha mükemmel olması arzusuyla çalışma metni arasında varid olan garip lafızları açıkladım.

9- Daha çok yararlanmak ve ek bilgi edinmek için başvurmak isteyenlere kolaylık olsun diye başvuru kaynakları ile ilgili yeterli bilgileri kaydettim.

Bu Çalışmanın Çerçevesi:

Bu çalışma aşağıdaki plan çerçevesinde ele alındı:

Mukaddime:

Birinci Bahis: Yüce Allah’a davet yolunda muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın meşruiyeti. Bu bahis dört alt başlık halinde incelenmiştir.

İkinci Bahis: Yüce peygamberin muhatapların durumuna önem vermesi ve yüce Allah’a davet yolunda bunu gözönünde bulundurmaya gayret göstermek. Bu da ondokuz alt başlık halinde ele alınmıştır.

Üçüncü Bahis: Bu ümmetin selefinin (geçmişlerinin) muhatapların durumunu gözönünde bulundurmaları ve yüce Allah’a davet yolunda bunu gözönünde bulundurmaya gösterdikleri ihtimam. Bu da sekiz alt başlık ihtiva etmektedir.

Dördüncü Bahis: Yüce Allah’a davet yolunda muhatapların durumlarına riayet etmenin kuralları. Bunda da oniki bahis vardır.

Sonuç:

Bu araştırmanın sonuçlarını ve bazı tavsiyeleri ihtiva etmektedir.

Bununla birlikte ben bu mütevazi gayret ürününün tutarsızlıklardan, eksikliklerden, kusurdan uzak olduğunu iddia etmiyorum. Böyle bir iddiada bulunmak da bana yakışmaz. Bunun yerine şöyle diyorum: “Eğer bu doğru ise Allah’tandır, şayet yanlış ise benden ve şeytandandır. Allah ve Rasûlü ondan uzaktırlar.”²

Bir tutarsızlık yahut bir yanlışlık bulup da dikkatini çeken kimseye de Allah’ın rahmetini ihsan etmesini dilerim.

Teşekkür ve Dua:

Hamd ve şükür bir ve tek, samed, herşeyi bilen, hikmeti sonsuz, hay ve kayyum, celal ve ikram sahibi. Bu zayıf kuluna sebepleri kolaylaştırmak suretiyle bu

² Abdullah b. Mesud kendisine sorulan bir fetvaya cevap verdiğinde bu sözleri söylemişti. Bk. İmam Ahmed, Müsned, hadis no: 4276, VI, 137. Şeyh Ahmed Muhammed Şakir senedinin sahih olduğunu belirtmektedir. Bk. Şeyh Ahmed Muhammed’in, Müsned, VI, 137’ye dair notu

araştırmayı hazırlama imkanını lutfeden Allah'a aittir. Rahmeti, lutfu ve ihsanı ile bunu kabul buyurmasını niyaz ederim. Şüphesiz ki O herşeyi işitendir, duaları kabul edendir.

Hay ve kayyum olan Allah'tan benim yerime, benim terbiyeme gösterdikleri ihtimam ve yüce Allah'ın yoluna davet sevgisini kalbime ekmek için güçleri yettiğince çaba göstermelerinin mükafatını ihsan etmesini niyaz ederim. *"Rabbim onlar beni küçükken nasıl terbiye ettilerse, sen de onlara öyle rahmet et."* (el-İsra, 17/24) Aynı şekilde bu sahifeleri hazırladığım sırada vefat eden babama yüce Rabbimin mağfiret buyurmasını, onu kabir ve cehennem azabından koruyarak naim cennetlerine koymasını niyaz ederim.

Değerli kardeşlerim Dr. Seyyid Muhammed Sadatî eş-Şankitî ile Prof. Dr. Mustafa Ahmed Ebu's-Semek adındaki değerli fazilet sahibi kardeşlerime bu araştırmam ile ilgili olarak değerli görüşlerini lutfettikleri için teşekkürler ve de dualar ederim.

Eşim ve çocuklarıma da ders vermek, telif etmek ile meşguliyetimi gözönünde bulundurarak anlayışla karşıladıkları, benim işlerimi gördükleri için onlar için muvaffakiyet ve doğru yolda gitmeleri için dua ediyorum. Yüce Rabbimden onları müslümanların hanımlarını, çocuklarını, salihlerden, ıslah edicilerden, hidayete davet eden ve hidayete davet eden ve hidayet bulanlardan olmasını, hepsini de bizler için bir gözbebeği mesabesinde kılmasını niyaz ederim. Şüphesiz ki O bütün duaları işitendir, kabul edendir.

Yüce Mevladan benim bu çalışmamı kendi zatı için ihlasla yapılmış bir çalışma kılmasını, onu benim için, İslam ve müslümanlar için faydalı kılmasını niyaz ederim. Şüphesiz ki O bağışları pek bol olandır, kerimdir.

Yüce Allah Peygamberine onun alîne, ashabına, ona uyanlara salât ve selamlar eylesin, bereketler ihsan buyursun.

Yapacağımız son dua da alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun demektir.

BİRİNCİ BAHİS

YÜCE ALLAH'A DAVET YOLUNDA MUHATAPLARIN DURUMLARINI GÖZÖNÜNDE BULUNDURMANIN MEŞRUIYETİ:

GİRİŞ: Davet edilenlerin durumlarını gözönünde bulundurmanın meşruiyeti ve önemi şanı yüce Allah'ın önceki peygamber ve rasûlleri kavimleri arasından ve kavimlerinin dilleriyle kavimleri ile mütenasip mucizeler ile göndermiş olmasında ortaya çıkmaktadır. Yine buna şanı yüce Allah'ın sevgili kulu, kerimi Mustafa (s.a)'ı değişik yollarla davet görevini yerine getirmesini emretmesi de buna delil teşkil etmektedir. Yüce Allah'ın ümmetinin fukahasına emrettiği kavimlerinin kendilerine dönmesinden sonra onları inzar edip (uyarıp, korkutma)larını emretmiş olması da bunun delilidir. Yine bu hususu daha da vurgulayan şeylerden birisi de pekçok İslami teşride insanların durumlarının gözönünde bulundurduğunu tespit edebilmemizdir.

Yüce Allah'ın ihsan edeceği başarı ile bu bahiste aşağıdaki başlıklar altında bütün bunları açıklamaya gayret edeceğiz:

A- Yüce Allah'ın önceki peygamberleri gönderişinde davet edilenlerin durumlarının gözönünde bulundurulması

B- Yüce Allah'ın sevgili kulu, şerefli peygamberine değişik yollarla davet görevini yerine getirmesini emretmesi

C- Yüce Allah'ın tefakküh eden (din bilgisini öğrenen) kimselere kavimlerini inzar etmek (korkutup, uyarmak) emrini vermesi

D- İslami teşrilerde muhatapların durumunun gözönünde bulundurulması
Bu şıkların herbirisinden sözetmek için bağımsız bir başlık tahsis edeceğiz.

Birinci Başlık: Yüce Allah'ın Önceki Peygamberleri Gönderişinde Davet Edilenlerin Durumunu Gözönünde Bulundurması:

Giriş:

İçinde bir uyarıp, korkutanın (nezirin) dönüp geçmediği hiçbir ümmet yoktur. Yüce Allah'ın her bir ümmete kendilerinden, kendi dilleriyle konuşan ve çağına uygun mucizelerle birlikte birer peygamber göndermiş olması onun hikmetindedir. Bütün bu hususlarda peygamberlerin kendilerine gönderildiği kimselerin durumlarına riayet edilmiş, gözönünde bulundurulmuştur.

Yüce Allah'ın izniyle bu hususa dair açıklamalarımızı aşağıdaki başlıklar altında sözkonusu edeceğiz:

- 1- Yüce Allah'ın peygamberleri kavimleri arasından seçişi
- 2- Yüce Allah'ın peygamberleri kavimlerinin dilleri ile gönderişi
- 3- Yüce Allah'ın peygamberlere kavimlerinin durumuna uygun mucizeler vermiş olması

1- Yüce Allah'ın Peygamberleri Kavimleri Arasından Seçişi:

Davetçinin davet ettiği kimselerin hallerini bilmesinin zorunlu olduğunu ve yüce Allah'a davet sırasında bu halleri gözönünde bulundurmanın önemini ortaya koyan hususlardan birisi de yüce Allah'ın peygamberleri ve rasûlleri kavimleri arasından seçmiş olmasıdır. Örnek olarak yüce Allah'ın Nuh (a.s) ile kavmini sözkonusu ederken söylediği şu buyruklarını kaydedelim:

“Nuh kavmi rasûlleri yalanladılar. Hani kardeşleri Nuh onlara: ‘Sakinmaz mısınız?’ demişti. Ben size gönderilmiş emin bir peygamberim.” (eş-Şuara, 26/105-107)

Böylelikle yüce Allah Nuh (a.s)'ın kardeşleri yani mezhep itibariyle onlardan birisi olduğunu beyan etmektedir.¹

Yine yüce Rabbimiz Hud (a.s) ile kavmini sözkonusu ederken şöyle buyurmaktadır: *“Ad kavmi rasûlleri yalanladılar. Hani kardeşleri Hud onlara: ‘Sakinmaz mısınız?’ demişti. Muhakkak ben size gönderilmiş emin bir peygamberim.”* (eş-Şuara, 26/123-125)

Yine yüce Allah onlar hakkında: *“Ad kavmine de kardeşleri Hud'u (gönderdik).”* (el-Araf, 7/65) diye buyurmaktadır.

Yüce Rabbimiz Salih (a.s) ile kavmi hakkında şöyle buyurmaktadır: *“Semud kavmi de peygamberleri yalanladılar. Hani kardeşleri Salih onlara demişti ki: ‘Korkmaz mısınız ben sizin için güvenilir bir elçiyim.”* (eş-Şuara, 26/141-143)

Yine onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *“Semud (kavmin)e de kardeşleri Salih'i (peygamber olarak gönderdik).”* (el-Araf, 7/73)

¹ Bk. Ebu's-Suud, Tefsir, III, 237

Lut (a.s) ve kavmi hakkında da şöyle buyurmaktadır: “Lut kavmi peygamberleri yalanladılar. Hani kardeşleri Lut onlara şöyle demişti: ‘Korkmaz mısınız ben gerçekten size (gönderilmiş) emin bir peygamberim.’” (eş-Şuara, 26/160-162)

Yüce Allah Medyen ile kendilerine peygamber olarak gönderilen Şuayb (a.s) hakkında da: “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (peygamber olarak gönderdik).” (el-Araf, 7/85) diye buyurmaktadır.

Bu şekilde yüce Allah herbir ümmete kendilerinden bir peygamber göndermiş olmaktadır. Bundaki hikmet –yüce Allah en iyisini bilir ya- onların kendilerine gönderilen peygamberin sözünü böylece daha iyi anlayabilmeleri ve doğruluk ve emaneti itibariyle durumunu daha iyi bilmeleri, ona tabi olma imkanının daha yüksek olmasıdır.² Aynı şekilde onlara gönderilen herbir peygamber de onları, problemlerini ve isteklerini daha iyi biliyordu.

2- Yüce Allah Rasûlleri Kavimlerinin Dilleriyle Göndermiştir:

Muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunluluğunu ve yüce Allah’a davet yolunda bunun önemini gösteren hususlardan birisi de yüce Rabbimizin gönderdiği herbir peygamberi mutlaka kavminin dili ile göndermiş olmasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Biz gönderdiğimiz herbir peygamberi –kendilerine apaçık anlatsın diye- ancak kendi kavminin dili ile gönderdik. Artık Allah kimi dilerse saptırır, kimi dilerse de doğru yola iletir. O azizdir, hakimdir.” (İbrahim, 14/4)

Bundaki hikmet yüce Allah’ın: “Kendilerine açıklasın diye” buyruğunda belirtildiği gibi kendilerini davet ettiği şeyi iyice anlamaları ve böylelikle yüce Allah’a karşı ileri sürecek bir delillerinin olmaması ve: Bizler, bize yapılan hitabı anlayamadık diyememeleri içindir.³

Hafız İbn Kesir tefsirinde diyor ki: “Bu yüce Allah’ın kullarına bir lütfudur. O, onlara kendilerinden ve kendi dilleriyle bir peygamber göndermiştir ki peygamberlerin kendilerinden neleri istediklerini ve kendilerine neleri getirdiklerini iyice anlayabilsinler.”⁴

Dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Bu ayet-i kerime peygamberlerin önderi, rasûllerin lideri Muhammed (s.a)’ın peygamberliğini inkar etmek için arap olmayanların delil diye tutunacakları bir taraf yoktur. Çünkü yüce peygamberin getirdiklerini anlayabilecek şekilde kendilerine tercüme edilenlere karşı da bağlayıcı delil ortaya konulmuş olmaktadır.⁵

3- Yüce Allah’ın Peygamberlere Kavimlerinin Durumlarına Uygun Mucizeler Verişi:

Yüce Rabbimiz peygamberleri ve rasûlleri (hepsine selam olsun) çeşitli mucizelerle desteklemiştir. Mesela Musa (a.s)’ı desteklediği mucizelerden birisi asa mucizesi idi. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Bunun üzerine esasını (yere) bıraktı. Hemen apaçık bir ejderha oluverdi.” (el-Araf, 7/107) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: “Musa esasını bırakır bırakmaz onların hile ile yaptıklarını yutuverdi. Sihirbazlar hemen secdeye kapanverdiler.” (eş-Şuara, 26/45-46)

² Bk. el-Keşşaf, II, 86; Kadı Beydavi, I, 344, Ebu’s-Suud, Tefsir, III, 237; el-Kasımi, Tefsir, VII, 165

³ Bk. el-Kasımi, Tefsir, X, 6

⁴ İbn Kesir, Tefsir, II, 574

⁵ Bk. Kurtubi, Tefsir, IX, 340; İbn Atiyye, el-Muharraru’l-Veciz, X, 61

İsa (a.s)'ı desteklediği mucizelerden birisi de anadan doğma körü ve abraşı iyileştirmesi, ölüleri diriltmesidir. Yüce Allah buyuruyor ki: *“İsrailoğullarına bir peygamber olarak gönderecek (ve şöyle diyecektir): ‘Gerçekten ben size Rabbinizden bir belge getirdim. Size çamurdan kuş gibi bir şey yapar, ona üfürürüm. Allah’ın izniyle o derhal bir kuş olur ve yine Allah’ın izniyle anadan doğma körü, abraşı iyi eder ve ölüleri diriltirim. Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm. Eğer iman eden kimseler iseniz elbette bunlarda sizin için deliller vardır.”* (Al-i İmran, 3/49)

Yüce Allah’ın şerefli peygamberimize ihsan ettiği mucizelerden birisi de ona vahyetmiş olduğu Kur’an-ı Kerim’dir. İmam Buhari, Ebu Hureyre (r.a)’dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (s.a) buyurdu ki: *“İnsanların benzerini gördükleri takdirde mutlaka iman etmelerini gerektiren birtakım mucizeler verilmemiş hiçbir peygamber yoktur. Bana verilen ise yüce Allah’ın bana vahyettiği bir vahiydir. Bu sebeple onlar (bütün peygamberler) arasında kıyamet gününde kendisine uyanları en çok olacak olanın kendim olacağımı ümit ediyorum.”*⁶

Peygamberlerin mucizelerinin çeşitli olmasındaki hikmet –ümmin alimlerinin pekçoğunun açıkladığı üzere- kavimlerinin durumuna uygun olmasının gözönünde bulundurulmasıdır. Bu husus ile ilgili olarak Hafız İbn Kesir şöyle demektedir: *“Yüce Allah herbir peygamberi kendi dönemine uygun bir risaletle göndermiştir. Musa (a.s) döneminde büyüclük ve büyücülerini tazim yaygın bir hal idi. O bakımdan yüce Allah onu gözleri kamaştırıcı ve bütün sihirbazları hayrete düşüren bir mucize ile gönderdi. Bunun pek azametli ve cebbar olan tarafından geldiğine kesin inanmaları üzerine İslama itaatle boyun eğdiler ve Allah’ın hayırlı kullarından oldular.*

İsa (a.s) de doktorlar ve tabiat bilimlerinde ileri kimselerin bulunduğu bir dönemde gönderildi. Bundan dolayı onlara getirdiği mucizeleri ancak şeriatı ortaya koyan (Allah)’ın desteklediği bir kimse olması müstesna kimsenin benzerini ortaya koyamayacağı mucizeler getirdi. Cansız bir varlığı diriltme kudretini yahutta anadan doğma körü ve abraşı öldürme gücünü kıyamet gününe kadar kabrinde kalmaya mahkum kimseleri diriltme kudretini doktorlar nereden bulabilirlerdi?

Aynı şekilde Muhammed (s.a) da fasihlerin, belağat erbabının ve mükemmel şairlerin döneminde gönderildi. Onlara Allah’ın kitabını getirdi. Bütün insanlar ve cinler onun bir benzerini yahut on suresinin yahut bir suresinin benzerini getirmek için biraraya gelecek olsalar biri diğerine yardımcı olsa dahi ebediyen güç yetiremezler. Bunun böyle olmasının tek sebebi yüce Rabbinizin sözünün hiçbir zaman kulların sözüne benzemeyişidir.”⁷

Şüphesiz peygamberlerin mucizelerinin kavimlerinin durumuna uygunluğunda şu gerçek ortaya çıkmaktadır: Yüce Allah’a davet yolunda muhatapların hallerine riayet etmek ve onlar için uygun olan araç ve uslubu seçmek bir zorunluluktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah’tır.

İkinci Başlık: Yüce Allah’ın Şerefli Peygamberine Çeşitli Yollarla Davet Görevini Yerine Getirmesini Emretmiş Olması:

Davet olunanların durumlarını bilmenin zorunluluğuna ve davet esnasında bunları gözönünde bulundurmanın önemine delalet eden hususlardan birisi de yüce Allah’ın şerefli peygamberine çeşitli yollarla davette bulunmasını emretmiş olması vardır. Mesela yüce Allah’ın şu buyruğunda daveti üç yolla yapmasına dair şöyle bir

⁶ Buhari, Hadis no: 4981, IX, 3

⁷ İbn Kesir, I, 391; Ayrıca bk. Beğavi, Tefsir, I, 303; Kurtubi, Tefsir, IV, 94; İbn Hacer, Fethu’l-Bari, IX, 6-7; Ayni, Umdetu’l-Kari, XX, 12; Ebu’s-Suud, Tefsir, II, 39; Alusi, Ruhu’l-Meani, III, 169

ilahi emir vardır: “*Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel yolla mücadeleyi yap.*” (en-Nahl, 16/125)

Ayet-i kerimede yüce Allah peygamberine daveti üç yolla gerçekleştirmesini emretmektedir. Bunlar:

- 1- Hikmet
- 2- Güzel öğüt
- 3- En güzel yolla mücadele

Herbir kesime ona uygun gelecek ve münasip düşecek bir yol kullanılır.

İmam İbnu'l-Kayyim bu ayetin tefsirinde şunları söylemektedir: “Yüce Allah davet mertebelerini insanların mertebelerine göre tespit etmiştir: Hakka karşı inatlaşmayan ve bundan yüz çevirmeyen zeki, daveti kabul eden kimse hikmet yolu ile davet edilir.

Bir çeşit gafleti ve gecikmesi bulunan fakat daveti kabul eden kimse ise güzel öğütle davet edilir. Bu ise teşvik ve korkutmanın da birlikte bulunduğu emir ve nehy ile olur.

İnatçı ve karşı koyan kimse ile de en güzel yol hangisi ise o şekilde mücadele edilir.”⁸

Yüce Allah'ın şu buyruğunda kafir ve münafıklara karşı şiddet ve kaba kuvvetin kullanılmasına dair şu Rabbanî emir yer almaktadır: “*Ey Peygamber! Kafirlerle ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol. Yerleri cehennemdir onların, o ne kötü bir dönüş yeridir.*” (et-Tevbe, 9/73)

Abdullah b. Abbas (r.a) bu ayetin tefsirinde şunları söylemektedir: “Yüce Allah ona kafirlere karşı kılıçla, münafıklara karşı dil ile cihad etmesini emretmekte ve onlara karşı yumuşak davranmayı ortadan kaldırmaktadır.”⁹

Yüce Allah'ın şu buyruğunda da yumuşaklıkla ve şefkatle davet ile sertlikle ve haşin bir surette davet birarada sözkonusu edilmektedir: “*Kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin. Aralarından zulmedenler müstesna.*” (el-Ankebut, 29/46)

Bu ayet-i kerimede zalim olmayanlara karşı en güzel yolla yani şefkatle ve yumuşaklıkla mücadeleye, buna karşılık kitap ehlinde zalimlik eden kimselere karşı en güzel yolun dışında bir yol olan sertlikle ve şiddetle mücadele etmeye bir irşad ve yönlendirme bulunmaktadır.

Büyük ilim adamı Zemahşeri ayetin tefsirinde şunları söylemektedir: “En güzel haslet ile davet et. Bu da kabalığa yumuşaklıkla, kızgınlığa öfkeyi yatıştırmakla, taşkınlığa ağırbaşlılıkla karşılık vermektir. Yüce Allah'ın buyurduğu gibi; “*En güzel olan ile sav*” (Fussilet, 41/34)

“Zulmedenler müstesna” yani haddi aşmakta, inat etmekte aşırıya gidenler ve nasihatı, öğüdü kabul etmeyenler, yumuşak davranmanın etkilemediği kimselere gelince, onlara karşı sert davranma yolunu seçiniz.”¹⁰

Sözün özü şu ki yüce Allah şerefli peygamberine yüce Allah'a davet yolunda herbir kesime karşı onlara uygun bir yol izlemek şeklinde çeşitli yollar izlemeyi emretmektedir. Bu kesimlerden herhangi birisine karşı bu tutumlardan birisini tercih etmek o kesimin durumunu bilmeyi gerektirir. Böylelikle o kesime uygun yolu kullanmak imkanı doğar.

⁸ et-Tefsiru'l-Kayyim, s. 344; Ayrıca bk. Razi, et-Tefsiru'l-Kebir, XX, 138-139, Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye, Mecmuu'l-Fetava, XIX, 164; Hazin, Tefsir, IV, 124; Kadı Beydavi, I, 561; Ebu's-Suud, Tefsir, V, 151; Ruhü'l-Meani, XIV, 254; el-Muntehab fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim, s. 407

⁹ Taberi, rivayet no: 16962, XIV, 358-359; Ayrıca bk. Beğavi, Tefsir, V, 311. Yine ondan bir başka rivayette şöyle dediği nakledilmiştir: “Kafirlere karşı savaşmakla, münafıklara karşı da sözle sertlik göstermekle (emrolunmuştur).” Taberi, rivayet no: 16963; XIV, 359; Ayrıca bk. Zadu'l-Mesir, III, 470

¹⁰ Keşşaf, III, 207-208; Ayrıca bk. Ebu's-Suud, Tefsir, VII, 42; Ruhü'l-Meani, XXI, 2; Kasimi, Tefsir, XIII, 153

Üçüncü Başlık: Yüce Allah'ın Din İlmî Öğrenenlere Kendi Toplularını Uyarmalarını Emredişi:

Muhatapların durumlarını bilip, yüce Allah'a davet sırasında bunları gözönünde bulundurmanın önemini gösteren hususlardan birisi de yüce Rabbimizin dini bilgilerini derinleştirmek isteyen kimselere (tefakkuh edenlere) kendilerine dönmelerinden sonra toplumlarını inzar etmekle (korkutup uyarmakla) emretmiş olmasıdır. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *“Mü'minlerin topluca (savaşa) çıkmaları gerekmez. Onların herbir topluluğundan bir kesim de dinde fakih olmak ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere (geri) kalmalı değil miydi? Olur ki sakınırlar diye.”* (et-Tevbe, 9/122)

Kendilerine dönüşlerinden sonra kendi toplumlarını uyarmalarını, dinde fakih olmak isteyenlere emretmenin hikmetlerinden birisi belki de şudur: Onlar kendi toplumlarının halini diğerlerinden daha iyi bilirler, onların şartlarını diğer insanlara göre daha çok gözönünde bulundururlar. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır.

Dördüncü Başlık: İslam Teşriinde İnsanların Durumlarının Gözönünde Bulundurulması:

Giriş:

Davet olunanların hallerini gözönünde bulundurmanın zorunluluğunu ve önemini gösteren hususlardan birisi de yüce Allah'ın onlar için indirdiği teşrii buyruklarında kullarının durumunu gözönünde bulundurmuş olmasıdır. Bu Kur'an-ı Kerim'in tedrici bir şekilde indirilişinde, ibadetlerin yerine getirilmesi halinde, ruhsatların teşriinde genel hükümlerden ikrah (zorlama altında olmak), zaruret ve hata hallerinin istisna edilmesinde, ara düzeltme mertebelerinin çokluğunda, zina cezasının çeşitliliğinde, keffaretlerde muhayyer bırakmakta ortaya çıkmaktadır.

Yüce Allah'ın yardımı ve ihsan edeceği başarı ile bu başlık konusunu aşağıdaki ünvanlar altında ele almaya çalışacağım:

- 1- Kur'an-ı Kerim'in nüzulünde insanların durumlarının gözönünde bulundurulması
- 2- İslamın dört rüknünün yerine getirilmesi sırasında teşrii ruhsatlar ile insanların durumlarının gözönünde bulundurulması
- 3- İkrah ve zaruret hallerinde günahı ve hükmü kaldırmak suretiyle insanların durumlarının gözönünde bulundurulması
- 4- Ahkam konularında hata yoluyla yapılan ile kasten yapılanlar arasında farklı teşriilerde bulunmakla insanların durumlarının gözönünde bulundurulması
- 5- Arayı düzeltmeye dair çeşitli yollar teşri etmek suretiyle insanların durumlarının gözönünde bulundurulması
- 6- Zina için çeşitli cezalar teşri ederek insanların durumunun gözönünde bulundurulması
- 7- Keffaretlerde çeşitlilik ve bunlardan birisini seçmekte muhayyerliğin teşri edilmesi suretiyle insanların durumlarının gözönünde bulundurulması

1- Kur'an-ı Kerim'in İndirilişinde İnsanların Durumunun Gözönünde Bulundurulması:

Davet esnasında insanların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunluluğunu gösteren hususlardan birisi de yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'i indirmesinde onların hallerini gözönünde bulundurulmuş olmasıdır.

İmam Buhari Yusuf b. Mahek'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Mü'minlerin annesi Aişe (r.anha)'ın yanında idim. Ona Iraklı birisi geldi: Hangi tür kefen daha hayırlıdır dedi. O: Yazık sana bunun sana zararı ne ki diye sordu. Bu sefer: Ey mü'minlerin annesi bana mushafını gösterebilir misin dedi.

Aişe: Neden diye sordu. Adam: Belki ben de Kur'an'ı ona göre telif ederim. Çünkü Kur'an telif edinmeyen bir şekilde okunmaktadır. Aişe şu cevabı verdi: "Hangisini daha önce okumanın sana ne zararı var ki Kur'an'dan ilk nazil olan mufassal bölümünden¹¹ bir suredir. Orada cennet ve cehennem sözkonusu edilir. Nihayet insanlar İslama girince, helal ve haram indi. Eğer ilk olarak 'şarap içmeyin' emri inseydi onlar 'biz ebediyyen şarap içmeyi terketmeyiz' diyeceklerdi. Eğer: "Zina etmeyin" inseydi 'zinayı ebediyyen terketmeyiz' diyeceklerdi. Andolsun Mekke'de Muhammed (s.a)'a ben henüz oyun çağında bir kız çocuğu iken: "Asıl onlara vaadolunan vakit kıyamettir ve o kıyamet daha büyük bir bela ve daha acıdır." (el-Kamer, 54/46) buyruğu indi. Bakara ve Nisa sureleri ise ancak ben onun yanında iken¹² nazil oldu. (İbn Mahek) dedi ki: "Sonra ona mushafı çıkarttı ve ona surelerin ayetlerini yazdırdı."¹³

Mü'minlerin annesi Aişe (r.anha)'ın bu anlattıklarından Kur'an'ın indiriliş sırasında insanların manevi hallerinin gözönünde bulundurulduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Hafız İbn Hacer, Aişe (r.anha)'ın sözkonusu ettiği hususlar ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Kur'an'ın indiriliş sırasındaki ilahi hikmete, Kur'an'dan ilk inen buyrukların tevhide davet, mü'min ve itaatkar olana cenneti, kafir ve isyankar olana da cehennem ateşini müjdeleyen buyruklar olduğuna işaret etmektedir. İnsanlar bunları huzur ile kabul edince bu sefer şer'i hükümler indirildi. Bundan dolayı Aişe (r.anha): "Eğer ilk olarak içki içmeyiniz buyruğu inseydi, onlar da biz onu bırakamayız derlerdi demektedir. Buna sebep ise insan tabiatında alışılmış şeyleri bırakmaktan nefret etme özelliğinin bulunmasından dolayıdır."¹⁴

Büyük ilim adamı el-Ayni de onun sözleri ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: Bu hadiste Aişe (r.anha) sözü edilen ve kendisince tesbit edilen hikmetin pekiştirilmesine işaret edilmektedir. Bu da el-Kamer suresinin önceki bir dönemde indiğidir. Bu surede ahkama dair bir şey yoktur. Pek çok hükümleri ihtiva etmekle birlikte Bakara ve Nisa sureleri bu sureden sonra inmiştir.¹⁵

2- İslamın Dört Rükünü Yerine Getirilirken Bir Takım Ruhsatların Tefri Edilmesi ile İnsanların Durumunun Gözönünde Bulundurulması:

Yüce Allah namazı, zekatı, orucu ve haccı İslamın esasları olarak tespit etmiştir. Şanı yüce Rabbimizin hikmeti bunları yerine getirirken, kullarının şartlarını ve durumlarını gözönünde bulundurarak birtakım ruhsatları teşri buyurmuştur.

Örnek olarak yüce Allah namaz kılmak üzere abdest almayı emretmiştir. Yüce Allah hastalık ve su bulamama hallerini gözönünde bulundurarak onlar için teyemmümü teşri buyurmuştur. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

¹¹ Kur'an'ın mufassal diye anılan bölümü sahih kabul edilen görüşe göre Kaf suresinden itibaren Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar olan sureleri kapsar. Bk. Fethu'l-Bari, II, 259; Ayrıca bk. Şeyh Abdu'l-Aziz b. Abdullah b. Baz'ın Fethu'l-Bari üzerine notları, II, 249

¹² "Ben onun yanında iken" Medine'de iken demektir. Çünkü Aişe (r.anha)'ın Peygamber efendimize zevce oluşu ittifakla hicretten sonradır. (Fethu'l-Bari, IX, 40)

¹³ Buhari, Hadis no: 4993; IX, 38-39

¹⁴ Fethu'l-Bari, IX, 40

¹⁵ Bk. Umdetu'l-Kari, XX, 22

“Eğer hasta olur veya yolculukta iseniz yahut herhangi biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunur da su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin. Yüzlerinizi ve ellerinizi neshediniz. Şüphesiz Allah çok affedicidir, bağışlayıcıdır.” (en-Nisa, 4/43)

Aynı şekilde namazın ayakta eda edilmesi ile ilgili hallerde de hastanın durumu gözönünde bulundurulmuş, oturarak eda etmesine müsaade edilmiştir. Buna da gücü yetmezse yanı üzerinde yatarak eda edebilir. İmam Buhari, İmran b. Husayn (r.a)’dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Benim basurlarım vardı. Peygamber (s.a)’a namaz hakkında soru sordum da şöyle buyurdu: “(Gücün yetiyorsa) ayakta namaz kıl. Eğer gücün yetmiyorsa oturarak, yine gücün yetmiyorsa yanın üzere yatarak kıl.”¹⁶

Namaz eda edilirken korku hali de gözönünde bulundurulmuş ve müslümanlara piyade yahut binekli olarak, kibleye yönelerek ya da yönelmeyerek – kolaylarına geldiği şekilde- kılmalarına müsaade edilmiştir. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *“Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah’ın huzurunda durun. Şayet korkarsanız o halde (namazı) yaya olarak veya binek üstünde (kılın). Güvene kavuştuğunuzda o size bilmediğinizi öğrettiği gibi Allah’ı anın.”* (el-Bakara, 2/238-239)

Abdullah b. Ömer (r.a)’a korku namazına dair soru sorulduğunda onun nasıl kılınacağını anlatır, sonra şöyle derdi: *“Şayet bundan da daha ileri derecede bir korku sözkonusu olursa piyade olarak ayakta namaz kılarlar yahut binekli olarak kibleye dönmüşler yahut dönmemişler olarak kılarlar.”*

Malik dedi ki: Nafi dedi ki: *“Görüşüme göre Abdullah b. Ömer (r.a) bunu olsa olsa Rasûlullah (s.a)’dan diye zikretmiş olmalıdır.”*¹⁷

Yüce Allah yolculuk halini nazar-ı itibara alarak namazı kısaltmayı teşri buyurmuştur. Yüce Mevlamız şöyle buyurmaktadır: *“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kafirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur. Şüphesiz kafirler sizin apaçık düşmanınızdır.”* (en-Nisa, 4/101)

Rasûlullah (s.a) da yolculuk halini gözönünde bulundurarak öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını birarada (cem’an) kılmayı sünnetinde uygulamıştır.

İmam Buhari’nin rivayetine göre İbn Abbas (r.a) dedi ki: *“Rasûlullah (s.a) eğer yolculukta ise öğle ve ikindi namazlarını birarada, akşam ve yatsı namazlarını da bir arada (cem ile) kılardı.”*¹⁸

Rabbani hikmet zekat farızasında da aynı şekilde insanların durumunu gözönünde bulundurmayı gerektirmiştir. O bakımdan zekat ancak nisaba sahip olup üzerinden bir sene geçmiş olanlar üzerine vaciptir.

Yine yüce Rabbimiz onlara orucu farz kılarken de insanların hallerini gözönünde bulundurmuş, ramazan ayında yolcu ve hastanın –diğer günlerde kazalarını yapmak üzere- oruçlarını açmalarına ruhsat vermiştir. Yüce Allah buyuruyor ki: *“Kim de hastalanır veya yolculukta olursa, o günler sayısınca diğer günlerde (oruç tutsun). Allah size kolaylık diler, güçlük dilemez ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidayete erdirdiğine karşılık Allah’ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz.”* (el-Bakara, 2/185)

Şanı yüce Allah oldukça yaşlı erkek ve kadına yoksula yiyecek bir fidye vermek suretiyle oruç açma ruhsatını vermiştir. İmam Buhari’nin rivayetine göre Ata, İbn Abbas (r.a)’ı (*“ona güç yetiremeyenler de bir fakir doyumu fidye versinler”*

¹⁶ Buhari, Hadis no: 1117; II, 587

¹⁷ Bk. Muvatta, Salâtu’l-Havf, Hadis no: 3, I, 184; Buhari, Hadis no: 4535, VIII, 199

¹⁸ Buhari, Hadis no: 1107, II, 579

anlamındaki buyruğu): “Ona güç yetiremeyip, bunda zorlananlar bir fakir doyumu fidye versinler” (anlamına gelecek) şekilde okuduğunu duymuştur. İbn Abbas (r.a) dedi ki: Bu nesholmuş değildir. Burda kastedilen oruç tutma gücünü bulamayan oldukça yaşlı erkek ve yaşlı kadındır. Bunlar herbir gün karşılığında bir yoksula yemek yedirirler.”¹⁹

Aynı şekilde hikmeti sonsuz ve herşeyden haberdar olan yüce Rabbimiz Beytullahın haccedilmesinin farzıyetinde de insanların durumlarını gözönünde bulundurarak ancak oraya gitmeye yol bulabilenlere bu ibadeti farz kılmıştır. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “*Ona yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.*” (Al-i İmran, 3/97)

Şüphesiz İslamın dört esası olan namaz, zekat, oruç ve haccın farz kılınışında ve eda edilmişinde insanların durumlarının gözönünde bulundurulması bizlere yüce Allah’ın yoluna insanları davet ederken durumlarını gözönünde bulundurmanın zorunluluğunu açıkça ortaya koymaktadır.

3- İkraha (Zorlama) ve Zaruret Hallerinde Günahın ve Hükümün Kaldırılması Suretiyle İnsanların Durumunun Gözönünde Bulundurulması:

İslamın insanların durumlarını ve şartlarını gözönünde bulundurduğunun delillerinden birisi de şudur: Bir kimse yüce Allah’ın şeriatine muhalif herhangi bir işi yapmak üzere zorlanacak olursa bunun neticesindeki tasarrufu sebebiyle onun için herhangi bir sorumluluk sözkonusu değildir. Pek çok nas buna delalet etmektedir. Bunlardan birisi de kalbi iman ile dopdolu olduğu halde küfre zorlanan kimseler hakkındaki buyruktur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimseler müstesna olmak üzere kim imandan sonra Allah’ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa işte Allah’ın gazabı onların üzerindedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır.*” (en-Nahl, 16/106)

İbn Abbas (r.a) bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Yüce Allah imanından sonra küfre dönen kimseler üzerine Allah’tan bir gazap olacağını haber vermektedir. Ancak dili ile ikrah sonucu küfrü söyleyen fakat iman ile kalbi buna muhalif olan böylelikle düşmanından kurtulmak isteyen kimse için vebal yoktur. Şüphesiz Allah kulları kalplerinin akide olarak benimsediği hususlardan ötürü sorumlu tutar.”²⁰

Şanı yüce Allah zorlama (ikrah) halinde küfrü sözlü olarak söylemekten ötürü günahı ve hükmü kaldırdığına göre onun dışındaki günahı gerektiren fiillerden günah ve hükümün kaldırılması öncelikle sözkonusudur. Bu hususta İmam İbnü’l-Arabi şunları söylemektedir: “Şanı yüce Allah şeriatın aslı olan kendisinin inkar edilmesini zorlama halinde müsamaha ile karşılayıp bundan dolayı sorgulamayacağını belirtmesi dolayısıyla ilim adamları şeriatin diğer fer’i hükümlerini de buna göre anlamışlardır. Dolayısıyla bunlar hakkında ikrah sözkonusu olursa mükellef bundan dolayı sorumlu olmaz ve onun aleyhine herhangi bir hüküm tereddüt etmez.”²¹

Zorlama halinde günahın kaldırılacağına delalet eden naslardan birisi de yüce Allah’ın şu buyruğudur: “*Cariyeleriniz kendilerini korumak isterken dünya hayatının geçici menfaatlerini kazanmak için onları zinaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfret ve rahmet edicidir.*” (en-Nur, 24/33)

¹⁹ Buhari, Hadis no: 4505, VIII, 179

²⁰ Fethu’-Bari, XII, 312-313

²¹ Ahkamu’l-Kur’an, III, 1180-1181; Ayrıca bk. el-İkrir, s. 37; et-Tahrir ve’t-Tenvir, VII, 295

Bu ayet-i kerime zina yapmaya zorlanan cariyeleri yüce Allah'ın zorlanmalarından sonra (onlar için) pek mağfiretli ve pek merhametli olacağını göstermektedir. İmam Buhari Sahih'inde şöyle bir bab açmıştır: “Kadın zinaya zorlanacak olursa ona had uygulanmaz.”²² Buna sebep ise yüce Allah'ın: “*Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret ve rahmet edicidir.*”

Yine İmam Buhari Ebu Ubeyd kızı Safiye'nin naklettiği şu rivayeti de delil göstermektedir: İmarenin (yani halifeliğin)²³ payına düşen bir köle humsdan (ganimetin beşte birinden)²⁴ bir cariyeye zorla ilişki kurdu ve bekaretini bozdu. Ömer (r.a) ona had uyguladı ve sürgüne gönderdi. Fakat bu köle onu zorladığından ötürü cariyeye zina cezası uygulamadı.²⁵

Ümmet alimleri ikrah halinde küfür sözünü söylemek dolayısıyla günahın kaldırıldığına dair buyrukları mükreh kimsenin (zorlanan kişinin) yapacağı talakın ve köle azad etmesinin geçerli olmayacağına delil göstermişlerdir. Bu hususta İmam Suyuti şöyle demektedir: “İlim adamları: “*Kalbi iman ile dolu olduğu halde zorlananlar müstesna olmak üzere.*” (en-Nahl, 16/106) buyruğunu mükrehin boşamasının ve köle azad etmesinin geçerli olmadığına ya da istisna ettikleri dışında söylediği herbir söz yahutta herbir fiilin geçersizliğine delil göstermişlerdir.”²⁶

Bunu açıkça ifade edenler arasında İbn Abbas, İbn Ömer, İbnu'z-Zübeyr, eş-Şabi ve el-Hasen (Allah hepsinden razı olsun) de vardır. İmam Buhari'nin belirttiğine göre İbn Abbas (r.a) hırsızların zorlayarak hanımını boşayan kimsenin boşamasının hükümsüz olduğunu söylemiştir. İbn Ömer, İbnu'z-Zübeyr, eş-Şabi ve el-Hasen (Allah hepsinden razı olsun) de böyle demişlerdir.²⁷

İmam Abdu'r-Rezzak, İbn Abbas (r.a)'dan rivayet ettiğine göre o mükrehin boşamasının hükümsüz olduğu görüşünde idi.²⁸

Zorlama halinde günah kaldırıldığı gibi, zaruret halinde de aynı şekilde günah kaldırılır. Zaruret ve çaresizlik halinde Allah'ın haram kıldığı bir şeyi yiyen bir kimse için günah yoktur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*O size ancak (boğazlanmadan) ölmüşü, akan (kanı), domuz etini, bir de Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmaksızın (yerse) ona günah yoktur. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.*” (el-Bakara, 2/173)

İbn Abbas (r.a) ayet-i kerimenin tefsiri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Kim zaruret ve mecburiyet halinde bu sözü edilenlerden bir şey yiyecek olursa onun için vebal yoktur fakat kim zaruret bulunmadan bunlardan bir şey yerse haddi aşmış ve saldırganlık etmiş olur.”²⁹

Sözün özü şudur: Yüce Allah ikrah (zorlama) ve zaruret hallerinde kulların durumlarını gözönünde bulundurarak bu iki halde de günahı ve hükmü kaldırmıştır. Bu husus şüphesiz olarak davetçinin muhataplarının durumunu gözönünde bulundurmasının zorunlu olduğunu göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır.

²² Buhari, Kitabu'l-İkrah, XII, 321

²³ Halifenin malından demek olup, o zaman Ömer (r.a) idi. (Fethu'l-Bari, XII, 322)

²⁴ “Hums'dan” yani imamın (halifenin) tasarruf yetkisi içerisinde bulunan ganimetin beşte birinden demektir. (Aynı eser, XII, 322)

²⁵ Bk. Buhari, Kitabu'l-İkrah, XII, 321

²⁶ el-İkrir, s. 164

²⁷ Bk. Buhari, XII, 321

²⁸ Fethu'l-Bari, XII, 314

²⁹ el-İkrir, s. 37

4- Hüküm İtibariyle Hata ve Kasıt Halleri Arasında Ayırım Gözetin Teşri ile İnsanların Durumlarını Gözönünde Bulundurmak:

İslamın insanların durumlarını ve şartlarını büyük ölçüde önemseydiğine ve bunları gözönünde bulundurduğuna delalet eden hususlardan birisi de hükümleri itibariyle hata ve kasıt halleri arasında ayırım gözetmiş olmasıdır.

Bir örnek verelim. İslam oruç tutanın ramazan ayında gündüzün yeme ve içmesini haram kılmıştır fakat unutarak yiyen içen kimse orucunu devam ettirmelidir. Çünkü İmam Buhari'nin rivayetine göre Ebu Hureyre (r.a) Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "(Oruçlu kimse) unutarak yer ve içerse orucunu tamamlasın çünkü yüce Allah ona yedirmiş ve içirmiştir."³⁰

Bu durumdaki kimse için kaza da, keffaret de yoktur. Hadis imamları İbn Huzeyme, İbn Hibban, Hatim ve Darakudni'nin rivayetlerine göre Ebu Hureyre (r.a), Rasûlullah (s.a)'ın şöyle buyurduğunu zikretmiştir: "Her kim ramazan ayında unutarak oruç açarsa onun kaza etmek yükümlülüğü de, keffaret yükümlülüğü de yoktur."³¹

Aynı şekilde muhteşem İslam şeriatı kasten ve hata yoluyla öldürme arasında da ayırım gözetmiştir. Mü'min birisini öldüren bir kimse öldürülenin velileri affetmedikçe kısas olarak öldürülür. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hür hür olana, köle köle olana, dişi dişiye karşılık (kısas olunur).*" (el-Bakara, 2/178)

Fakat hata yoluyla öldüren kimsenin bir köle azad etmesi ve öldürülenin velilerine bir diyet ödemesi gerekmektedir. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "*Bir mü'min diğer bir mü'mini –yanlışlıkla olması müstesna- öldüremez. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Onların (diyeti katile) sadaka olarak bağışlamaları müstesna.*" (en-Nisa, 4/92)

Diğer taraftan yüce Peygamberimiz (salât ve selam ona) şunu açıklamıştır: Yüce Allah ümmetinin hata yoluyla, unutarak ve zorlandıkları için yaptıkları şeyleri affetmiştir. İmam Hakim, İbn Abbas (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Yüce Allah ümmetine hata yoluyla, unutarak ve yapmak üzere zorlandıkları şeyleri bağışlamıştır."³²

Bütün bunlar hiç şüphesiz yüce İslam şeriatinin insanların durumlarını önemseydiğini ve onları gözönünde bulundurduğunu göstermektedir. Davetçinin de yüce Allah'a davet görevini yaparken bunları önemsemesi ve gözönünde bulundurması gerekir.

³⁰ Buhari, Hadis no: 1933, IV, 155

³¹ İbn Huzeyme, Sahih, Hadis no: 1990, III, 339; el-İhsan fi Takribi Sahih İbn Hibban, Hadis no: 3521, VIII, 287-288, el-Müstedrek, I, 430; Darakudni, Sünen, Hadis no: 28, II, 178.

İmam Darakudni dedi ki: "Bu hadisi tek başına Muhammed b. Merzuk –ki o sikadır- el-Ensari'den rivayet etmiştir." (Darakudni, Sünen, II, 178)

İmam Beyhaki, el-Marife'de şunları söylemektedir: "Bu hadisi el-Ensari tek başına Muhammed b. Amr'dan rivayet etmiştir. Hepsisi sika ravilerdir." Et-Taliku'l-Muğni, II, 178'den naklen)

İmam Hakim şöyle demektedir: "Bu Müslim'in şartına göre sahih bir hadis olmakla birlikte bu anlatımı ile Buhari de, Müslim de rivayet etmemiştir." (el-Müstedrek, I, 430) Bu hususta Hafız Zehebi de ona muvafakat etmiştir. Bk. et-Telhis, I, 430)

³² el-Müstedrek, II, 198. İmam Hakim dedi ki: "Bu Buhari ve Müslim'in şartına göre sahih bir hadis olmakla birlikte ikisi de onu rivayet etmemişlerdir." (Aynı yer) Hafız Zehebi de bu hususta ona muvafakat etmiştir. (Bk. et-Telhis, II, 198)

Hafız Sehavi de hadisin rivayet yollarını zikrettikten sonra şunları söylemektedir: "Bu yolların toplamı ile açıkça ortaya çıktığına göre hadisin belli bir aslı vardır." (el-Mekasidu'l-Hasene, Hadis no: 528, s. 230)

el-Elbani hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. (Bk. Sahihu'l-Camii's-Sağir, Hadis no: 3509, III, 179; İrvau'l-Ğalil, I, 123-124)

5- Arayı Düzeltmek İçin Çeşitli Mertebelerin Teşri Edilmesiyle İnsanların Durumunun Gözönünde Bulundurulması:

Yüce Allah'a davet sırasında insanların durumlarını bilip, gözönünde bulundurmanın zorunlu olduğunu gösteren hususlardan birisi de şudur: Şanı yüce Allah marufu emredip, münkerden nehyetmek için çeşitli dereceler teşri buyurmuş ve insanların haline uygun gelen dereceyi kullanmayı emretmiştir. Buna delalet eden naslardan birisi de yüce Allah'ın şu buyruğudur: *“Serkeşliklerinden³³ endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarında yalnız bırakın. (Vazgeçmezlerse incitmeden) onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık aleyhlerinde bir yol aramayın.”* (en-Nisa, 4/34)

Yüce Allah bu ayet-i kerimede serkeşlik edeceklerinden korkulan kadınlar ile arayı düzeltmek için dört mertebe olduğunu açıklamaktadır. Bunlar:

- 1- Öğüt vermek
- 2- Yataklarda onlardan ayrı kalmak
- 3- Dövmek

Şanı yüce Allah bu yollara başvurulması halinde belirtilen sıraya uymayı emretmiştir.

İmam Suyuti ayet-i kerimenin tefsirinde şunları söylemektedir: Yüce Allah hanımı tedib etmekte belirtilen sıraya riayet etmeyi emretmiştir. Eğer onun serkeşlik edeceğinden korkulursa ona öğüt versin, Allah'tan ve onun cezalandırmasından korksun. İsrar ederse yatağını ayırsın, yine ısrar ederse iz bırakmamak üzere onu hafifçe dövsün. Ona itaat ederse hanımını dövmesi caiz olmaz.³⁴

Mü'minlerin emiri Ali b. Ebi Talib (r.a) dedi ki: “Diliyle ona öğüt verir. Şayet vazgeçerse onun aleyhine hiçbir şey yapamaz. Eğer kabul etmezse yatağından ayrılır. Şayet kabul etmezse ona döver. Eğer dövmekle de öğüt almazsa iki hakem gönderir.”³⁵

Yine bu hususa delalet eden naslardan birisi de yüce Allah'ın şu buyruğudur: *“Eğer mü'minlerden iki grup birbirleri ile çarpışarlarsa onların aralarını düzeltin. Eğer onların biri diğerine tecavüz ediyorsa o tecavüz eden grupta Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse her ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun. Çünkü Allah adaletli olanları sever.”* (el-Hucurat, 49/9)

Bu ayet-i kerimede yüce Allah arayı bulmak için iki mertebeyi sözkonusu etmektedir. Bunlar:

- 1- Birbirleriyle çarpışan iki grubun arasını düzeltmek
- 2- Haddi aşan grup ile çarpışmak

3- Yüce Allah çarpışmak olarak tespit edilen ikinci mertebeyi ancak birincisinin fayda vermediğinin anlaşılması halinde kullanılabileceğini emretmektedir. Peygamber (s.a) da aynı şekilde arayı bulma mertebelerinin çeşitliliğini açıklamış ve kendileri sebebiyle bu mertebelerin kullanılacağı kimselerin durumlarını gözönünde bulundurmayı emretmiştir. Bu husustaki delillerden birisi İmam Ebu Davud'un naklettiği şu rivayettir. Amr b. Şuayb babasından, o dedesinden dedi ki: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: “Çocuklarınıza yedi yaşında iken namaz kılmalarını emrediniz. On yaşına geldiklerinde (yine kılmazlarsa) onun için onları dövün ve yataklarda aralarını ayırın.”³⁶

³³ “Serkeşlik” fukaha ıstılahında kocaya itaat sınırlarının dışına çıkmak demektir. Bk. Edvau'l-Beyan, I, 391

³⁴ el-İklil fi İstimbati't-Tenzil, s. 91'den kısaltılarak. Ayrıca bk. Kurtubi, Tefsir, V, 172; Razi, et-Tefsiru'l-Kebir, X, 90-91; Kadı Beydavi, I, 213; et-Tahrir ve't-Tenvir, V, 42; Reşid Rıza, el-Menar, V, 76

³⁵ et-Tefsiru'l-Kebir, X, 91

³⁶ Ebu Davud (Avnu'l-Mabud ile birlikte baskı) hadis no: 491, II, 114-115; Elbani: “Hasen, sahihtir” demiştir. (Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, I, 97)

Bu hadis-i şerifte Peygamber (s.a) ilişkileri düzeltme mertebelerinden ikisini sözkonusu etmektedir. Bunlar:

- 1- Namaz kılmanın emredilmesi
- 2- Terkedilmesi dolayısıyla dövme.

Bunların herbirisinin çocuğu iki halinden hangisi ile kullanılacağını da belirtmiştir.

Bu derecelerdeki çeşitlilik yüce Allah'a davet halinde muhatapların hallerine gereken itinaı gösterip, hallerini gözönünde bulundurmanın zorunluluğunu göstermektedir.

6- Zina Cezasında Çeşitli Teşrihlerde Bulunmakla İnsanların Durumunun Gözönünde Bulundurulması:

Davet edilenlerin durumlarını gözönünde bulundurmanın zorunluluğuna ve önemine delil teşkil eden hususlardan birisi de yüce Allah'ın zina için çeşitli cezalar teşri buyurmuş olmasıdır. Çünkü yüce Allah bu suçu işleyenlerin cezasını o kimseler üzerindeki nimetine göre tespit etmiştir. Evlenmemiş zinakarın cezasını yüz celde ve bir sene sürgün olarak, evlenmişin cezasını yüz celde ve recm olarak tespit etmiştir. İmam Müslim, Ubade b. es-Samit (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Benden öğreniniz, benden öğreniniz. Yüce Allah (kitabında sözkonusu ettiği) o kadınlara bir yol göstermiş bulunuyor. Eğer evlenmemiş evlenmemişle zina ederse yüz celde ve bir yıl sürgün, evlenmiş evlenmişle zina ederse yüz celde ve recm vardır."³⁷

Yüce Allah muhsanın (evlenmiş olanın) cezasını evlenmemiş olanın cezasından daha ağır olarak tespit etmiştir. Çünkü onun masiyeti daha çirkindir. Zira yüce Allah ona kendisini haramdan koruyacak –ve evlenmemişe ihsan etmediği- bir fırsat ihsan etmiştir. Nimetin daha fazla olması sebebiyle masiyetin çirkinliği de daha fazladır. Aynı şekilde ceza da daha artmıştır. Bu hususta İmam İbnu'l-Kayyim şunları söylemektedir: "Diğer taraftan zinakarın iki hali vardır. Birincisi ya evlenmiş muhsan bir kimsedir, böylece haram ilişkilere gerek olmayacak şekilde iffet sahibi olmuştur ve bu yolla da haram ilişkilere ihtiyacı kalmamıştır. Nefsini zina haddine maruz kalmaktan korumuştur. Bundan ötürü bu hali aşarak harama düşmek hususunda bütün bakımlardan ileri sürecek bir mazereti kalmamıştır.

İkincisi evlenmemiş olması ve dolayısıyla muhsanın bildiklerini bilmemesi ve onun yaptıklarını yapmamış olmasıdır. Böylelikle o cezasının hafifletilmesini gerektiren bir parça mazeret sahibidir. Bundan dolayı kanı himaye altına alınmış fakat celdin en yüksek mertebesi ile bedeninin tamamının acı duyması sağlanarak vazgeçmesi istenmiştir. Böylece tekrar haramdan istifade etmekten alıkonulmuş ve yüce Allah'ın ihsan ettiği helal ile kani olması sağlanmak istenmiştir."³⁸

Aynı şekilde yüce Allah zina eden hür kadın ile cariye arasında da farklı cezalar teşri buyurmuştur. Yüce Allah cariyelerin cezası hakkında şöyle buyurmaktadır: "*Şayet evlendikten sonra fuhuş işlerlerse onlara muhsan olanlara verilen cezanın yarısı verilir.*" (en-Nisa, 4/25)

Yine yüce Allah genel olarak bütün kadınların cezası ile Peygamber (s.a)'ın cezaları arasında fark gözetmiştir. Çünkü bir hayasızlık işlemeleri halinde onların cezalarını kat kat olarak tespit etmiştir. Esasen yüce Allah da onları böyle bir hayasızlıktan muhafaza buyurmuştur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey*

³⁷ Müslim, Kitabu'l-Hudud, Hadis no: 12 (1690), III, 1316

³⁸ İlamu'l-Muvakkın, II, 107-108

Peygamber hanımları sizden kim apaçık bir hayasızlıkta bulunursa ona azabı iki kat arttırılır. Bu Allah'a göre pek kolaydır." (el-Ahzab, 33/30)

Cariyeler üzerindeki nimet hür hanımlara nispetle daha az olduğundan ötürü onların cezaları da hür kadınların cezalarından daha azdır. Peygamber (s.a)'ın hanımları üzerindeki nimet daha mükemmel olduğundan onlar için tespit edilen ceza da iki kattır.

İmam Kurtubi cariyelerin cezalarının azlığı hakkında şunları söylemektedir: "Hadlerinin az olmasının faydası şudur: Onlar hür kadınlardan daha güçsüzdürler. Onların hür kadınların ulaştığı gibi muradlarına eremedikleri de söylenir. Bir diğer açıklamaya göre sebep cezanın nimete göre tespit edilmesidir. Yüce Allah'ın Peygamber (s.a)'ın hanımlarına: *"Ey Peygamber hanımları sizden kim apaçık bir hayasızlıkta bulunursa ona azabı iki kat arttırılır. Bu Allah'a göre pek kolaydır."* (el-Ahzab, 33/30) diye buyurduğuna dikkat etmek gerekir. Onların sahip oldukları nimet daha çok olduğundan ötürü yüce Allah onların cezalarını daha ağır olarak tespit etmiştir. Aynı şekilde cariyeler de böyledir. Onların nimetleri daha az olduğundan ötürü cezaları da daha azdır."³⁹

İmam İbn Kayyim el-Cevziye bu hususta geniş açıklamalarda bulunmuştur. O hür ile köle arasında hadlere ceza bakımından gözetilen ayırımın hikmetini açıklarken şunları da söylemektedir: "Hadlere gelince, hür kimsenin masiyet işlemesi Allah hürriyet ihsan etmiş olmakla üzerindeki nimetinin mükemmelliği bakımından kölenin işlemesine göre daha çirkin olduğundan Allah onu köle değil, efendi kılıp başkasının kahrı ve onda tasarrufu altında kılmadığından yüce Allah'ın kendisine verdiği mübahlarla masiyete ihtiyaç duymayacak şekilde birtakım sebepler ihsan etmesi sebebiyle o böyle bir masiyeti işlerken mükemmel bir nimete zıttıyla karşılık verdiği için kudreti masiyet işlemekte kullandığından ötürü rütbe itibariyle kendisinden daha aşağıda, mevki itibariyle daha eksik olan kimsenin hakettiğinden daha fazla bir ceza hak etmiştir. Çünkü Allah'ın kişi üzerindeki nimeti ne kadar mükemmel ise suç işlemesi halinde de cezası o kadar ileri olur. Bundan dolayı yüce Allah hanımlar arasında üzerlerindeki nimetini tamamladığı hanımlar hakkında: *"Ey peygamber hanımları sizden kim apaçık bir hayasızlıkta bulunursa..."* (el-Ahzab, 33/30) diye buyurmuştur.

Bu durum akılların ilkelerine ve güzel gördüğü hususlara uygundur. Çünkü kulun üzerindeki Allah'ın nimeti arttıkça onun Allah'a itaatini de, O'na şükürünün de daha mükemmel ve daha eksiksiz olması gerekir. Ona isyan etmesi de daha çirkindir. Cezanın ağırlığı da işlenen masiyetin çirkinliğine bağlıdır. Bundan dolayı kıyamet gününde insanlar arasında azabı en ağır olacak kişi Allah'ın sahip olduğu ilimle kendisini faydalandırmadığı alim kişi olacaktır. Çünkü yüce Allah'ın onun üzerindeki ilim nimeti cahilin üzerindeki nimetinden çok daha büyüktür. Böyle bir alimden masiyet görülmesi cahilin işlemesinden daha çirkindir."⁴⁰

Sözün özü şu ki yüce Allah zina suçuna düşenlerin durumlarını nazar-ı itibara alarak çeşitli zina cezaları teşri buyurmuştur. Bu da bize insanları yüce Allah'a davet ettiğimiz vakit durumlarını gözönünde bulundurmamızın zorunlu olduğunu açıkça göstermektedir.

7- Keffaretlerde Çeşitliliği ve Muhayyerliği Teşri Buyurmak Suretiyle İnsanların Durumlarının Gözönünde Bulundurulması:

³⁹ Kurtubi, Tefsir, V, 145-146; Ayrıca bk. Kadı Beydavi, II, 244

⁴⁰ İlamu'l-Muvakkîn, II, 109-110

Yüce Allah kulların günahlarını örtmek ve onları küçük büyük günahlardan arındırmak için birtakım keffaretleri teşri buyurmuştur. Onun kullarına lutfu bu kadarla kalmayıp, aralarından kendilerine kolay gelen türü seçebilme imkanını bulmaları için çeşitli keffaret türlerini de teşri buyurmuştur.

Mesela yüce Allah yemin keffaretini teşri buyurmuş ve kullarını on yoksula yemek yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köleyi azad etmek arasında serbest bırakmıştır. Eğer bu üç husustan birisini yerine getirmek suretiyle keffarete bulunma imkanları olmazsa onlara üç gün oruç tutma izni vermiştir. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *“Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar. (Bu yeminlerinizi bozarsanız) bunun keffareti ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak veya onları giydirmek yahut bir köle azad etmektir fakat kim bulamazsa (aralıksız) üç gün oruç tutsun. İşte yemin ettiğiniz (ve tutmadığınız) takdirde yeminlerinizin keffareti budur.”* (el-Maide, 5/89)

İmam İbnu'l-Arabi ayetin tefsirinde şunları söylemektedir: *“Şanı yüce Allah kitabında bu üç husustan birini seçmekte muhayyer bıraktıktan sonra bunların olmaması halinde oruç tutmayı sözkonusu etmiştir.”*⁴¹

Aynı şekilde yüce Mevlamız hataen öldürme keffaretinde mü'min bir köleyi hürriyetine kavuşturmaya imkan bulunamaması halinde peşpeşe iki ay oruç tutmaya izin vermiştir. Şöyle buyurmaktadır: *“Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse mü'min bir köle azad etmeli ve (ölenin) akrabasına teslim edilecek bir diyet vermelidir. Onların (varislerin diyeti katile) sadaka olarak bağışlamaları müstesna. Şayet (öldürülen) mü'min olmakla beraber size düşman olan bir kavimden ise o zaman (katilin) mü'min bir köle azad etmesi gerekir. Şayet kendileriyle aranızda bir antlaşma bulunan bir kavimdense o vakit akrabalarına bir diyet vermek ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Kim bulamazsa –Allah'tan bir tevbe olmak üzere- iki ay aralıksız oruç tutmalıdır. Allah çok iyi bilendir, gerçek hüküm ve hikmet sahibidir.”* (en-Nisa, 4/92)

Aynı şekilde yüce Rabbimiz ihramlı bir kimsenin kasten avlanması halinde hediye kurbanı göndermek, yemek yedirmek ve oruç tutmak arasında muhayyerliği teşri buyurmuştur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler siz ihramlı iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse cezası: Sizden adil iki kimsenin hükmü ile öldürdüğü hayvanın benzeri Kabe'ye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir yahut (o nisbette) düşkünlere yemek yedirmek şeklinde bir keffarettir veya bunun dengi oruç tutmaktır ta ki ettiğinin vebalini tatmış olsun. Allah geçmişteki bağışlamıştır. Fakat kim bir daha böyle yaparsa Allah ondan intikam alır. Allah mutlak galiptir, intikam sahibidir.”* (el-Maide, 5/95)

İmam Suyuti ayet-i kerimenin tefsirinde şunları söylemektedir: Ayet-i kerimede belirtildiğine göre benzeri ile ilgili hükmü adaletli iki kişi verecektir yahut bu yapılmayarak benzer kıymetinin miktarı kadar yoksullara yemek yedirilecektir yahutta herbir mud karşılığında bir gün oruç tutulacaktır. Bunlardan birini seçmekte kişi muhayyerdir.⁴²

Zihar keffaretinde ise aşağıdaki şekilde bir tertib sözkonusudur:

- 1- Köle azad etmek
- 2- Köle azad edemeyen kimse için peşpeşe iki ay oruç tutmak
- 3- Oruç tutamayan kimse için altmış yoksula yemek yedirmek

⁴¹ Ahkamu'l-Kur'an, II, 649; Kadı Beydavi dedi ki: Burada “veya, yahut” üç husustan birisini vacip kılmak ve keffarete bulunacak olanı bunlardan birisini tayin etmekte serbest bırakmak demektir. (Kadı Beydavi, I, 281) Ayrıca bk. Suyuti, s. 114; el-Kasimi, VI, 251

⁴² el-İklil, s. 114'den kısaltılarak; Ayrıca bk. el-Kasimi, VI, 272

Bu husus yüce Allah'ın şu buyruğunda yer almaktadır: *“Hanımlarına zihar yapıp, sonra da o sözlerinden dönenler eşleri ile temas etmezden evvel bir köle azad etmelidirler. Size işte bununla öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır ama kim bulamazsa o halde eşleriyle temas etmeden önce aralıksız üç ay oruç tutmalıdır. Bu hükümler Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz diyedir ve bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kafirler için çok acıklı bir azap vardır.”* (el-Mücadele, 58/3-4)

İmam Suyuti diyor ki: “Bu ayet-i kerimede ziharın hükmü ve bunun belli bir sıralama halinde olduğu belirtilmektedir: Önce köle azad etmek, sonra arka arkaya iki ay oruç tutmak, sonra altmış yoksula yemek yedirmek.”⁴³

Rasûlullah (s.a) da ramazan orucu tutarken gündüzün cima eden kimsenin keffaretini sünnette aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

- 1- Köle azad etmek
- 2- Köle azad edemeyen kimse için arka arkaya iki ay oruç tutmak
- 3- Oruç tutamayan kimse için altmış yoksula yemek yedirmek

İmam Buhari, Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bizler Peygamber (s.a)'ın huzurunda oturmakta iken bir adam ona gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü helak oldum.

Peygamber: “Neden” diye sordu. Adam: Ben oruçluyken eşime yaklaştım dedi. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “Azad etmek üzere bir kölen var mı?” Adam hayır deyince Peygamber: “Arka arkaya iki ay oruç tutabilir misin?” diye sordu. Adam: Hayır dedi. Bu sefer: “Peki altmış yoksula yemek yedirebilir misin?” diye sordu. Adam hayır dedi.

(Ebu Hureyre devamla) dedi ki: Peygamber (s.a) bir süre bekledi. Biz bu halde iken Peygamber (s.a)'a içinde hurma bulunan bir zembil getirildi. “O soru soran nerede?” diye sordu. Adam: Benim dedi. Peygamber: “Bunu al ve tasadduk et” deyince, adam şöyle dedi: Benden daha fakir kimselere mi ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a yemin ederim Medine'nin iki kara taşığı arasında benim aile halkımdan daha fakir hiç kimse yoktur.

Peygamber (s.a) dişleri görününceye kadar güldü, sonra: “Onu ailene yedir” diye buyurdu.⁴⁴

Hafız İbn Hacer bu hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bu hadiste aynı zamanda üç keffaret şeklinin belirtilen sıraya göre yapılacağı açıklanmaktadır.”⁴⁵

Mesele sözü edilen tertibe riayet etmekten ibaret değildir. Aksine yüce Peygamber –Rabbimizin salât ve selamları ona- üzerinde keffaret yükümlülüğü bulunan şahsın halini de gözönünde bulundurdu ve eline geçirdiği sadakayı kendi aile halkına yedirmesinin altmış yoksula yemek yedirme yerine ona yeterli geleceğini tespit buyurdu.

Sözün özü şu ki İslam keffaretlerde çeşitliliği ve muhayyer bırakmayı teşri buyurmakla insanların durumlarını gözönünde bulundurmıştır. Bu ise herhangi bir şüpheye yer bırakmaksızın davetçinin insanları muhatap aldığı vakit onların hallerini ve şartlarını gerektiği gibi önemsemesinin zorunlu olmasını gerektirmektedir.

⁴³ el-İklil, s. 256

⁴⁴ Buhari, Hadis no: 1936, IV, 136

⁴⁵ Fethu'l-Bari, IV, 167; Ayrıca bk. Umdu'tu'l-Kari, XI, 34

İKİNCİ BAHİS

YÜCE PEYGAMBERİN MUHATAPLARIN DURUMUNA DİKKAT GÖSTERMESİ VE YÜCE ALLAH'A DAVET YOLUNDA BUNU GÖZÖNÜNDE BULUNDURMAYA ÖNEM VERMEK

Giriş:

İslama davetin önderi ve lideri şerefli rasûlümüz –Rabbimizin salât ve selâmı ona- muhatapların durumlarını oldukça ileri derecede gözönünde bulundurur. Davet, yönlendirme ve irşad sırasında bunu gözönünde bulundurmaya ileri derecede önem verirdi. Söz söyleyenlerin en doğrusu ve şahitlerin en büyüğü yüce Rabbimiz de onun yüce Allah'a basiret üzere daveti gereği gibi ifa ettiğine şu buyruğuyla tanıklık etmektedir: “*Deki: ‘İşte bu benim yolumdur. Ben (insanları) Allah’a bir basiret üzere davet ediyorum. Ben de, bana uyanlar da Allah’ı tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim.’*” (Yusuf, 12/108)

Peygamber (s.a) davet ettiği hususlara basiret üzere davet ettiği gibi, davet edilenin durumu hakkında da basirete sahipti, davetin keyfiyeti konusunda da basiret üzere idi.¹

Onun muhatapların durumuna gereken itinaı göstermesi ve durumlarını gözönünde bulundurmaya önemsemesi çeşitli şekillerde ve suretlerde ortaya çıkmıştır. Rabbimin bağışlayacağı başarı ile ben bunların bir bölümünü aşağıdaki başlıklar altında sözkonusu etmeye çalışacağım:

- 1- Yüce Peygamberimizin davet edilenleri tanımaya itina göstermesi
- 2- Yüce Peygamberimizin davetçiye davet edileceklerin niteliklerini bildirmesi ve davette tertibe riayeti emretmesi
- 3- Yüce Peygamberimizin ashab-ı kirama zaman zaman öğüt vermesi ve hutbesini fazla uzatmaması
- 4- Peygamber efendimizin muhatapların anlamasını kolaylaştırmak üzere ve kalplerine yerleştirmek maksadıyla gerekli canlandırmaları yapmaya önem vermesi
- 5- Yüce Peygamberimizin değerli vasiyetlerindeki çeşitlilik
- 6- Yüce Peygamberimizin aynı soruya değişik cevaplar vermesi
- 7- Yüce Peygamberimizin bazı haberleri özel olarak bazı sahabelere bildirmesi, diğerlerine bildirmemesi
- 8- Peygamber efendimizin huzuruna gelen heyetlerin durumunu gözönünde bulundurması
- 9- Peygamber efendimizin fetva verirken insanların durumunu gözönünde bulundurması
- 10- Peygamber efendimizin imam olarak kendisine uyan cemaatin durumunu gözönünde bulundurmaya verdiği önem
- 11- Peygamber efendimizin davette yumuşaklığı ve sertliği çeşitli şekillerde kullanması

¹ Muhammed b. Salih el-Useymin, Zadu'd-Daiye, s. 13-15

12- Peygamber efendimizin geçici olarak bazı farzların terkedilmesine muvafakat göstermesi

13- Yüce Peygamberin insanların daha ağır durumlara düşmeleri korkusu ile tercihe bağlı birtakım işleri terketmesi

14- Yüce Peygamberimizin geçici olarak birtakım muhalif davranışlara göz yumması

15- Peygamber efendimizin bağış ve ihsan verirken insanların kalplerinde imanın yer etmesini gözönünde bulundurup bulundurmaması

16- Peygamber efendimizin mallarından tasaddukta buldukları vakit gösterilecek müsamaha halinde insanların durumuna dikkat etmesi

17- Peygamber efendimizin davet olunanları araştırması

18- Peygamber efendimizin Kur'an-ı Kerim kıraatinin devamı esnasında insanların durumunu gözönünde bulundurmamayı emretmesi

19- Peygamber efendimizin elçi ve mektup göndermesi halinde insanların durumlarını gözönünde bulundurması

Bu ünvanların herbirisi ile ilgili açıklamalarımızı ayrı bir başlık altında sunacağız.

Birinci Başlık: Yüce Peygamberimizin Davet Edilenleri Tanımaya İtina Göstermesi:

Yüce Rasûlün davet edilenlerin durumuna gereken önemi gösterdiğinin delillerinden birisi de yabancı bir kişinin yahutta yabancı bir kişi ya da yabancı bir heyet ile karşılaştığında onların asıllarına dair soru sormasıdır. Aşağıda bunu gösteren birtakım deliller vardır:

1- Hemdanlı Bir Adama Soyunu Sorması:

Yüce Peygamberimiz Arafat'ta Hemdanlı² bir adam ile karşılaşınca ona soyuna dair soru sorarak: "Sen kimlerdensin" diye buyurdu.

İmam Ahmed ve Hakim'in, Cabir b. Abdullah (r.anhuma)'dan rivayetlerine göre o dedi ki: Peygamber (s.a) mevkıfde³ kendisini insanlara takdim ediyor ve şöyle diyordu: "Beni kavmine götürecek bir adam yok mu çünkü Kureyş benim aziz ve celil olan Rabbimin kelimasını tebliğ etmemi engellemiş bulunuyor."

Hemdan'dan bir adam ona geldi. Peygamber efendimiz ona: "Sen kimlerdensin" diye sorunca,

Adam: Hemdandanım dedi.

Peygamber (s.a): "Senin kavmin güç, kuvvet sahibi midir?" diye sordu. Adam: "Evet" dedi.

Daha sonra adam kavminin kendisini tahkir edeceklerinden çekindi, Rasûlullah (s.a)'a gelerek: Ben onlara gideyim, durumu bildireyim, sonra da gelecek sene sana geleyim dedi.

Peygamber efendimiz: "Olur" diye buyurdu. Adam gitti ve ensarın heyeti recep ayında geldi.⁴

² Hemdan: Yemen'de bir kabiledir. (Buluğu'l-Emani, XX, 267)

³ Mekkî'den kasıt insanların hac esnasında durdukları yerdir. (Aynı eser, XX, 267)

⁴ el-Fethu'r-Rabbani li Tertibi Müsnedi'l-İmam Ahmed, Hadis no: 134, XX, 267-268; el-Müstedrek, II, 612-613, lafız İmam Ahmed'e ait olup, İmam Hakim hadis hakkında şunları söylemektedir: "Bu Buhari ve Müslim'in şartına göre sahih bir hadis olmakla birlikte kitaplarında rivayet etmemişlerdir." (el-Müstedrek, II, 613) Hafız Zehebi de bu hususta ona muvafakat etmiştir. (bk. et-Telhis, II, 613)

2- Peygamber Efendimizin Mina’da Akabe Yakınlarında Hazreçli Bir Topluluğa Soylarını Sorması:

Peygamber (s.a) hac mevsiminde Mina’da Akabe yakınında Hazreçlilerden bir grup ile karşılaştı. Aynı şekilde onlara da kendilerini yüce Allah’a davet etmeden önce kimlerden olduklarını sordu. İmam İbn İshak’ın rivayetine göre o Hazreçlilerden bir topluluk ile karşılaşıncı Rasûlullah (s.a) kendilerine: “Siz kimler(den)siniz” diye sordu. Onlar Hazreçlilerden bir grubuz dediler. Peygamber efendimiz: “Yahudilerle antlaşmaları olanlardan mı?” diye sordu. Onlar: Evet deyince, Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: “Sizinle konuşayım diye oturamaz mısınız?” Onlar da: Evet dediler. Onunla birlikte oturdular, kendilerini Allah’ın yoluna davet etti, onlara İslamı teklif etti ve Kur’an okudu.⁵

3- Peygamber Efendimizin Herakliyu’sun Gönderdiği Elçiye Soyunu Sorması:

Herakliyu tarafından gönderilmiş bir adam Peygamber (s.a)’ın huzuruna geldi. Peygamber (s.a) ona “sen kimlerdensin” diye onun aslını sordu.

İmam Ahmed’in oğlu İmam Abdullah’ın, Said b. Ebi Raşid’den, onun Herakliyu’sun Rasûlullah (s.a)’ın elçisi et-Tennuhi’den rivayetine göre o şöyle demiştir: Herakliyu bana bir mektup verdi ve benim bu mektubumu şu adama götür dedi. Ben onun kitabını alıp Tebuk’e kadar geldim. Arkadaşları arasında suyun üzerinde oturmuş olduğunu gördüm. Ben: Sizin arkadaşınız nerede diye sordum. İşte budur dediler. Ben de öne doğru yürüyüp önünde oturdum. Bendeki mektubu ona uzattım. Onu kucağına bıraktı, sonra: “Sen kimlerdensin” dedi. Ben de ona: Tennuhlulardan⁶ bir kişi dedim. Bana: “Baban İbrahim’in dini olan hanif İslamı kabul etmeye var mısınız?” Ona şu cevabı verdim: Ben bir kavmin elçisiyim ve bir kavmin dini üzereyim. Ona (kavmime) geri dönüncüye kadar dinimden geri dönmem. Peygamber bunun üzerine güldü ve: *“Muhakkak sen sevdiğini hidayete erdiremezsin fakat Allah dilediğine hidayet verir ve o hidayet bulanları daha iyi bilir.”* (el-Kasas, 28/56) ayetini okudu.⁷

4- Abdu’l-Kays Heyetine Soylarına Dair Soru Sorması:

Abdu’l-Kayslıların heyeti Peygamber (s.a)’ın huzuruna geldiler. Onlara: “Bunlar kimlerdir yahut bu heyet kimlerden olur” diye sordu. İmam Buhari’nin rivayetine göre İbn Abbas (r.a) dedi ki: Abdu’l-Kayslıların heyeti⁸ Peygamber (s.a)’a gelince “bunlar kimlerdendir –yahut bu heyet kimlerden olur-“ diye sordu. Onlar:

⁵ İbn Hişam, Siyret, II, 54; el-Elbani senedinin hasen olduğunu belirtmektedir. (Bk. Elbani’nin Gazali, Fıkhu’s-Siyre ile ilgili notları, s. 154) Aynı şekilde Dr. Ekrem Ziya el-Umeri ile Şuayb el-Arnayud ve Abdu’l-Kadir el-Arnayud hocalarımız da senedinin hasen olduğunu belirtmişlerdir. (Bk. es-Siyretu’n-Nebeviyye es-Sahiha, dipnot 2, I, 196; Zadu’l-Mead, III, 45’deki not)

⁶ Tenuh: Birkaç kabilenin adıdır. Eskiden bunlar Bahreyn’de bir arada bulunmuşlar ve birbirleriyle yardımlaşmak üzere ahidleşmişlerdi. Orada ikamet ettiklerinden onlara Tenuh adı verilmiştir. Çünkü Tenuh ikamet demektir. (Bk. Buluğu’l-Emani, XXI, 198)

⁷ el-Fethu’r-Rabbani, Hadis no: 437 –kısaltılarak-, XXI, 198-199. Hadis hakkında Hafız İbn Kesir şunları söylemektedir: “Bu garip bir hadistir. İsnadında bir sakınca yoktur. Bunu sadece İmam Ahmed rivayet etmiştir.” (Buluğu’l-Emani, XXI, 200’den naklen) Hafız Heysemi de şöyle demektedir: “Hadisi Abdullah b. Ahmed ile Ebu Yala rivayet etmiştir. Ebu Yala’nın ravileri sikadırlar. Aynı şekilde Abdullah b. Ahmed’in de ravileri böyledir. (Adı geçen eser, XII, 200’den naklen)

⁸ Heyet (veft): İmam Nevevi der ki: Büyüklerle karşılaşmak için seçilen topluluk demektir. Tekili vafid gelir. (Fethu’l-Bari, I, 130)

Rabiadan diye cevap verdiler. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: “Merhaba sizlere! Rüsvey⁹ da olmadan pişman¹⁰ da olmadan.”¹¹

5- Rasûlullah (s.a)’ın er-Ravha Denilen Yerde Karşılaştığı Bir Topluluğa “Kimlerdensiniz” Diye Sorması:

Peygamber (s.a) Mekke-i Mükerrreme’den döndüğü sırada¹² er-Ravha denilen yerde bir suvari kafilesi ile karşılaştı. Onlara: “Kimlerdensiniz” diye sordu.

İmam Müslim’in, İbn Abbas (r.anhuma)’dan rivayetine göre Peygamber (s.a) er-Ravha¹³ denilen yerde binekli bir kabile¹⁴ ile karşılaştı. “Kimlerdensiniz” diye sordu. Onlar “(biz) müslümanlarız” dediler. Daha sonra: Sen kimsin diye sordular. O da: “Rasûlullah” diye cevap verdi. Bir kadın ona küçük bir çocuğu kaldırarak: “Bunun haccı olur mu?” diye sordu. Peygamber: “Evet, senin için de ecir olur” diye buyurdu.¹⁵

Peygamber (s.a)’ın bu açıklama gerektiren soruları huzuruna gelen yahut karşılaştığı kimseleri tanımak, buna bağlı olarak onlara layık oldukları muameleyi yapmak, onların durumlarını gözönünde bulundurarak onlarla konuşmak ve onlarla ilişkilere girmek içindi. İmam İbn Ebi Hamza Abdu’l-Kays heyetine “kimlerdensiniz” diye soru sorması ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bunda gelene layık olduğu muameleyi tespit etmek için gelene kendisini tanıtmak üzere soru sormanın müstehap olduğuna delil vardır.”¹⁶

İkinci Başlık: Peygamber Efendimizin Davetçiye Davet Edilenlerin Niteliklerini Bildirmesi ve Davette Sıraya Riayet Etmeyi Emretmesi:

Yüce Peygamberimizin davet edilenlerin durumlarını gerektiği gibi önemseydiğine ve yüce Allah’ın yoluna davette bunu gözönünde bulundurduğuna delil teşkil eden hususlardan birisi de Muaz b. Cebel (r.a)’ı Yemen’e gönderdiğinde ona davet edileceklerin durumunu bildirmesidir. Aynı şekilde ona durumlarını gözönünde bulundurarak davette tertibe riayet etmesini de emretmiştir.

İmam Buhari ve İmam Müslim, İbn Abbas (r.a)’dan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasûlullah (s.a) Muaz b. Cebel’e onu Yemen’e gönderdiğinde şöyle demişti: “Sen kitap ehli bir kavmin yanına gideceksin. Yanlarına vardığında onları Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Rasûlü olduğuna şahadet getirmeleri için davet et.¹⁷ Şayet bu hususta sana itaat ederlerse onlara Allah’ın üzerlerine her gün ve her gecede beş vakit namaz farz kılmış olduğunu haber ver. Şayet bu hususta da sana itaat ederlerse kendilerine Allah’ın üzerlerine zenginlerinden alınıp, fakirlerine geri verilecek bir sadakayı (zekatı) farz kıldığını bildir. Şayet bu hususta da sana itaat ederlerse onların mallarının en değerlilerini¹⁸

⁹ “Rüsvey olmadan” ifadesi şu demektir: Onlar savaşmaksızın ve kendilerini rezil ve rüsvey edecek esaret olmaksızın kendi istekleriyle İslama girdiler. (Fethu’l-Bari, I, 131)

¹⁰ “Pişman olmadan” lafzının esas şekli ile ilgili açıklamalar için bk. Fethu’l-Bari, I, 131-132

¹¹ Buhari, Hadis no: 53, I, 129

¹² Bk. İbn Huzeyme, Sahih, Hadis no: 3049, IV, 349; el-İhsan fi Takribi Sahih-i İbn Hibban, hadis no: 144, I, 357

¹³ er-Ravha: Medine’den 36 mil uzaklıkta bir yerdir. (Nevevi, Müslim şerhi, IX, 99)

¹⁴ “Binekli bir kabile” develeri olanlar demek olup aslı itibariyle on ve daha aşağıdaki binekliler için kullanılır. (Aynı yer)

¹⁵ Müslim, Hadis no: 409 (1336, II, 974)

¹⁶ Fethu’l-Bari, I, 131

¹⁷ Bir rivayette: “Onları kendisine davet edeceğin ilk şey Allah’a ibadet olsun” şeklindedir. Bk. el-İhsan fi Takribi Sahih-i İbn Hibban, Hadis no: 156, I, 370

¹⁸ “En değerlileri” en nefisleri demek olup, “kerime” lafzının çoğuludur. (Fethu’l-Bari, III, 360)

almaktan sakın. Birda mazlumun bedduasından kendini koru. Çünkü onun ile Allah arasında bir perde yoktur.”¹⁹

Bu hadis-i şerifte gördüğünüz hususlar arasında şunlar da vardır: Yüce Peygamber –salât ve selam ona- Muaz (r.a)’a kendisini kendilerine gönderdiği kimselerin durumunu haber vermektedir. Hafız İbn Hacer bunun hikmetini açıklamak üzere diyor ki: “Bu bir vasiyette bir çeşit hazırlama durumundadır. Böylelikle bütün dikkatini toplayarak kendisini versin. Çünkü kitap ehli genel olarak bilgi sahibi kimselerdi. Dolayısıyla onlara hitap ederken gösterilecek itina puta tapan cahillere hitap etmek gibi olmaz.”²⁰ Yine bu hadis-i şerifte Peygamber efendimizin Muaz (r.a)’a davette belli bir sıraya riayet etmesini emrettiğini görüyoruz. Yine Hafız İbn Hacer bunun hikmetini açıklarken şunları söylemektedir: Önce işe en önemli olan ile başladı. Bu ise hitaptaki yumuşaklığın bir sonucudur. Çünkü ilk seferinde hepsini yerine getirmelerini istemiş olsaydı ondan nefret edip uzaklaşmalarından emin olunamazdı.²¹

Üçüncü Başlık: Peygamber Efendimizin Ashabına Öğüt Vermek İçin Uygun Zamanları Kollaması ve Hutbelerinin Kısaldığı:

Ashab-ı Kiram’ın Rasûl-i Ekreme sevgileri ve ona tazim duyguları bilinen bir husustur. Onu kendi öz canlarından, babalarından, çocuklarından ve bütün insanlardan daha çok seviyorlardı.²²

Onlara düşman olan bir kimsenin onları şu sözleriyle nitelendirirken belirttiği üzere onu tazim ediyorlardı:

“Ey kavmim ben krallara elçi gittim. Kayser’e, Kısra’ya, Necaşi’ye elçi gittim. Allah’a yemin ederim, Muhammed’in ashabının Muhammed’i (s.a) tazim ettikleri gibi arkadaşları tarafından tazim edilen hiçbir hükümdar görmedim.”²³

Ashab-ı kiramın Rasûlullah (s.a)’a karşı tutumları bu olduğu gibi onun sözlerini dinlemek için şevk ve tutkuları acaba nasıldı? Fakat bütün bunlarla birlikte Rasûlullah (s.a) onlara öğüt vereceği vakitleri dikkatle gözetleyip, tespit eder, hergün onlara öğüt vermezdi. Aynı şekilde hutbesini de kısa tutardı. Aşağıdaki açıklamalar buna delildir:

1- Peygamber (s.a)’ın Ashabına Öğüt Vermek İçin Uygun Zamanları Kollaması:

İmam Buhari’nin rivayetine göre İbn Mesud (r.a) şöyle demiştir: “Peygamber (s.a) bizim usanmamızı istemediğinden belli günlerde öğüt vermek için uygun zamanlar kollardı.”²⁴

İmam Hattabi diyor ki: “Maksat onun onlara öğrettiklerinde ve verdiği öğütlerde uygun zamanları gözönünde bulundurduğudur. Usanırlar korkusu ile her gün bu işi yapmazdı. Onun için uygun zamanlarını kollardı.”²⁵

İmam Buhari bu hadisi Sahih’inin üç ayrı babından sözkonusu etmiş ve bu hadisin sözkonusu edildiği babları aşağıdaki şekilde tespit etmiştir:

¹⁹ Buhari, Hadis no: 1496, III, 357; Müslim, Hadis no: 29 (19), I, 50, lafız Buhari’ye ait

²⁰ Fethu’l-Bari, III, 357

²¹ Bk. Aynı eser, III, 359

²² Ashab-ı Kiram’ın Rasûl-i Ekrem’e olan sevgilerini ortaya koyan deliller için bk. Hubbu’n-Nebi ve Alamatuhu adlı eserimiz.

²³ Bk. Buhari, Hadis no: 2731 ve 2732

²⁴ Buhari, Hadis no: 68, I, 162

²⁵ Fethu’l-Bari, XI, 328

“Peygamber (s.a)’ın nefret etmesinler diye öğüt ve ilim (öğretmek) için onların uygun zamanlarını kollaması.”²⁶

“İlim ehli için belirli günler tespit eden kimse”²⁷

“Zaman zaman öğüt vermek”²⁸

Hafız İbn Hacer hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bu hadisten Peygamber (s.a)’ın ashabına ne kadar yumuşak davrandığı ve onlara öğretmek ve öğrettiğini kavratmak amacına güzel bir şekilde ulaşmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Böylelikle onlar sıkıntı duymadan öğreteceklerini öğrensinler, sıkılmasınlar, usanmasınlar ve bu hususta ona uyulsun diye böyle yapmıştır. Şüphesiz tedrici bir şekilde öğretmek daha az bir külfeti gerektirdiği gibi o bilgiyi öğrenen kimsenin büyük yorgunluk ve çalışma ile aşırıya kaçmak ile öğrenmeye nispetle (öğrenmekte) sebatı daha çok gerçekleştirir.”²⁹

2- Peygamber Efendimizin Hutbelerinin Kısa Oluşu:

Yüce Peygamber uzun hutbe okumazdı. Aksine o kısa hutbe okurdu. İmam Müslim, Cabir b. Semura (r.a)’dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Ben Rasûlullah (s.a) ile birlikte namaz kılardım. Onun namazı da kısa sürerdi, hutbesi de kısa idi.”³⁰

Hutbenin kısa olmasından amaç –Molla Aliyyu’l-Kari’nin zikrettiği üzere- çok kısa tutmak ile çok uzun hutbe okumak şeklindeki ifrad ve tefrid arasında orta yollu olmasıdır.³¹

Şüphesiz ki Peygamber (s.a) efendimizin ashab-ı kirama öğüt vermek için günlerin uygun zamanlarını seçmesi ve hutbelerinin kısa (orta yollu) olması yüce Allah’a davet yolunda insanların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunlu olduğunu göstermektedir.

Dördüncü Başlık: Yüce Peygamberin Konuyu Muhatapların Anlamasının ve Kalplerine Yerleşmesinin Sağlanması İçin Çeşitli Yollara Başvurmaya Verdiği Önem:

Yüce Peygamberin muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmaya dikkat ettiğini gösteren hususlardan birisi de şudur: O muhataplarına sözünü anlatmaya ve bu sözlerin ihtiva ettiği manaları zihinlerine iyice yerleştirmeye çokça önem verirdi. Peygamber (s.a) bu hedefi gerçekleştirmek için birçok usul ve türlü yollara başvurur. Bu husus onun pak siyretinde çeşitli şekil ve suretlerde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunların bir kısmı aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 1- Onun sözünün çok açık ve net olması
- 2- Davet ve öğretim halinde sözünü tekrarlaması
- 3- Yönlendirme ve öğretme halinde açıklama yollarını kullanması
- 4- Misal gösterme üslubunu kullanması

Burada bu hususları gösteren birtakım delilleri bir parça açıklama ile birlikte kaydetmek uygun olacaktır.

1- Peygamber (s.a)’ın Sözünün Açık ve Net Olması:

²⁶ Buhari, I, 162

²⁷ Buhari, I, 163

²⁸ Buhari, XI, 328

²⁹ Fethu’l-Bari, XI, 328

³⁰ Müslim, Hadis no: 41 (866, II, 591)

³¹ Bk. Mirkatu’l-Mefatih, III, 498; Ayrıca bk. Nevevi şerhi, VI, 153

Yüce Peygamber konuşurken acele etmezdi. İmam Buhari'nin Aişe (r.anha)'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a) sözü sizin alelacele konuştuğunuz gibi sıralamazdı.³² Sert (acele konuşmak) ardı arkasına kesintisiz ve çabucak konuşmak demektir. Hafız İbn Hacer'in belirttiği üzere hadisin anlamı şudur: O çabuk olsun diye sözlerini peşpeşe söylemezdi ki dinleyen sözlerini birbirine karıştırmamasın.³³

Aksine o ağır ağır ve teenni ile konuşurdu. Harfleri ve hareketleri açıkça belli ederdi. İmam Ebu Davud'un rivayetine göre Cabir b. Abdullah (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a)'ın konuşmasında bir tertil (ağır ağır konuşmak) yahut bir tersil (acele etmeden konuşmak) özelliği vardı."³⁴

Molla Ali el-Kari'nin belirttiği üzere bundan maksat şudur: Peygamber (s.a) harfleri telaffuz etmekte acele etmezdi. Harfleri bizzat mahreçlerinden ve niteliklerine uygun olarak açık ve seçik çıkartacak şekilde hareke ve duraklarını ayırdedilecek şekilde konuşurdu.³⁵

Mü'minlerin annesi Aişe-i Sıddika (r.anha) onun konuşmasını şu sözleriyle canlandırmaktadır: "Rasûlullah (s.a)'ın sözü çok açık seçikti. Onu duyan herkes o sözü anlardı."³⁶

İmam Tirmizi'deki bir rivayete göre Aişe (r.anha) şöyle demiştir: "O sözlerini tane tane ve birbirinden ayırdedilecek şekilde söylerdi. Yanında oturan onu ezberleyebilirdi."³⁷

Yüce Peygamberimizin bu hususa verdiği önem o kadar ileri idi ki onun sözü bir kimse kelimelerini teker teker saymaya kalkışacak olsaydı, sayabilecek şekilde açık ve tane tane konuşmak derecesine ulaşmıştı.

İmam Buhari, Aişe (r.anha)'dan rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a)

konuştu mu saymak isteyen birisi saysaydı tane tane sayabilirdi.³⁸

Hafız İbn Hacer hadisi şerhederken şunları söylemektedir: "Yani bir kimse onun kelimelerini yahut sözlerini ya da harflerini sayacak olsaydı bunu yapabilir ve sonuna kadar sayabilirdi. Bundan maksat ise tertilde (ağır ağır tane tane konuşmakta) ve sözünü muhataplarının anlamasını sağlamak için ileri gitmektir."³⁹

Peygamber efendimizin bu tarz konuşması nerede, bütün çabaları, sözlerini ve ibarelerini alelacele muhataplarının kulaklarına ulaştırmaya çalışmaları, yarısını mı anlamışlar, üçte birini mi, dörtte birini mi, altıda birini mi yoksa ondan hiçbir şey anlayıp anlamadıkları üzerinde hiç durmayan bu hatipler nerede? Şekvamız Allah'adır, dosdoğru yola ileten O'dur.

2- Davet ve Öğretmek Halinde Sözlerini Tekrarlaması:

Sözlerini dinleyenlerin iyice anlamasına önem verdiğini ortaya koyan hususlardan birisi de onun sözlerini tekrarlamasıdır. İmam Buhari'nin, Enes

³² Buhari, Hadis no: 3568, VI, 567

³³ Bk. Fethu'l-Bari, VI, 578. Ayrıca bk. Tuhfetu'l-Ahvezi, X, 85

³⁴ Ebu Davud, Hadis no: 4828, XIII, 126; Elbani hadis hakkında: "Sahihtir" demiştir. (Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, III, 917)

³⁵ Bk. Mirkatu'l-Mefatih, X, 87

³⁶ Ebu Davud, Hadis no: 4829, XIII, 126; Elbani hadis hakkında "hasendir" demiştir. (Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, III, 917-918)

³⁷ Tirmizi, Hadis no: 3883, X, 85; İmam Tirmizi hadis hakkında şunları söylemektedir: "Bu hasen, sahih bir hadis olup, bunu ancak ez-Zühri yoluyla rivayet edilen bir hadis olarak biliyoruz." (Aynı yer) Hadis hakkında Elbani: "Senedi hasendir" demiştir. (Sahih-u Sünen-i Tirmizi, III, 196, Muhtasaru's-Şemali'l-Muhammediyye, s. 119)

³⁸ Buhari, Hadis no: 3567, VI, 567

³⁹ Fethu'l-Bari, VI, 578

(r.a)'dan rivayetine göre Peygamber (s.a) selam verdi mi üç defa selam verirdi. Bir söz söyledi mi onu üç defa tekrar ederdi.⁴⁰

İmam Buhari Sahih'inde şöyle bir bab başlığı kullanmıştır: “Sözünün anlaşılması için sözlerini üç defa tekrar eden”⁴¹

Büyük ilim adamı Ayni yüce peygamberin sözlerini tekrarlamasının hikmetini açıklarken şunları söylemektedir: “Peygamber (s.a)'ın sözlerini üç defa tekrarlaması öğrenen ve soru soran kimselerin sözünü hakkıyla anlamaları ve onun değerli sözlerinden herhangi bir şeyi kaçırmamaları içindi.”⁴² Enes (r.a)'ın söylediği Peygamber efendimizin sözlerini üç defa tekrarlaması ise bu ya çoğunlukla yaptığı işin böyle olmasından yahutta Enes (r.a)'ın gördüğünün bu şekilde oluşundan dolaydır. Yoksa Peygamber (s.a)'ın sözlerini üç defadan daha çok ve daha az tekrarladığı da sabit olmuştur.⁴³

Peygamber (s.a)'ın anlaşılın diye sözlerini tekrarlamasının hikmetleri ile ilgili olarak belirtilenlerle birlikte o yine sözlerini muhatapların zihinlerinde anlatmak istediklerinin iyice pekişmesi ve yerleşmesi için de tekrarlardı.

Sözünü üç defa tekrarladığının delillerinden birisi de İmam Müslim'in Abdullah b. Amr b. el-As (r.a)'dan naklettiği rivayete göre Peygamber (s.a)'ın şu buyruğudur: “Bütün seneyi oruçla geçiren oruç tutmamıştır, bütün seneyi oruçla geçiren oruç tutmamıştır, bütün seneyi oruçla geçiren oruç tutmamıştır.”⁴⁴

Bunlardan birisi de İmam Nesai'nin, Enes (r.a)'dan naklettiği şu rivayettir: Peygamber (s.a): “Saflarınızı düzeltiniz, saflarınızı düzeltiniz, saflarınızı düzeltiniz. Nefsim elinde olana yemin ederim ki ben sizleri önümde iken gördüğüm gibi arkamda bulunuyorken de görüyorum.”⁴⁵ sözlerini üç defadan fazla tekrarladığının delillerinden birisi de İmam Darimi'nin en-Numan b. Beşir (r.a)'dan şöyle dediğine dair naklettiği rivayettir: Rasûlullah (s.a)'ı bir hutbe verirken dinledim. Şöyle buyurdu: “Sizi ateş ile korkutup uyarıyorum, sizi ateş ile korkutup uyarıyorum, sizi ateş ile korkutup uyarıyorum.” Bu sözleri o kadar tekrarlardı ki eğer benim bulunduğum bu yerde bulunsaydı pazardakiler onun sözlerini duyarlardı ve üzerinde bulunan bir rida, ayaklarının yanına düşünceye kadar tekrarlardı.”⁴⁶

Bu hadis-i şeriflerde belirtildiği üzere Peygamber (s.a) muhatapların zihinlerine sözlerinin manası iyice yerleşsin ve pekişsin diye sözlerini tekrarlamıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

3- Peygamber Efendimizin İrşad ve Öğretimde Çeşitli Açıklama Yollarını Kullanması:

Yüce Peygamberimizin anlatmak istediği hususların dinleyenler tarafından daha iyi anlaşılmasına önem verdiğini gösteren hususlardan birisi de davet, irşad, yönlendirme ve öğretme işini ifa ettiği sıralarda kullandığı çeşitli açıklama yolları da vardır.

Yüce Rasûlün kullandığı açıklama yollarından birisi işaretlerdir. Bu hususa delalet edenlerden birisi İmam Tirmizi ile İmam İbn Mace'nin, Enes b. Malik

⁴⁰ Buhari, Hadis no: 94, I, 188

⁴¹ Buhari, I, 188

⁴² Umdetu'l-Kari, II, 115

⁴³ Bk. el-Harsu ala Hidayeti'n-Nas adlı eserimiz s. 32-36. Orada Peygamber efendimizin sözlerini iki defa tekrarladığına dair üç delil, sözlerini üç defa tekrarladığına dair beş delil, sözlerini üçten fazla tekrarladığına dair de bir delil zikredilmektedir.

⁴⁴ Müslim, Hadis no: 186 (1159), II, 815

⁴⁵ Nesai, II, 91; Elbani hadis hakkında: “Sahihtir” demiştir. (Sahih-u Süneni'n-Nesai, I, 176)

⁴⁶ Darimi, Hadis no: 2815, II, 227; Elbani hadis hakkında: “Senedi sahihtir” demiştir. (Mişkату'l-Mesabih, III, 1583)

(r.a)'dan şöyle dediğine dair naklettikleri rivayettir: Rasûlullah (s.a): “Bu Ademoğlu, bu da onun ecelidir” diye buyurdu ve elini⁴⁷ onun soluna⁴⁸ koydu. Sonra açtı ve şöyle buyurdu: “Burada⁴⁹ ise onun emeli yine burada onun emeli vardır.”⁵⁰

Bu hadis-i şerifte görüldüğü üzere yüce Peygamber emel denizlerine dalmış, ecellerin yaklaşmakta olduğundan gaflete düşmüş kimselere insan ecelinin emelinden daha yakın olduğunu anlatmak için çok incelikli işaretler kullanmış bulunmaktadır.⁵¹

Yine yüce Peygamberimizin kullandığı açıklama yollarından birisi de çizgiler çizmektir. Bu hususa delalet eden tanıklardan birisi de İmam Buhari'nin, Abdullah (b. Mesud) (r.a)'dan şöyle dediğine dair naklettiği rivayettir: “Peygamber (s.a) dörtgen şeklinde bir çizgi çizdi. Sonra ortada ve onun dışına taşan bir çizgi çizdi. Sonra bu orta çizginin orta yanına doğru küçük çizgiler çizdi ve şöyle buyurdu: “Bu insan, bu da onun etrafını kuşatan –yahut etrafını kuşatmış- bulunan eceli şu (dörtgenin) dışına taşan onun emeli, şu küçük çizgiler, arız olan⁵² hususlar eğer bu ona isabet etmezse, diğeri ona isabet eder, şayet bu ona gelip çatmazsa bu ona gelip çatar.”⁵³

Yine bu husustaki delillerden birisi de Ahmed, Nesai, Darimi ve Hakim'in rivayet ettiği Abdullah b. Mesud (r.a)'ın şu sözüdür: “Rasûlullah (s.a) bize bir çizgi çizdi. Sonra: “Bu Allah'ın yoludur” diye buyurdu. Sonra sağında ve solunda birtakım çizgiler çizdi, sonra: “Bunlar değişik yollardır” diye buyurdu. (Ravilerden birisi olan) Yezid: “Değişik” diye de ekledi. Bu yolların herbirisi üzerinde ona çağırın bir şeytan vardır. Sonra da yüce Allah'ın: “Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar.” (el-En'am, 6/153) ayetini okudu.⁵⁴

Hem bu hadiste, hem de bundan önceki hadiste Peygamber (s.a) dinleyenlerin konuyu daha iyi anlamaları için birtakım çizgiler çizdiğini görüyoruz. Molla Ali el-Kari, Abdullah b. Mesud (r.a)'ın “bize çizdi” sözleriyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bize öğretmek, kavratmak ve daha iyi anlamamızı sağlamak için çizdi demektir. Çünkü böyle bir temsili ifade anlatılmak istenen manayı tıpkı maddi bir hususmuş gibi canlandırır.⁵⁵

Aynı şekilde Peygamber efendimizin anlatılmak istenilen hususları dinleyenlerin daha iyi anlamasını sağlamak amacıyla kullandığı açıklama yolları arasında maddi araçlar da vardır.

Buna delalet eden tanıklar arasında İmam Ahmed'in, Ebu Said (r.a)'dan yaptığı şu rivayette vardır. Buna göre Peygamber (s.a) önüne yere (bir çubuk) sapladı.⁵⁶ Sonra onun yanına bir başkasını sapladı, sonra üçüncüsünü daha uzak bir

⁴⁷ “Bu Ademoğlu, bu da onun ecelidir” sözlerini söylerken elini koydu demektir. (Mirkatu'l-Mefatih, IX, 128)

⁴⁸ Eceli göstermek üzere çizdiği yerin arkasına koydu demektir. (Aynı yer)

⁴⁹ Ve bundan sonraki yere işaret etti demektir. (Aynı yer)

⁵⁰ Tirmizi, Hadis no: 2437, VI, 516; İbn Mace, Hadis no: 4286, II, 434 –lafız Tirmizi'ye aittir- İmam Tirmizi hadis hakkında şunları söylemektedir: Bu hasen, sahih bir hadistir.” (Tirmizi, VI, 517) Elbani de hadis hakkında: Sahihtir demiştir. (Sahih-u Süneni't-Tirmizi, II, 72); Sahih-u Sünen-i İbn Mace, II, 414

⁵¹ Bk. Mirkatu'l-Mefatih, IX, 128; Tuhfetu'l-Ahvezi, VI, 516-517

⁵² “Arız olan hususlar” ona arız olan afetler demektir. (Fethu'l-Bari, XI, 238)

⁵³ Buhari, Hadis no: 6417, XI, 235-236

⁵⁴ Müsned, I, 435, Hadis no: 11174/1; VI, 343; Darimi, Hadis no: 208, I, 60; el-Müstedrek, II, 239 –hadisin lafzı İmam Ahmed'e aittir, hadis hakkında İmam Hakim şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bu senedi sahih bir hadis olmakla birlikte Buhari ve Müslim kitaplarında rivayet etmemişlerdir.” (Aynı eser, II, 239) Hafız Zehebi de bunu böylece kabul etmiştir. (Bk. et-Telhis, II, 239) Şeyh Ahmed Muhammed Şakir hadisin senedinin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Şeyh Ahmed Şakir, Müsned'deki notu, VI, 89; Elbani de: Senedi hasendir demiştir. “Mişkatu'l-Mesabih” I, 59'daki not.

⁵⁵ Bk. Mirkatu'l-Mefatih, I, 411

⁵⁶ “Sakladı” yere soktu demektir. Şerhu's-Sünne'deki bir rivayette “yere bir çubuk sapladı” denilmektedir. (XIV, 285)

verde sakladı, sonra şöyle buyurdu: “Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?” Ashab: “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.” dediler. Peygamber şöyle dedi: “Bu insandır, bu onun ecelidir, bu da onun emelidir. O emeline kavuşur⁵⁷ ve sonra onu diğerinden ayrı olarak alır.⁵⁸”⁵⁹

(Beğavi'nin) Şerhu's-Sünne'de kaydettiği bir rivayette: “Emelini elde eder fakat emelinden önce eceli gelip ona yetişir.”⁶⁰⁶¹

Bu hadis-i şerifte dikkatimizi çeken hususlardan birisi de Peygamber (s.a)'ın ümmetini ecelin insana emelinden daha yakın olduğu hususunda uyarmak üzere üç çubuk kullanmış olmasıdır. O eceli temsil eden birinci çubuğu, insanı temsil eden ikinci çubuğa, emelini temsil eden üçüncü çubuktan daha yakın dikmiştir.

Rabbimizin salât ve selamları üzerine olsun. Söylediklerini dinleyenlerin anlamasını sağlamaya ve bunu daha iyi kavramalarına ne kadar da dikkat eder ve düşkünlük gösterirdi. Bunda garip kaçacak bir şey yoktur. Çünkü o gerçekten en doğru sözlü yüce Rabbimizin onu nitelendirdiği gibiydi: “O size çok düşkündür. (Bütün mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir.)” (et-Tevbe, 9/128)

4- Örnek Verme Yolunu Kullanması:

Rasûlullah (s.a)'ın sözünü dinleyenlerin anlamasını sağlamaya ve anlatmak istediklerini daha anlaşılır hale getirmeye önem verdiğini gösteren hususlardan birisi de onun örnek verme yolunu çokça kullanmış olmasıdır. Buna delalet eden pekçok örnek arasında İmam Buhari'nin Ebu Musa (r.a)'dan şöyle dediğine dair zikrettiği rivayettir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: “Rabbini anan kimse ile Rabbini anmayan kimsenin misali diri ile ölüye benzer.”⁶²

Buna delil olan hususlardan bir diğerini de yine İmam Buhari, Cabir b. Abdullah (r.a)'dan şöyle dediğine dair kaydettiği rivayettir: Peygamber (s.a) buyurdu ki: Benim misalim ile diğer peygamberlerin misali bir ev bina edip, bir kerpiçlik yer dışında her tarafını mükemmel ve güzel yapan bir kimsenin misaline benzer. İnsanlar bu eve giriyor, evi beğeniyor ve (fakat): keşke bu kerpiçlik yer (boş bırakılmasaydı)⁶³ derler.”⁶⁴

Bu iki hadis-i şerifte Peygamber (s.a) anlatılmak istenen hususları daha iyi anlatmak maksadıyla iki örnek vermektedir. Hafız İbn Hacer ikinci hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Hadis-i şerifte daha iyi anlaşılması amacıyla örneklerle anlatmaya işaret edilmektedir.”⁶⁵

Yine buna delil teşkil eden hususlardan birisi de İmam Müslim'in, en-Numan b. Beşir (r.a)'dan şöyle dediğine dair kaydettiği rivayettir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: “Birbirlerini sevmekte, birbirlerine merhamet göstermekte, birbirlerine şefkat etmede

⁵⁷ “Emeline kavuşur”: Onu gerçekleştirir, elde eder, umduğu ve elde etmek istediği ile uğraşır.

⁵⁸ “Çekip alır.” Onu hızlıca çeker ve kesip alır demektir. Bk. en-Nihaye fî Garibi'l-Hadisi ve'l-Eser, II, 59

⁵⁹ Müsned, III, 18. Hadis hakkında Hafız el-Heysemi şunları söylemektedir: “Hadisi İmam Ahmed rivayet etmiş olup, ravileri Ali b. Ali er-Rifai dışında sahîh'in ravileridirler. Ali b. Ali de sika birisidir.” (Mecmau'z-Zevaid, X, 255)

⁶⁰ “Emelinden önce eceli gelip yetişir...” Emeline kavuşmadan önce ölüm ona yetişir demektir. (Mirkatu'l-Mefatih, IX, 129)

⁶¹ Şerhu's-Sünne, Hadis no: 4091, XIV, 285

⁶² Buhari, Hadis no: 6407, XI, 208

⁶³ “Keşke bu kerpicin yeri...” ifadesinin haberi hazfedilmiştir. Keşke eksiklik izlenimini veren bu kerpiçin yeri boş olmasaydı da bu yapı eksiksiz ve mükemmel olurdu demektir. (Fethu'l-Bari, VI, 559)

⁶⁴ Buhari, Hadis no: 3534; VI, 558

⁶⁵ Fethu'l-Bari, VI, 559

mü'minlerin misali bir vücuda benzer. Onun bir azası hastalanacak olursa vücudunun diğer bölümü uykusuz kalarak ve ateşi yükselerek ona katılır.”⁶⁶

İmam Nevevi bu hadis-i şerif ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Bu hadiste anlatılan hususların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla benzetmenin yapılabileceğine örnekler vermenin caiz olduğuna delil vardır.”⁶⁷

Sözün özü şu ki yüce Peygamber anlatılan hususların dinleyenler tarafından daha iyi anlaşılması ve bu hususların kalplerine daha iyi yerleşmesini sağlamak amacıyla çeşitli açıklama yollarını kullanırdı. Bu ise şüphesiz ki onun muhataplara çokça itina gösterdiğini, onların durumlarını gözönünde bulundurmaya çokça dikkat gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Beşinci Başlık: Peygamber Efendimizin Vasiyetlerindeki Çeşitlilik:

Peygamber efendimizin muhatapların durumlarını gözönünde bulundurduğunu gösteren hususlardan birisi de ashab-ı kiramın Peygamber (s.a.)’dan kendilerine öğüt vermelerini isterken onun da onların herbirisine durumuna ve ihtiyacına göre tavsiyede bulunmasıdır. Aşağıda buna dair bazı örnekler verilecektir.

1- Süfyan es-Sakafi (r.a)’a Allah’a İman Etmeyi ve Dosdoğru Yürümeyi Tavsiye Etmesi:

Süfyan b. Abdullah es-Sakafi (r.a) Rasûlullah (s.a.)’ın yanına geldi ve: “Ey Allah’ın Rasûlü dedi. İslamda bana öyle bir söz söyle ki ona dair senden başka kimseye daha soru sormayayım.” Peygamber (s.a.): “Allah’a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol.”⁶⁸

2- Ashab-ı Kiram’a Allah’a Karşı Takvalı Olmayı (İslamın Meşru Yöneticilerinin Sözlerini) Dinleyip, İtaat Etmelerini, Sünnete Sımsıkı Sarılarak Bid’atlerden Sakınmayı Tavsiye Etmesi:

Rasûlullah (s.a) ashab-ı kirama oldukça belağatli bir öğüt verdi. Bundan dolayı gözler yaşardı, kalpler titredi. Ey Allah’ın Rasûlü dediler. Bu veda etmek isteyenini verdiği öğüde benziyor. Bu sebeple bize tavsiyede bulun. Şöyle buyurdu:

“Size Allah’a karşı takvalı olmayı (başınıza getirilen) Habeşli bir köle dahi olsa (meşru emirlerini) dinleyip, itaat etmeyi tavsiye ediyorum. Gerçek şu ki sizden yaşayacak olanlar benden sonra çokça ayrılıklar görecektir. Bu sebeple benim sünnetime ve hidayete iletilmiş raşid halifelerin sünnetine sımsıkı sarılınız. Hatta ona azı dişlerinizle yapışınız. Sonradan uydurma işlerden sakınınız çünkü sonradan uydurulan herbir husus bir bid’attir ve şüphesiz herbir bid’at bir sapıklıktır.”⁶⁹

3- Ebu Said el-Hudri (r.a)’a Allah’a Karşı Takvalı Olmayı, Cihadı, Yüce Allah’ı Zikretmeyi ve Kur’an-ı Kerim’i Okumayı Tavsiye Etmesi:

⁶⁶ Müslim, Hadis no: 66 (2586), IV, 1999-2000

⁶⁷ Nevevi şerhi, XVI, 139-140

⁶⁸ Bk. Müslim, Hadis no: 62 (38), I, 65

⁶⁹ Hadisi Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace ve Darimi rivayet etmiştir. Bk. Müsned IV, 126; Ebu Davud, Hadis no: 4595, XII, 234; Tirmizi, Hadis no: 2815, VII, 365-366; İbn Mace, Hadis no: 34, I, 10; Darimi, Hadis no: 96, I, 43; Hadis hakkında İmam Beğavi: “Bu hasen bir hadistir” demektedir. (Şerhu’s-Sünne, I, 305); Elbani hadis hakkında: “Sahihtir” demiştir. (Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, III, 871; Sahih-u Süneni’t-Tirmizi, II, 342; Sahih-u Sünen-i İbn Mace, I, 13)

Ebu Said el-Hudri (r.a) Rasûlullah (s.a)'dan kendisinde tavsiyede bulunmasını isteyince şöyle buyurdu: “Sana Allah’a karşı takvalı olmanı tavsiye ediyorum. Çünkü herşeyin başı odur. Ayrıca cihada sımsıkı sarıl çünkü İslamın ruhbanlığı odur. Allah’ı çokça zikretmeye ve Kur’an-ı Kerim’i okumaya dikkat et. Çünkü o senin semadaki ruhun, yeryüzündeki zikrindir.”⁷⁰

4- Muaz (r.a)’a Nerede Olursa Olsun Allah’a Karşı Takvalı Olmasını ve Kötülükten Sonra Hemen İyiliği Yetiştirmesini, Güzel Ahlak ile Davranmasını Tavsiye Etmesi:

Muaz (r.a): Ey Allah’ın Rasûlü! Bana tavsiyede bulun diyerek Peygamber efendimizden kendisine öğüt vermesini istedi. Şöyle buyurdu: “Nerede olursa olsun Allah’tan kork. Muaz bana daha fazla tavsiyede bulun deyince, “kötülüğün peşinden iyiliği yetiştir ki onu silsin” diye buyurdu. Muaz: Bana daha fazla tavsiyede bulun deyince: “İnsanlarla güzel ahlak ile muamele et” diye buyurdu.⁷¹

5- Yola Çıkmak İsteyene Yüce Allah’a Karşı Takvalı Olmasını ve Herbir Tümsek Üzerinde Tekbir Getirmesini Tavsiye Etmesi:

Bir başka adam Rasûlullah (s.a)’ın yanına geldi ve: “Ey Allah’ın Rasûlü ben yola çıkmak istiyorum. Bana tavsiyede bulun” deyince, Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: “Allah’a karşı takvalı olmaya ve herbir tümsek üzerinde tekbir getirmeye bak.”⁷²

6- Ebu Umame (r.a)’a Oruç Tutmasını Tavsiye Buyurması:

Ebu Umame (r.a), Peygamber (s.a)’a gelerek: “Senden öğreneceğim bir emri bana buyur” dedi. Peygamber (s.a): “Oruç tutmaya bak çünkü onun bir benzeri yoktur” diye buyurdu.⁷³

7- Bir Adama Dilinin Allah’ın Zikrinden Dolayı Devamlı Nemli Kalmasını Tavsiye Buyurması:

Bir adam Peygamber (s.a)’a gelerek şöyle dedi: Ey Allah’ın Rasûlü İslamın şer’i hükümleri bana göre çok oldu. Sen bana kendisine sarılacağım bir şey bildir. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah’ı anmaktan dolayı dilin devamlı nemli kalsın.”⁷⁴

⁷⁰ Bk. Müsned, III, 82; Hafız Heysemi hadis hakkında: “Ahmed’in senedindeki raviler sikadrlar” demektedir. (Mecmau’z-Zevaid, IV, 215)

⁷¹ Bk. Müsned, V, 236; Ayrıca bk. Feyzu’l-Kadir, I, 120-121; Elbani, Sahihu’l-Camii’s-Sağir ve Ziyadatuhu, Hadis no: 96, I, 86, Elbani: “Hasendir” demiştir. (Aynı yer)

⁷² Hadisi hadis imamları İbn Ebi Şeybe, Ahmed, Tirmizi, İbn Hibban ve Hakim rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebi Şeybe, Musannef, Hadis no: 15470, XII, 517; Müsned, II, 476; Tirmizi, Hadis no: 3672, IX, 286; el-İhsan fi Takribi Sahih-i İbn Hibban, Hadis no: 270, VI, 430; Müstedrek, II, 98; İmam Tirmizi ve İmam Beğavi hadisin hasen olduğunu belirtmektedirler. (Bk. Tirmizi, IX, 286 ve Şerhu’s-Sünne, V, 143) İmam Hakim Sahih olduğunu belirtmiş, Zehebi de bu hususta ona muvafakat etmiştir. (Bk. el-Müstedrek, II, 98, et-Telhis, II, 98) Ayrıca bk. Silsiletu’l-Ahadiysi’s-Sahih, Hadis no: 1730, IV, 308

⁷³ Bk. Nesai, IV, 165; Buna yakın bir ifadeyi İmam İbn Hibban ile İmam Hakim de rivayet etmişlerdir. Bk. Mevaridu’z-Zem’an ila Zevaidi İbn Hibban, Hadis no: 629, s. 232; Müstedrek, I, 421; İmam Hakim hadisin sahih olduğunu belirtmiş, Hafız Zehebi de bu hususta ona muvafakat etmiştir. (Bk. Aynı yer, Telhis aynı yer); Yine Elbani de hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. (Bk. Sahih-u Terğib ve’t-Terhib, I, 485)

⁷⁴ Hadisi Tirmizi, İbn Mace ve Hakim rivayet etmişlerdir. Bk. Tirmizi, Hadis no: 3599, IX, 222; İbn Mace, Hadis no: 3838, II, 332; Müstedrek, I, 495; İmam Hakim hadisin sahih olduğunu belirtmiş, Hafız Zehebi de bu hususta ona muvafakat etmiştir. (Aynı yer) Elbani de hadisin sahih olduğunu belirtmektedir. (Bk. Tirmizi, III, 139); İbn Mace, II, 317

8- Bir Adama Kızmamasını Tavsiye Buyurması:

Bir başka adam kendisine gelerek: “Bana tavsiyede bulun” dedi. Peygamber (s.a) ona: “Kızma” diye tavsiyede buyurdu. Adam defalarca isteğini tekrarladı, Peygamber (s.a) “kızma” sözünden fazla bir şey söylemedi.”⁷⁵

9- el-Curmûs el-Huceymi (r.a)’a Lanet Okuyan Birisi Olmamasını Tavsiye Etmesi:

el-Curmûs el-Huceymi (r.a) Peygamber efendimize gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü bana tavsiyede bulun” dedi. Peygamber efendimiz: “Sana çok lanet okuyan birisi olmamanı tavsiye ederim” diye buyurdu.⁷⁶

10- Ukbe b. Amir (r.a)’a Dilini Korumayı, Evde Kalmayı, Hatalar Dolayısıyla Ağlamayı Tavsiye Buyurması:

Ukbe b. Amir (r.a), Peygamber efendimize “peki kurtuluş ne” diye sorunca Peygamber efendimiz ona şu cevabı verdi: “Dilini tut, evin sana yetsin ve günahın için de ağla.”⁷⁷

11- Harmele el-Amberi (r.a)’a Yüce Allah’a Karşı Takvalı Olmayı ve Salih Meclisleri Seçmeyi Tavsiye Buyurması:

Harmele el-Amberi (r.a) Peygamber efendimize gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü bana tavsiyede bulun” dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: “Allah’tan kork ve bir mecliste bulunup da oradan kalkarsan şayet onlar senin hoşuna gidecek şeyler söylediğini işitirsen o meclise git ve eğer senin hoşuna gitmeyecek şeyleri söylediklerini görürsen o meclisi terket.”⁷⁸

12- Bir Adama İnsanların Elindekilerden Ümit Kesmesini, Tamahkarlıktan Uzak Kalmasını, Namazda Huşu Duymasını, Özür Dilemesini Gerektirecek İşlerden Uzak Kalmasını Tavsiye Etmesi:

Bir başka adam ondan: “Ey Allah’ın Rasûlü bana tavsiyede bulun bununla birlikte kısa olsun” diyerek kendisine tavsiyede bulunmasını istedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a) ona şöyle dedi: “İnsanların ellerinde bulunanlardan ümit kesmeye bak. Sakın tamahkar olma çünkü o anın fakirliğidir. (Dünyaya hayata) veda ediyormuşcasına namazını kıl ve seni özür dilemek zorunda bırakacak işler yapmaktan uzak dur.”⁷⁹

⁷⁵ Bk. Buhari, Hadis no: 6116, X, 519

⁷⁶ Bk. Müsned, V, 70; Hadis hakkında Hafız Heysemi şunları söylemektedir: Hadisi Ahmed ve Taberani, Ubeydullah b. Hevze, o bir adamdan, o Cürmuz’dan diye rivayet etmiştir. Taberani ise bir başka yoldan Ubeydullah b. Hevze’den, o Cürmuz’dan diye rivayet etmiştir. Bu rivayet yolunun ravileri sikadırlar. İbn Ebi Hatim, Cürmuz’u sözkonusu ederek şöyle demektedir: “Sahabiliği vardır, ondan Ubeydullah b. Hevze rivayet etmiştir.” (Mecmau’z-Zevaid, VIII, 72)

⁷⁷ Hadisi İbn el-Mübarek, Ahmed ve Tirmizi rivayet etmiştir. Bk. İbnü’l-Mübarek, Kitabu’z-Zühhd, Hadis no: 134, s. 43; Müsned, V, 259; Tirmizi, Hadis no: 2517, VII, 73-74; İmam Tirmizi hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. (bk. Tirmizi, aynı yer); Elbani de sahih olduğunu belirtmiştir. (Bk. Sahih-u Süneni’t-Tirmizi, II, 287)

⁷⁸ Bk. Müsned, IV, 305; Hafız Heysemi hadis hakkında şunları söylemektedir: “Hadisi Ahmed rivayet etmiş olup, ravileri sikadırlar.” (Mecmau’z-Zevaid, III, 216)

⁷⁹ Bk. Müstedrek, IV, 326-327; İmam Hakim hadisin sahih olduğunu belirtmiş, bu hususta Hafız Zehebi de ona muvafakat etmiştir. (Bk. aynı yer)

Bu hadis-i şeriflerde nebevi tavsiyelerde oldukça çeşitlilik görmekteyiz. Birinci hadiste Peygamber (s.a) Allah'a imanı ve dosdoğru olmayı, ikincisinde yüce Allah'a karşı takvalı olmayı, (meşru yöneticilere) dinleyip itaat etmeyi, kendisinin ve hidayete erdirilmiş raşid halifelerin sünnetine sarılmayı, sonradan uydurulmuş işlerden uzak durmayı, üçüncü hadiste yüce Allah'a karşı takvalı olmayı, cihad etmeyi, yüce Allah'ı zikredip Kur'an okumaya devam etmeyi, dördüncüsünde yüce Allah'a karşı bütün yerlerde takvalı olmayı, kötülüğün akabinde hemen iyiliği yetiştirmeyi, insanlarla güzel ahlak ile geçinmeyi, beşinci hadiste yüce Allah'a karşı takvalı olmayı, her tümsekte tekbir getirmeyi, altıncısında oruç tutmayı, yedincisinde çokça Allah'ı anmayı, sekizincisinde gazaptan uzak durmayı, dokuzuncusunda herhangi bir kimseye lanet okumaktan uzak durmayı, onuncusunda dili korumayı, evde kalmayı, günahlar için ağlamayı, onbirincisinde yüce Allah'a karşı takvalı olup, salih meclisleri seçmeyi, onikincisinde insanların elindekinden ümit keserek namazda huşu bulmayı ve özür dilemeyi gerektirecek hususlardan uzak kalmayı emir buyurmaktadır.

Yüce Peygamberimizin –salât ve selam ona- bu şerefli tavsiyelerindeki çeşitlilik hiç şüphesiz onun kendisinden öğüt vermesini isteyenlerin durumlarını çok iyi bildiğini gösteriyor. Aynı şekilde onun bu gibi kimselere nasihat verdiği vakit hallerini gözönünde bulundurmayı oldukça önemseydiğini de gösteriyor.

Altıncı Başlık: Yüce Peygamberimizin Soru Aynı Olmakla Birlikte Çeşitli Cevaplar Vermesi:

Yüce Peygamberin muhatapların durumunu gözönünde bulundurduğunu ortaya koyan hususlardan birisi de aynı soruya durumların ve şahısların farklılığına göre farklı cevaplar vermesidir. Bunu gösteren örneklerin bir kısmı şunlardır:

1- “Hangi Amel Daha Faziletlidir” Sorusuna Değişik Cevaplar Vermesi:

Peygamber efendimize Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste belirtildiğine göre: “Hangi amel daha faziletlidir” diye sorulmuş, o: “Allah'a ve Rasûlüne imandır” diye cevap vermiş. Sonra hangisidir diye soruldu “Allah yolunda cihaddır” diye cevap vermiş. Sonra hangisidir diye sorulunca “mebrur⁸⁰ bir hacdır” diye cevap vermiştir.⁸¹

Abdullah b. Mesud (r.a) ona aynı soruyu sormuş: Hangi amel daha faziletlidir diye. Bir başka rivayette ona: “Hangi amel Allah tarafından daha çok sevilir”⁸² diye sormuştur. Peygamber (s.a): “Vaktinde kılınan namazdır.” diye cevap vermiştir. Sonra hangisidir diye sorunca “anne-babaya itaattir” diye buyurmuştur. Sonra hangisidir diye sorunca “Allah yolunda cihaddır” diye cevap vermiştir.⁸³

Ebu Zerr (r.a) ona: Hangi amel daha faziletlidir diye sorunca, Peygamber efendimiz: “Allah'a iman ve onun yolunda cihad etmektir” diye cevaplandırmıştır.⁸⁴

Has'amlılardan bir adam ona: “Ey Allah'ın Rasûlü hangi amel Allah tarafından daha çok sevilir?” diye sormuş. Peygamber efendimiz: “Allah'a iman” diye cevap vermiştir. Adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü sonra hangisidir? diye sordu. Peygamber efendimiz: “Sonra akrabalık bağını gözetmektir” diye cevap vermiştir. “Sonra

⁸⁰ “Mebrur”: Herhangi bir günahın karışmadığı hac demektir. (bk. Nevevi, II, 74)

⁸¹ Bk. Buhari, Hadis no: 26, I, 77

⁸² Bk. Müslim, Hadis no: 139, I, 190

⁸³ Bk. Müslim, Hadis no: 137 (85), I, 89

⁸⁴ Bk. Aynı yer, Hadis no: 136 (84)

hangisidir?” diye sordu. Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: “Sonra iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymaktır.”⁸⁵

2- “İslamın Nesi Daha Hayırlıdır (Daha Faziletlidir, Üstündür)” Sorusuna Çeşitli Şekillerde Cevap Vermesi:

Abdullah b. Amr (r.a)’ın rivayet ettiği hadiste belirtildiği üzere Rasûlullah (s.a)’a: “İslamın nesi daha hayırlıdır?” diye sorulmuş. Peygamber (s.a) da şöylece cevap vermiştir: “Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermendir.”⁸⁶

“İslamın nesi daha faziletlidir” sorusuna –Ebu Musa (r.a)’ın rivayet ettiği hadiste belirtildiği üzere şöylece cevap verdiğini görüyoruz: “Müslümanların dilinden ve elinden selamete eriştiği kimsedir.”⁸⁷

Sorunun bir olmasına rağmen cevapların farklı oluş sebepleri arasında Peygamber (s.a)’ın her konumda soru soran ya da dinleyenlerin durumlarını gözönünde bulundurmasıdır. Yüce Allah’ın kendilerine hayırlı mükafatlar vermesini dilediğimiz ümmetin alimleri bu hususu açıklamıştır. Mesela Kadı İyad şöyle demektedir: “O herbir topluluğa ihtiyaçları olan şeyleri bildirdi. İhtiyaç duymadıkları şeyleri ya da daha önce soru soranın bildiği hususları açıklamamış yahutta ona İslamın yerine getirmediği takdirde esasları itibariyle onda mükemmel olmayacağı ve bilgisi ulaşmadık hususları o kimseye öğretmiştir. Cihad etmek yetkinliğine sahip bir kimse hakkında cihad namaz ve başka hususlardan daha öncelikli olabilir. Böyle bir kimsenin bununla birlikte eğer onlara bakmayacak olursa zayi olmaları muhtemel anne-babası bulunabilir. Bu bakımdan böyle bir kimse için onlara karşı iyi davranmak daha faziletli olabilir. Çünkü Peygamber (s.a): “Madem öyle o halde onlar hakkında (onlara iyilikte bulunmak suretiyle) cihad et” diye buyurmuştur. Bazen cihad kafirlerin müslüman topraklarını istila etmeleri halinde diğer bütün amellerden daha faziletli olabilir.”⁸⁸

İmam Nevevi der ki: Peygamber (s.a) Ebu Hureyre (r.a)’ın hadisinde amellerin en faziletlisi olarak önce Allah’a imanı, sonra cihadı, sonra da haccı tespit etmektedir. Ebu Zerr (r.a)’ın hadisinde iman ve cihadı İbn Mesud hadisinde önce namazı, sonra anne-babaya iyiliği, sonra da cihadı en faziletli amel olarak tespit etmiştir. Abdullah b. Amr (r.a)’ın rivayet ettiği hadiste ise daha önceden geçtiği üzere: “İslamın hangi ameli daha hayırlıdır” sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Yemek yedirmen, bildiğin ve bilmediğin herkese selam vermendir.” Ebu Musa ile Abdullah b. Amr (r.anhum)’un rivayet ettikleri hadiste “Müslümanların hangisi daha hayırlıdır” sorusuna: “Dilinden ve elinden sair müslümanların kurtulduğu kimsedir” diye cevap verdiğini gördük. Osman (r.a)’ın rivayet ettiği sahih hadiste de: “Sizin en hayırlınız Kur’an’ı öğrenen ve öğretenidir” diye buyurduğunu görüyoruz.

Daha sonra İmam Nevevi Ebu Bekr el-Kaffal eş-Şaşi el-Kebir’in bu iki hadisi iki şekilde birarada yorumladığından söz etmektedir. Bu iki yorumdan birincisi şudur: Bu durumların ve kişilerin farklılığına göre farklı cevaplardır. Çünkü: “En hayırlı şey budur” denilmekle birlikte bütün yönleriyle, bütün hallerde ve bütün kişiler için ve herşey hakkında hayırlı olduğu kastedilmeyebilir. Aksine birtakım hallerde böyle, başka birtakım hallerde böyle olmadığı kastedilir. Bu hususta birtakım haberleri de delil göstermektedir. Bunlardan birisi İbn Abbas (r.a)’dan gelen Rasûlullah (s.a)’ın

⁸⁵ Bk. Mecmau’z-Zevaid, VIII, 151; Heysemi hadis hakkında şunları söylemektedir: “Hadisi Ebu Yala rivayet etmiş olup, ravileri Nafi b. Halid et-Tahi dışında sahihin ravileridirler, o da sikadır.” (Aynı yer)

⁸⁶ Buhari, Hadis no: 12, I, 55

⁸⁷ Bk. Buhari, Hadis no: 11, I, 54

⁸⁸ Umdetu’l-Kari, I, 189

şöyle buyurduğuna dair rivayetidir: “Haccetmeyen bir kimse için bir hac yapmak kırk gazveden daha faziletlidir. Hacceden bir kimse için de bir gazveye katılmak kırk hacdan daha faziletlidir.”⁸⁹

Büyük ilim adamı el-Ayni de soru bir olmakla birlikte cevapların farklı oluşu sebebini açıklarken şöyle söylemektedir: Bu hadislerde cevapların farklılığı durumların farklı oluşundandır. Bu bahiste zikredilen hadis-i şerifte namaz, zekat ve oruçtan sözedilmeyiş sebebi de budur.⁹⁰ Şüphesiz bunların üçü hacdan ve cihaddan daha önceliklidir.⁹¹

Peygamber (s.a)’ın Bazı Haberleri, Bazı Ashaba Bildirirken Diğerlerine Bildirmeyişi:

Yüce Peygamberin insanların durumlarını gözönünde bulundurmaya önemsedığının delillerinden birisi de herbir kimseye bütün haberleri bildirmeyişidir. Aksine o bazı haberleri, bazı ashaba tahsis ederken diğerlerine aynı haberi bildirmezdi. Onun böyle yapmasının sebebi –doğrusunu en iyi bilen yüce Allah’tır– onların farklılığını gözönünde bulundurmasından başka bir şey olmamalıdır. Bu farklılık ya onlara söyleneni iyice anlayıp eksiksiz kavramalarında yahut verilen haberden beklenen etkide yahut kendilerine açıklanan ve sözedilen hususta sözkonusudur. Buna delalet eden tanıkların bir bölümü aşağıda sıralanacaktır:

1- “Her Kim Allah’a Hiçbir Şeyi Ortak Koşmaksızın Kavuşursa Cennete Girer” Hadisini Özel Olarak Muaz (r.a)’a Bildirmesi:

İmam Buhari, Enes (r.a)’dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Bana nakledildiğine göre Peygamber (s.a) Muaz (r.a)’a şöyle demiştir: “Her kim Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kavuşursa cennete girer.” Muaz: Ben bunu insanlara müjdeleyeyim mi diye sorunca, Peygamber efendimiz: “Hayır ben onların buna bel bağlayacaklarından korkarım” diye buyurdu.⁹²

Peygamber (s.a), Muaz (r.a)’a bir hususu haber verdi. Bununla birlikte o haberi başkalarına nakletmesini yasakladı. Bundaki hikmet nedir?

İmam Buhari bu hikmeti bu hadisin yer aldığı bahse şu şekilde başlık açmakla açıklamış bulunmaktadır: “Anlayamazlar korkusuyla özel bir bilgiyi bir kesime tahsis ederken başkalarına söylememek.”⁹³

Büyük ilim adamı Ayni bu hadis-i şerif ile ilgili açıklamasında şunları söylemektedir: “Bu hadisten anlaşıldığına göre ilmi iyice belleyen ve doğru kavrayan kimselere tahsis etmek gerekir. İncelikli manalar bu işe ehil olmayan öğrencilere ve anlayışının kıtlığından dolayı ruhsata kaçıp, bel bağlayacağından

korkulanlara öğretilmemelidir.”⁹⁴

⁸⁹ Nevevi şerhi, II, 77

⁹⁰ Ebu Hureyre (r.a)’ın rivayet ettiği ve başlığın baştarafında zikredilen hadise işaret edilmektedir.

⁹¹ Bk. Umdetu’l-Kari, I, 189 ve Fethu’l-Bari, I, 79

⁹² Buhari, Hadis no: 129, I, 227

⁹³ Aynı yer

⁹⁴ Umdetu’l-Kari, II, 208; Birisi şöyle diyebilir: Rasûl-i Ekrem bunun haber verilmesini yasaklamış olmakla birlikte Muaz (r.a) ne diye haber verdi. Bu sorunun cevabını bir başka rivayette kaydedilen şu hususlar vermektedir: “Muaz (r.a) bunu ölümü yakınlığı sırada günahattan korkarak haber verdi.” (Buhari, hadis no: 128, I, 226) Günaha düşmekten korkması ise ilmin saklanmasıyla ilgili olarak sözkonusu olacak günahıdır. (bk. Fethu’l-

2- Peygamber Efendimizin Hicret Yapmadanda Kulun Mağfiret Nail Olabileceğine Delalet Eden Hadisi Özel Olarak Muaz (r.a)'a Haber Vermesi:

İmam Tirmizi'nin rivayetine göre Muaz b. Cebel (r.a), Rasûlullah (s.a)'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Kim ramazan ayında oruç tutar, namazı kılar, beyti haccederse –zekatı zikredip etmediğini bilemiyorum⁹⁵- muhakkak ona mağfiret etmek yüce Allah'ın üzerinde bir hak olur.⁹⁶ İster Allah'ın yolunda hicret etmiş olsun, ister doğduğu yerde kalmış olsun.”

Muaz (r.a): “Bunu insanlara haber vereyim mi?” deyince, Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “İnsanları bırak da amel etsinler. Çünkü şüphesiz ki cennet yüz derecedir. Her iki derece arasında gök ile yer arası kadar vardır. Firdevs ise cennetin en yükseği ve en ortasıdır.⁹⁷ Onun üstünde de Rahmanın arşı vardır. Cennetin nehirleri oradan fışkırır. Bu sebeple Allah'tan dilekte bulunacak olursanız ondan Firdevsi isteyiniz.”⁹⁸

Bu hadis-i şerifte yüce Peygamberimiz, Muaz (r.a)'a yüce Allah'ın oruç tutup, namaz kıldığı ve haccettiği takdirde –ister hicret etmiş olsun, ister olmasın- kuluna mağfiret edeceği vaadinde bulunduğunu haber vermektedir. Fakat Muaz (r.a)'a bu hususu insanlara haber vermesini “insanları bırak da amel etsinler...” sözüyle engellemiştir ta ki insanlar bu kadarla kalmayıp, bundan daha faziletli olan işleri yapmamak gibi bir hale düşmesinler.⁹⁹ Peygamber efendimizin böyle bir haberi vermekle Muaz (r.a) ile başkaları arasında ayırım gözetmesi ancak Muaz (r.a)'ın durumu ile diğer insanların durumlarının farklılığını gözönünde bulundurmasından dolayıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

3- Peygamber Efendimizin Ebu Bekir ve Ömer'in Faziletini Ali (r.a)'a Bildirmesi ve Bununla Birlikte Onlara Bunu Haber Vermesini Engellemesi:

Peygamber (s.a), Ali b. Ebi Talib (r.a)'a Ebu Bekir ve Ömer (r.a)'ın nebiler ve rasûller dışında cennet ehlinin yaşlılarının efendileri olduğunu haber vermiş fakat bununla birlikte onlara bunu haber vermesini engellemiştir. İmam Tirmizi'nin Ali (r.a)'dan rivayetine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: “Ebu Bekir ve Ömer nebiler ve rasûller müstesna cennetliklerin evvelkilerinin de, sonrakilerinin de yaşlılarının efendileridir. Bunu onlara haber verme ey Ali.”¹⁰⁰

İmam İbn Mace'de yer alan bir rivayette ise: “Her ikisi de hayatta oldukça onlara haber verme ey Ali” şeklindedir.¹⁰¹

Bari, I, 227) Hafız İbn Hacer şunları da eklemektedir: “Muaz (r.a)'ın bu uygulaması onun buradaki müjdeyi vermekle ilgili yasağın haramlık değil, tenzihilik ifade ettiğini anladığını göstermektedir. Yoksa bunu kesinlikle haber vermezdi. (Fethu'l-Bari, aynı yer)

⁹⁵ “Zekatı zikredip, etmediğini bilemiyorum” ifadesi ile ilgili olarak el-Mübarek Furi şunları söylemektedir: “Anlaşıldığı kadarıyla “bilemiyorum” diyen Ata b. Yesar'dır. Zikretmek durumunda olan kişi ise Muaz b. Cebel (r.a)'dır.” (Tuhfetu'l-Ahvezi, VII, 199)

⁹⁶ “Yüce Allah'ın üzerinde bir hak olur” ifadesi vücub manasına değil, lütuf ve kerem manasındadır. (Bk. Umdetu'l-Kari, XIV, 90)

⁹⁷ “En ortası” en mutedili ve en üstünü demektir. (Bk. Fethu'l-Bari, VI, 13)

⁹⁸ Tirmizi, Hadis no: 2649, VII, 199-200; Elbani: Sahihtir demiştir. (Sahih-u Sünen-i Tirmizi, II, 312)

⁹⁹ Bk. Fethu'l-Bari, VI, 12

¹⁰⁰ Tirmizi, Hadis no: 3911, X, 104; Elbani hadis hakkında: “Sahihtir” demiştir. (Sahih-u Süneni't-Tirmizi, III, 201) Yine Tirmizi ona yakın bir rivayeti Enes (r.a)'dan rivayet etmiş bulunmaktadır. Bk. Tirmizi, Hadis no: 3910, X, 104; Elbani hadis hakkında “sahihtir” demiştir. (Sahih-u Süneni't-Tirmizi, III, 201)

¹⁰¹ Bk. İbn Mace, Hadis no: 84, I, 20; Elbani hadis hakkında: “Sahihtir” demiştir. (Sahih-u Sünen-i İbn Mace, I, 23)

4- Kureyşlilere Kendilerini İlgilendiren Hususları Özel Olarak Haber Vermesi:

Yüce Peygamberimizin bazı haberleri kimi insanlara özellikle tahsis ettiğine delalet eden hususlardan birisi de onun Kureyş'e kendileri ile ilgili haberi – başkalarını dışarda tutarak- özellikle açıklamasını önemsemiştir. İmam Ahmed'in rivayetine göre Ebu Musa (r.a) şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a) içinde Kureyş'ten bir grup kişinin bulunduğu bir evin kapısında ayakta durdu, kapının bir pervazını yakaladıktan sonra şöyle buyurdu: “Bu evde Kureyşli olmayan bir kimse var mı?” (Ebu Musa) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü kızkardeşimizin oğlu filan dışında (kimse yok)” denildi. Bunun üzerine: “Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu onlardandır” diye buyurdu.¹⁰²

(Ebu Musa devamla) dedi ki: Sonra şöyle buyurdu: “Kureyşliler kendilerinden merhamet dilendiğinde merhamet ettikleri, hükmettiklerinde adaletle hükmettikleri, paylaştırdıklarında eşit pay ettikleri sürece bu iş Kureyş arasında kalmaya devam edecektir. Onlardan kim böyle yapmayacak olursa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Allah ondan ne bir harcama, ne de bir fidye kabul etmeyecektir¹⁰³” diye buyurdu.¹⁰⁴

Peygamber (s.a)'ın Kureyş'i özellikle ilgilendiren haberi yalnızca onlara bildirmeye önem vermesi “evde Kureyşli olmayan bir kimse var mı?” diye sormasında ortaya çıkmaktadır.

5- Azmalarından Korktuğu İçin Kureyş'e Pek Büyük Faziletlerini Bildirmeyişi:

Yüce Peygamberin bazı insanlara özellikle bazı haberleri verip, bazılarında vermediğini gösteren hususlardan birisi de onun Kureyş'e azabilirler korkusuyla yüce Allah'ın nezdindeki büyük makam ve üstün mevkilerini haber vermediğinin sabit olduğudur. İmam Ahmed, Aişe (r.anha)'dan rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a) onun yanına girerek şöyle buyurmuştur: “Şayet Kureyş'in haddi aşacağından¹⁰⁵ korkmasaydım. Onlara yüce Allah nezdindeki mükafatları¹⁰⁶ haber verecektim.”¹⁰⁷

6- Safa Tepesi Üzerinde Özel Olarak Ensara Hutbe İrad Etmesi:

¹⁰² “Bir kavmin kızkardeşi onlardandır” ile kasıt –hadisin anlatımının da gerektirdiği üzere- huzurunda sırlarını açıklamak noktasında onlardan herhangi birisi gibidir demektir. (bk. Tuhfetu'l-Ahvezi, X, 275)

¹⁰³ “Ondan ne bir harcama, ne de bir fidye kabul etmeyecektir” buyruğu üç şekilde açıklanmıştır. Birincisine göre harcama (sarf)den kasıt tevbedir. Adlden kasıt ise fidyedir. İkincisine göre sarf (harcama) nafîle adl (fidye) farz demektir. Üçüncüsüne göre sarf kazanmak, adl ise fidye anlamındadır. Bk. İbnu'l-Cevzi, Garibu'l-Hadis, I, 585-586

¹⁰⁴ Müsned, IV, 396; Hadis hakkında Hafız Heysemi şunları söylemektedir: “Hadisi Ahmed, Bezzar, Taberani rivayet etmiş, Ahmed'in ravileri sikadırlar.” (Mecmau'z-Zevaid, v, 193) Buna yakın bir hadisi de İmam Taberani, Ebu Said el-Hudri (r.a)'dan rivayet etmiş bulunmaktadır. (Bk. aynı eser, V, 194) Hadis hakkında Hafız Heysemi şunları söylemektedir: “Hadisi Taberani, es-Sağir ve el-Evsat'ta rivayet etmiş olup ravileri sikadırlar. (Aynı eser, V, 194)

¹⁰⁵ Haddi aşmak: Nimet ve varlık halinde haddi aşmak, azmak demektir. (en-Nihaye fi garibi'l-hadis, I, 135)

¹⁰⁶ Muaviye (r.a)'dan gelen Peygamber efendimize refettiği rivayette şöyle denilmektedir: “Allah'a yemin ederim eğer Kureyş haddi aşmayacak olsaydı, en hayırlılarına Allah nezdinde neler bulunduğunu haber verecektim.” (Müsned, IV, 101)

¹⁰⁷ Müsned, VI, 158; Hadis hakkında Hafız Heysemi şunları söylemektedir: “Hadisi Ahmed rivayet etmiş olup, ravileri sahih ravileridir.” (Mecmau'z-Zevaid, X, 25)

Buna yakın bir rivayeti İmam Taberani, Ali (r.a)'dan merfu olarak rivayet etmiştir. Bk. Aynı eser, X, 25; Hafız Heysemi de bu hadis hakkında şunları söylemektedir: “Bu hadisi Taberani rivayet etmiş olup, ravileri arasında Ebu Maşer vardır. Onun rivayet ettiği hadisler hasendir. Diğer ravileri ise Sahih'in ravileridirler.” (Aynı eser, X, 25)

Yüce Peygamberimizin bazı sözlerini ve hutbelerini diğerlerini dışarda tutarak bazı insanlara tahsis ettiğinin delillerinden birisi de onun Ebu Hureyre'ye Mekke fethedildiği sırada ensarın aralarında başkaları bulunmaksızın kendileriyle konuşmak üzere Safa'ya yanına gelmeleri için nida etmesini emretmiş olduğuna dair sabit olan rivayettir. İmam Müslim, Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) yola koyuldu, nihayet Mekke'ye geldi. Zübeyr (r.a)'ı iki cenahtan birisinin başına kumandan olarak gönderdi. Halid (r.a)'ı da diğer cenahın kumandanı olarak gönderdi, Ebu Ubeyde (r.a)'ı da zırhı olmayanların başında kumandan olarak gönderdi. Bunlar vadinin iç tarafından yola koyuldular. Rasûlullah (s.a) o sırada Mekke'de bulunuyordu. (Ebu Hureyre) dedi ki: (Etrafına) baktı, beni gördü. "Ey Ebu Hureyre" dedi. Ben: Buyur ey Allah'ın Rasûlü dedim. "Yanıma ancak ensardan olanlar gelsin" diye buyurdu. Sonra: "Safa'da benimle buluşacaksınız." (Ebu Hureyre devamla) dedi ki: Biz de yola koyulduk. Bizden herhangi bir kimse birisini öldürmek isteseydi mutlaka öldürürdü. Hiç kimse bize karşı kendisini savunamıyordu.

Ebu Hureyre dedi ki: Ebu Süfyan gelip ey Allah'ın Rasûlü Kureyş öldürüldü, bitirildi. Artık bugünden sonra Kureyş kalmayacak dedi. Daha sonra Peygamber: "Kim bir Kureyşlinin evine girerse güvenlik içindedir" diye buyurdu. Bunun üzerine ensar dedi ki: "Bu adama gelince artık o kendi şehrine rağbet eder ve kendi aşiretine merhamet eder." Ebu Hureyre (r.a) dedi ki: "Bu arada vahiy geldi. Vahiy bitince Rasûlullah (s.a): "Ey ensar topluluğu" diye buyurdu. Onlar: Buyur ey Allah'ın Rasûlü dediler. Peygamber şöyle buyurdu: "Siz: Artık bu adam kendi şehrine rağbet edecek dediniz." Onlar: Evet dedik dediler. Peygamber şöyle buyurdu: "Gerçek şu ki muhakkak ben Allah'ın kulu ve rasûlüyüm. Ben Allah'a ve size hicret ettim. Hayatta kaldıkça sizinle beraber kalacağım, ölürsem yanınızda öleceğim." Bu sefer ona ağlayarak yöneldiler ve: Allah'a yemin olsun ki bu ancak bizim Allah adına ve Rasûlü için gösterdiğimiz bir cimriliktir. (Bundan dolayı böyle konuştuk.) Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah ve Rasûlü sizleri tasdik ediyor ve sizi mazur görüyor."¹⁰⁸

Bir rivayette: "Bana ensarı çağır" diye buyurmuştur.¹⁰⁹

İmam Ahmed'in rivayetinde de şöyledir: "Bana ensarı çağır ve bana ensardan olmayan bir kimse gelmesin." diye buyurmuştur.¹¹⁰

Bütün bu rivayetlerde Peygamber efendimizin huzuruna yalnızca ensarın özellikle gelmesini istediğini görmekteyiz.

İmam Nevevi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Peygamber efendimizin sadece ensarı tahsis etmesini açıklayarak şöyle demektedir: "Onların gelmesini özellikle istemesi, onlara güvenmesi, mertebelerini yükseltmek ve üstünlüklerini ve özelliklerini açığa çıkarmak içindir."¹¹¹

7- Peygamber Efendimizin Hevazinlilerden Alınan Ganimetleri Kureyş'e Dağıtmasındaki Hikmeti Açıkladığı Hutbesini Özellikle Ensara İrad Etmesi:

Yüce Allah şerefli Rasûlüne Hevazinlilerin mallarını ganimet olarak ihsan edince Kureyşlilere o malları dağıtırken ensara vermedi. Ensardan bazıları bu hususu sözkonusu etti. Rasûl-i Ekreme onların bu sözleri ulaşınca sadece onları huzuruna çağırıldı ve kendilerine bu dağıtımın hikmetini açıkladı. İmam Buhari'nin, Enes (r.a)'dan rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Rasûlullah (s.a)'a onların

¹⁰⁸ Müslim, Hadis no: 84 (1780), III, 1405

¹⁰⁹ Bk. Müslim, Hadis no: 84, (1780), III, 1405

¹¹⁰ Müsned, II, 538

¹¹¹ Nevevi şerhi, XII, 127

söyledikleri nakledildi. O da ensara haber gönderdi ve kendilerini tabaklanmış deriden yapılmış bir çadırda topladı. Onlarla beraber başkalarını çağırmadı. Ensar toplanınca Peygamber (s.a) ayağa kalkıp dedi ki: “Sizden bana ulaşan söz ne demek oluyor?”

Ensarın bilgi sahibi olanları dedi ki: Bizim ileri gelenlerimiz bir şey söylemiş değildir ey Allah’ın Rasûlü fakat yaşları genç bazı kimseler: Allah Rasûlünü bağışlasın, kılıçlarımızdan onların kanı damlıyorken o Kureys’e veriyor, bizi bırakıyor demişler.

Bunun üzerine Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: “Ben henüz küfrü yeni geride bırakmış birtakım kimselere kalplerini ısındırmak için mal veriyorum. İnsanların malları alıp giderken sizin peygamberi yanınıza alarak evlerinize geri dönmek sizi memnun etmez mi Allah’a yemin olsun, sizin beraber alıp geri döndüğünüz onların beraber alıp geri döndüklerinden hayırlıdır. Ensar: Ey Allah’ın Rasûlü gerçekten razı olduk dediler.¹¹²

Görüldüğü gibi Rasûl-i Ekrem bu değerli kitabını rivayette geçtiği üzere aralarında başkaları katılmaksızın sadece ensara yapmıştır: “Onları tabaklanmış deriden bir çadırda topladı, onlarla beraber başkalarını da çağırmadı.”

İmam Ahmed’in kaydettiği bir rivayete göre Peygamber (s.a), Sad b. Ubade (r.a)’a:”Sen kavmini bana şu etrafı çevrili yerde topla” diye buyurmuştur.¹¹³

Rasûl-i Ekrem bu daveti başkalarını dışarda tutarak sadece ensara özel kılmakla yetinmeyip, biraraya geldikleri vakit yanlarında başkalarının da bulunmadığından emin olmak istemiştir. İmam Tirmizi’nin rivayetine göre Enes (r.a) şöyle buyurmuştur: Rasûlullah (s.a) ensardan birtakım kimseleri topladı ve şöyle buyurdu: “Geliniz, aranızda sizden olmayan kimse var mıdır?”

Onlar hayır sadece bizim bir kızkardeşimizin oğlu var dediler. Peygamber: “Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu onlardandır” diye buyurdu. Daha sonra şöyle buyurdu: “Şüphesiz Kureysliler cahiliyeden yeni kurtulmuşlar ve büyük bir musibete uğramaları üzerinden fazla zaman geçmemiştir...”¹¹⁴

Bütün bunlarda Peygamber (s.a)’ın huzurunda toplanmalarından sonra kendilerine irad ettiği hutbeyi özellikle ensarın dinlemesine büyük önem verdiği ortaya çıkmaktadır.

Hafız İbn Hacer bununla ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bu hadiste verilen hutbenin bir kısım muhataplara tahsis edilmesinin caiz olduğunu göstermektedir.”¹¹⁵

Sözün özü şu ki Peygamber (s.a) bazı haberleri ve hutbeleri özel olarak ashab-ı kiramdan bazı kimselere tahsis ederdi. Bu ise hiç şüphesiz onun muhatapların durumunu gözönünde bulundurmayı oldukça önemseydiğini göstermektedir.

Sekizinci Başlık: Rasûl-i Ekrem’in Huzuruna Gelen Heyetlerin Durumunu Gözönünde Bulundurması:

Peygamber efendimizin insanların durumlarını gözönünde bulundurmaya önem vermesi yanına gelen heyetlere karşı davranışlarıyla ortaya çıkmıştır. Yüce Allah’ın yardımı ve ihsan edeceği başarı ile aşağıdaki başlıklar altında bu hususa delalet eden birtakım delilleri sunacağım:

¹¹² Buhari, Hadis no: 4331, VII, 52-53

¹¹³ Müsned, III, 76

¹¹⁴ Tirmizi, Hadis no: 4156, X, 275; Hadis hakkında Elbani: “Sahihtir” demiştir. (Sahih-u Süneni’t-Tirmizi, III, 246) Aynı hadisi İmam Buhari muhtasar olarak rivayet etmiştir. Bk. Buhari, Hadis no: 3528, VI, 552

¹¹⁵ Fethu’l-Bari, VIII, 52

1- Peygamber Efendimizin Hudeybiye’de el-Huleys b. Alkame’nin Gelişi Sırasında Duygularını Gözönünde Bulundurarak Kurbanlık Develerin Gönderilmesini Emretmesi:

Rasûlullah (s.a) ve müslümanlar hicretin altıncı senesinde umre yapmak üzere Mekke-i Mükerrreme’ye yöneldiler. Kureyşliler onları engellediğinden Hudeybiye’de konakladılar. Elçiler gidip gelmeye başladı. Kureyş tarafından elçi olarak gelenlerden birisi de el-Huleys b. Alkame idi. Peygamber (s.a) onun geldiğini görünce ashabına kurbanlık develeri kaldırmalarını, harekete geçirmelerini istedi. Çünkü onun kavminin kurbanlık develeri tazim ettiği bilinen bir husustur. Buna sebep ise İslama ve müslümanlara desteğini kazanmaktı. Yüce Allah’ın lutfuyla Peygamber efendimizin planı tahakkuk etti.

İmam Buhari’nin el-Misver b. Mahreme ile Mervan b. el-Hakem (r.a)’dan birinin rivayeti, ötekininkini tasdik eder şekilde dedi ki: Rasûlullah (s.a) Hudeybiye zamanı çıktı... Kinane oğullarından bir adam: Bırakın beni de ona gideyim dedi. Onlar: Ona git dediler. Peygamber (s.a) ve ashabına yakınlaşınca Peygamber (s.a): “Bu filan kişidir ve o (kurbanlık) develeri tazim eden bir kavimdir. Onun için onları (tarafından görülecek şekilde) harekete geçiriniz” diye buyurdu.

Onun için develer harekete geçirildi. İnsanlar telbiye getirerek onu karşıladılar. Bu hali görünce: Subhanallah böylelerinin Beytullaha gitmelerinin engellenmemesi gerekir dedi.

Arkadaşlarının yanına geri dönünce şunları söyledi: “Ben develere gerdanlık takıldıklarını ve onlara işaretler konulduğunu gördüm. Bunların Beytullaha gitmelerinin engellenmemesi gerektiği görüşündeyim.”¹¹⁶

İbn Hişam’ın siyretinde şöyle denilmektedir: “Hediyelik kurbanlıkların vadinin bir tarafından gerdanlıklarıyla kendisine sel gibi akmakta olduklarını –yerinde uzun bir süre kaldığından ötürü tüyleri yenmiş halde olduklarını da görünce Rasûlullah (s.a)’ın yanına varmadan gördüğü bu büyük iş dolayısıyla Kureyş’in yanına geri döndü ve onlara bunu anlattı. Bu sefer Kureyşliler ona: Otur sen bilgisi olmayan bir bedevinin dediler.

İbn İshak dedi ki: Bana Abdullah b. Ebi Bekir anlattığına göre el-Huleys bunun üzerine kızdı ve şöyle dedi: “Ey Kureyşliler Allah’a yemin ederim. Biz sizinle bu esas üzere antlaşmadığımız gibi bu esas üzere de sizinle akitleşmedik. Beytullahı tazim etmek üzere gelen kimseler Beytullaha varmaktan alımı konulur. El-Huneys’in canı elinde bulunana yemin ederim ki ya Muhammed’i geliş maksadı ile başbaşa bırakırsınız yahutta ben Ehabîşi birlikte alıp tek bir kişiymişcesine kalkar gideriz. Kureyşliler bunun üzerine ona şöyle dedi: “Yeter, artık fazla konuşma ey Huneys biz kendimiz adına uygun göreceğimiz tedbiri alırız.”¹¹⁷

2- Gelen Heyetlerin Sorularına Cevap Vermeyi Önemsemesi:

Rasûl-i Ekrem’in gelen heyetlerin durumlarını gözönünde bulundurmaya itina gösterdiğinin delillerinden birisi de Peygamber efendimizin sordukları sorulara cevap vermeyi önemsemesi idi. İsterse ona hitaplarında bir çeşit sertlik ve kabalık

¹¹⁶ Buhari, Hadis no: 2731 ve 2732, V, 329-332; Ayrıca bk. el-Fethu’r-Rabbani, XXI, 95-99; Hafız ez-Zehabi, Tarihu’l-İslam –meğazi- s. 370; Zadu’l-Mead, III, 293-294

¹¹⁷ İbn Hişam, Siyre, III, 200; Şeyh Muhammed Nasıru’d-Din el-Elbani Peygamber efendimizin: “Bu ilahlarına bağlı bir topluluktur. Dolayısıyla görsün diye hediyelik kurbanları ona doğru gönderiniz” buyruğu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bu sahih bir hadis olup İbn İshak bunu Hudeybiye hadisini anlatırken zikretmektedir.” (Tahricu Ahadiysi Fıkhi’s-Siyre, s. 352) Yine bu olayı İmam Taberi Tarih’inde rivayet etmiş bulunmaktadır. Bk. Taberi, Tarih, II, 628

göstersinler. Bunlardan birisi de İmam Buhari'nin, Enes (r.a)'dan şöyle dediğine dair naklettiği rivayettir: Bizler mescidde Peygamber (s.a) ile birlikte oturuyorken devesi üzerinde bir adam içeri girdi. Mescidde devesini çöktürdü, sonra onu bağladı. Sonra onlara Muhammed hanginizdir diye sordu. Peygamber aralarında yaslanmış oturuyordu. Bizler: Şu beyaz tenli yaslanmış adam dedik. Adam ona: Ey Abdu'l-Muttalib'in oğlu dedi. Peygamber ona: "Söyle cevap vereyim" diye buyurdu. Adam Peygamber (s.a)'a: Ben sana soru soracağım ve bu soru sormamda seni sıkıştıracağım. Bundan dolayı bana karşı içinde kötü bir his besleme. Peygamber: "Ne istiyorsan sorabilirsin" diye buyurdu. Adam dedi ki: Senin Rabbin ve senden öncekilerin Rabbi adına sana soruyorum. Bütün insanlara seni peygamber olarak Allah mı gönderdi? Peygamber: "Evet, gerçekten öyle" diye buyurdu. Adam: Allah adına sana and veriyorum. Bir gün ve gecede beş vakit namaz kılmayı Allah mı sana emretti. Peygamber: "Evet öyle" diye buyurdu. Adam: Allah adına sana and veriyorum. Senede bir bu ayı oruçla geçirmemizi Allah mı sana emretti. Peygamber: "Evet, gerçekten öyle" diye buyurdu.

Adam: Allah adına sana and veriyorum, bu sadakayı zenginlerimizden alıp, fakirlerimize paylaşırmanı sana Allah mı emretti diye sordu. Peygamber (s.a): "Evet, gerçekten öyle" diye buyurdu. Bu sefer adam şunları söyledi: "Getirdiklerine iman ettim. Ben geride bıraktığım kavmimin elçisiyim ve ben Sad b. Bekr oğullarından Dimam b. Salebe'yim."¹¹⁸

Bu hadiste gördüğümüz hususlardan birisi de şudur: Gelen elçinin Rasûl-i Ekrem'e hitap etmesindeki katılığı, onun sorduğu sorulardan yüz çevirmesini gerektirmedi. Aksine yüce Peygamber sorularını cevaplandırmaya devam etti ta ki Allah İslam için göğsüne genişlik verinceye kadar sonunda: Senin getirdiklerine iman ettim dedi.

Peygamber efendimizin gelen heyetlerin sorularına cevap vermeye o derece önem gösteriyordu ki nihayet bir kişi geldi, ona hutbe irad ederken dinine dair soru sordu. Peygamber (s.a) hutbesini bıraktı, onun yanına gitti. Bir sandalye getirilerek üzerine oturdu ve ona Allah'ın dilediği bilgileri öğretti. Sonra da hutbesine geri dönüp tamamladı. Müslim'in rivayetine göre Ebu Rifaa (r.a) şöyle dedi: Peygamber (s.a) hutbe irad ederken yanına vardım. Ben ey Allah'ın Rasûlü dedim. Ben dininin ne olduğunu bilmeyen, dinine dair soru soran yabancı bir adamım dedim. (Ebu Rifaa) dedi ki: Rasûlullah (s.a) hutbesini bırakıp benim yanıma geldi. Ona bir sandalye getirildi. Zannederim ayakları demirdi. Rasûlullah (s.a) üzerine oturdu ve Allah'ın ona öğrettiklerinden bana da öğretmeye koyuldu. Sonra hutbesine geri döndü ve onu tamamladı."¹¹⁹

Allahuekber gelen misafirin sorusuna cevap vermek için elini çabuk tutarak gösterdiği bu ihtimam ne kadar büyük.

3- Peygamber (s.a)'ın Gelen Heyetlerin Öğrenim Sırasında Ailelerini Arzulamalarını Gözönünde Bulundurması:

Rasûlullah (s.a) gelen heyetlere dinlerini öğretmek hususunda insanlar arasında en arzulu olandı. Nasıl böyle olmasın ki zaten yüce Allah onu insanlara kitabı ve hikmeti öğretsin diye göndermiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O ümmiler arasından kendilerinden onlara karşı onun ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki daha önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler." (el-Cuma, 62/2)

¹¹⁸ Buhari, Hadis no: 63, I, 148-149

¹¹⁹ Müslim, Hadis no: 60 (876), II, 597

Yüce Peygamber bu hususta bu derece istekli olmakla birlikte heyetlerin ailelerini özlemelerinden gafil değildi veya bunu bilmezlikten gelmiyordu. Onların hanımlarını özlediklerini gördü mü hemen öğrendiklerini yakınlarına öğretmek tavsiyesi ile birlikte geri dönmelerini emrederdi. Buna delil teşkil eden rivayetlerden birisi de İmam Buhari'nin Malik b. el-Huveyris (r.a)'dan şöyle dediğine dair naklettiği rivayettir: Peygamber (s.a)'ın huzuruna yaşça ilim ve Kur'an'ı bilmek bakımından birbirine yakın bir grup gençle birlikte gittik. Yanında yirmi gün kadar kaldık. Rasûlullah (s.a) çok ince birisi idi. Bizlerin hanımlarımızı arzuladığımızı –yahut onları özlediğimize- kanaat getirince bize geride kimleri bıraktığımızı sordu, biz de ona söyledik. Şöyle buyurdu: Ailelerinizin yanına geri dönünüz. Onlarla birlikte ikamet ediniz, onlara öğretiniz, onlara emrediniz –ve bir kısmını bellediğim yahut bellemediğim daha başka şeyler de söyledi¹²⁰- ve benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öylece namaz kılınız. Namaz vakti girdi mi biriniz size ezan okusun ve yaşça en büyük olanınız size imamlık yapsın.”

Sözün özü şu ki Rasûlullah (s.a) kendisine gelen heyetlerin durumlarını gözönünde bulundurmaya dikkat ederdi. Şüphesiz ki bu yüce Allah'a davet yolunda insanların durumlarını gözönünde bulundurmanın zorunluluğuna delildir.

Dokuzuncu Başlık: Yüce Peygamberin Fetva Sırasında İnsanların Durumunu Gözönünde Bulundurması:

Rasûl-i Ekrem'in insanların durumuna gereken itinayı gösterdiğini ortaya koyan hususlardan birisi de fetva sırasında insanların durumuna gereken önemi vermesi ve bu durumlarını gözönünde bulundurmasıdır. Bu da birkaç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunların bir kaçı şunlardır:

- a. Fetva vereni tanımak
- b. Soranların durumlarının farklılığına göre fetvada da farklılık
- c. Soru sorana sorduğundan daha fazlasıyla cevap vermek

Yüce Allah'ın izniyle burada bu üç şekle delil teşkil edecek birtakım tanıkları sözkonusu edeceğiz.

A- Fetva Vereni Tanımak:

Peygamber efendimizin fetva vereni tanımaya önem verdiğini gösteren hususlardan birisi de İmam Buhari'nin, Abdullah (b. Mesud)'ın hanımı Zeyneb'den şöyle dediğine dair rivayettir: Ben mescidde bulunuyordum. Peygamber (s.a)'ı: “Süs eşyalarınızdan dahi olsa tasaddukta bulununuz” dediğini gördüm. Zeynep (kocası) Abdullah'ın ve himayesindeki birtakım yetimlerin nafakasını karşılıyordu. Abdullah'a dedi ki: Rasûlullah (s.a)'a sor. Benim senin ve himayemdeki yetimlerin nafakalarını karşılamam, sadaka yerine geçer mi?” Abdullah: “Rasûlullaha (s.a) sen sor” dedi. Bunun üzerine ben de kalkıp peygambere gittim. Ensardan bir kadının benim durumum gibi bir ihtiyacını sormak üzere kapıda beklediğini gördüm.¹²¹

Yanımızdan Bilal (r.a) geçti. Ona: Peygamber (s.a)'a sor: Benim kocama ve himayemdeki yetimlerime yaptığım masraflar benim için (sadaka yerine) geçer mi? Ona: “Ve bizim kim olduğumuzu da söyleme” dedi. O da içeri girdi, peygambere sordu. Peygamber: “Bu kadınlar kimler” diye sorunca Bilal, Zeynep dedi. Zeyneblerin hangisi diye sordu. Bilal, Abdullah'ın hanımı dedi. Peygamber şöyle buyurdu: “Evet

¹²⁰ “Bir kısmını ezberlediğim yahut ezberlemediğim birtakım şeyler zikretti” ifadelerini söyleyen haberi rivayet eden Ebu Kilabe'dir. Bu tabiri çeşitlilik içindir. Şüphe ve tereddüt ifade etmek için kullanmamıştır. (Bk. Fethu'l-Bari, XIII, 236)

¹²¹ Buhari, Hadis no: 7246, XIII, 231

hem de onun için birisi akrabalık dolayısıyla ecir, diğeri sadaka dolayısıyla ecir olmak üzere iki ecri vardır.”¹²²

Bu hadis-i şerifte gördüğünüz hususlardan birisi de şudur: Yüce Peygamber Bilal (r.a)’a fetva soran iki hanımın kimliklerini sordu. Bilal (r.a)’a ona Zeyneb’in adını verince, bu sefer: “Zeynep’in hangisi?” diye açıklama istedi. Belki de bu – doğrusunu en iyi bilen yüce Allah’tır ya- soran kadının durumunu bilsin ve böylelikle vereceği cevap durumuna uygun olsun diyedir.

B- Soranların Durumlarının Farklılığına Göre Fetvada Farklılık:

Rasûl-i Ekrem’in fetvalarında soranların durumlarının değişikliği sebebiyle çeşitlilik sabit olmuştur. Bunun bazı örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

1- Oruçlu İken Yaşlıya Öpmeye Ruhsat Verirken, Gence Bunu Yasaklaması:

İmam Ahmed Abdullah b. Amr (r.a)’dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (s.a)’ın yanında idik. Genç birisi geldi. Ey Allah’ın Rasûlü oruçlu iken öpebilir miyim diye sordu. Peygamber: “Hayır” diye buyurdu. Daha sonra yaşlı birisi geldi. Oruçlu olduğum halde öpebilir miyim diye sordu. Peygamber: “Evet” diye buyurdu. Birbirimize baktık, Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “Birbirinize niçin baktığınızı biliyorum. Çünkü yaşlı kendisine hakim olabilir.”¹²³

Oruçlu iken yaşlı ile gencin öpmesi hükmü hususunda verdiği fetvadaki farklılığın tek sebebi yaşlı ile genç arasında nefesine hakim olma gücü bakımından farklılığı gözönünde bulundurmaktan başka bir şey değildir.

2- Oruç Halinde Yaşlının Mübaşeretine (Tenlerin Değmesine)¹²⁴ Ruhsat Vermekle Birlikte Aynı İş Gence Yasaklaması:

Yine Peygamber efendimiz yaşlı ile gencin oruç halinde mübaşeretleri hükmü arasında durumlarını gözönünde bulundurarak ayırım gözetmiştir. İmam Ebu Davud’un, Ebu Hureyre’den rivayetine göre bir adam Peygamber (s.a)’a oruçlu kimsenin mübaşereti hakkında soru sormuş, bu hususta ona ruhsat vermiş. Bir başkası gelince, aynı soruyu sormuş ama ona bunu yasaklamıştır. Baktılar ki ruhsat verdiği kişi yaşlı birisi, yasakladığı kişi genç birisi imiş.”¹²⁵

3- Peygamber Efendimizin Genel Olarak Medine-i Münevvere’de Yerleşmeye Teşvik Etmesine Rağmen Bir Bedeviye Asıl Vatanında Kalmasını Emretmesi:

¹²² Buhari, Hadis no: 1466, III, 328

¹²³ Müsned, II, 185; Hadis hakkında Hafız Heysemi şunları söylemektedir: “Hadisi Ahmed ve el-Kebir’de Taberani rivayet etmiştir. Ravileri arasında İbn Lehia vardır. Hadisi hasendir, hakkında bazı eleştiriler vardır.” (Mecmau’z-Zevaid, III, 166) Elbani hadis hakkında şunları söylemektedir: “Bu şahit olarak kullanılmasında mahzur olmayan bir senettir. İbn Lehia dışında ravileri sikadırlar. İbn Lehia’nın hıfzı kötüdür fakat hadislerinin hadisin kendileriyle güç kazandığı başka tanıkları da vardır.” (Silsiletü’l-Ahadiysi’s-Sahih, IV, 138)

¹²⁴ (Mübaşeret): Dokunmak demektir. Yani erkeğin teninin kadının tenine dokunması demektir. İlişki kurmak manasına da kullanılabilir. Burada ise ilişki dışındaki mana kastedilmiştir. (Bk. en-Nihaye fi Garibi’l-Hadis, I, 129)

¹²⁵ Ebu Davud, Hadis no: 2384, VII, 10; Hafız Münziri hadis hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. (Bk. Muhtasaru Sünen-i Ebi Davud, III, 264) Şeyh Elbani hadis hakkında: “Hasen sahihtir” demiştir. (Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, II, 443)

Bilindiği Peygamber (s.a) Medine-i Münevvere’de kalmaya teşvik ederdi. Ancak bu hususta Bedevi bir arap ondan izin isteyince asıl vatanında kalmasını emretti. İmam Müslim Ebu Said el-Hudri (r.a)’dan rivayet ettiğine göre bedevi bir arap Rasûlullah (s.a)’a hicret etmek hakkında soru sordu. Ona: “Sen ne diyorsun? Hicretin işi pek ağırdır. Senin develerin var mı?” Adam: Evet, dedi. Peygamber şöyle buyurdu: “Sen istersen denizlerin ötesinden¹²⁶ amel et. Şüphesiz Allah senin amelinden hiçbir şeyi eksiltmez.”¹²⁷

İmam Nevevi’nin açıkladığı üzere bedevi arabın hakkında soru sorduğu hicretten kasıt Peygamber (s.a) ile birlikte Medine’de kalmak ve kişinin kendi aile halkını ve vatanını terketmesi demektir.¹²⁸

Peygamber (s.a)’ın bedevi arabın hicret etmesini yasaklamasının tek sebebi onun durumunu gözönünde bulundurmasıdır. Bu hususta İmam Nevevi şunları söylemektedir: “Peygamber (s.a) buna güç yetiremeyeceğinden, hicretin hukukuna riayet edemeyeceğinden ve hatta gerisin geri topukları üzerinde geri döneceğinden korktuğundan ötürü ona şöyle dedi: Senin hakkında soru sorduğun hicretin durumu pek ağırdır fakat sen kendi öz vatanında hayırlı işler yap. Nerede olursan ol hayırlı işin sana faydası dokunur ve Allah o hayırlı işinin mükafatını hiçbir şekilde eksiltmez.”¹²⁹

C- Peygamber Efendimizin Soru Sorana Sorduğundan Fazlasıyla Cevap Vermesi:

Yüce Peygamberin fetva soranın durumuna fetva verirken önem verdiğini gösteren hususlardan birisi de fetva sorana onun ihtiyacını gözönünde bulundurarak sorduğundan fazlası ile cevap vermesidir. Aşağıda bunun örnekleri verilmiştir:

1- Peygamber Efendimizin İhramlı İken Normal Halde Ne Giyebileceğini Soran Kimseye Hem Normal, Hem Zaruret Hallerinde Giyeceklerine Dair Açıklamada Bulunması:

İmam Buhari, İbn Ömer (r.anhuma)’dan rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a)’a bir adam: İhramlı olan kimse ne giyer diye sorunca Peygamber şöyle buyurdu: “Gömlek giyemez, sarık giyemez, şalvar (pantolon ve benzeri) giyemez, bornoz giyemez, alaçehre ya da zaferan değmiş elbise giyinemez. Eğer iki nalın bulamayacak olursa, ayakkabı giyebilir fakat topukların altına gelsinler diye (arkadan ökçe kısımlarını) kessin.”¹³⁰

Peygamber efendimize ihramlı bir kimsenin giyinmesi icab eden şeyleri bulduğu takdirde neler giyeceği sorulmuştur. O da buna cevap vermekle birlikte cevabında kendiliğinden ihramlı bir kimsenin nalın bulamayıp, ayakkabı bulduğu takdirde yapması gerekenleri eklemiştir. Onun cevap verirken yaptığı bu ekleme soranın ihtiyacını gözönünde bulundurmadan başka bir sebebe bağlı değildir. Bu hususta Hafız İbn Hacer şöyle demektedir: “Ona normal hale dair soru sordu, o da bununla ilgili cevap vermekle birlikte zorunluluk halinde ne yapacağını fazladan

¹²⁶ “Denizler (bihar)”: İmam Nevevi dedi ki: “İlim adamları dedi ki: Burada denizlerden kasıt kasabalardır. Çünkü araplar kasabalara da bihar (denizler) kasabaya da buhayra (küçük deniz, göl) derler.” (Nevevi şerhi, XIII, 9)

¹²⁷ Müslim, Hadis no: 87 (1865), III, 1488

¹²⁸ Bk. Nevevi Şerhi, XIII, 9

¹²⁹ Nevevi şerhi, XIII, 9

¹³⁰ Buhari, Hadis no: 134, I, 231

açıkladı. Bununla birlikte bu açıklama büsbütün soruya yabancı değildir. Çünkü yolculuk hali bunu gerektir(ebil)ir.”¹³¹

İmam Buhari Sahih’inde bu hadisin yer aldığı baba şu başlığı vermiştir: “Soru sorana sorduğundan daha fazlası ile cevap vermek.”¹³²

2- Peygamber Efendimizin Kendisine Sadece Deniz Suyunun Hükümü Hakkında Soru Soran Kimseye Hem Deniz Suyunun, Hemde Deniz Ölüsünün Hükümünü Açıklaması:

Hadis imamları, Malik, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace, Ebu Hureyre’den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Bir adam Rasûlullah (s.a)’a gelerek ey Allah’ın Rasûlü dedi. Biz denizde yolculuk yapıyoruz. Beraberimizde az miktarda da su taşıyoruz. Eğer onunla abdest alırsak susuz kalırız. Acaba onunla (deniz suyuyla) abdest alabilir miyiz? Rasûlullah (s.a): “O suyu temiz, ölüsü helal olandır.”¹³³

Bu hadiste Peygamber efendimize yalnızca deniz suyunun hükümü sorulmuş. O da buna cevap vermiş, ayrıca verdiği cevabında soranın durumunu gözönünde bulundurarak denizin ölüsünün hükümünü de eklemiştir. Çünkü abdest almak için deniz suyuna gerek duyan bir kimse bazan aynı şekilde denizin ölüsünü yemeye de ihtiyaç duyabilir. Şeyh Muhammed Şemsu’l-Hak el-Azib Abadi hadis-i şeriften çıkartılan hükümleri açıklarken şunları söylemektedir:

“Müftiye herhangi bir hususa dair soru sorulursa o da soranın sorusu ile ilgili başka hususlara da ihtiyaç duyduğunu bilirse bunu ona öğretmesi müstehap olur. Çünkü Peygamber efendimizin “ölüsü helal olandır” ifadesini cevapta eklemesi faydayı eksiksiz bırakmamak içindir. Bu avlananlar için faydalı bir fazlalıktır. Sanki soru soran da böyle birisi idi. Bu şekilde hareket etmek fetvanın güzelliklerindedir.”¹³⁴

Sözün özü şu ki Rasûl-i Ekrem fetva halinde insanların durumunu gözönünde bulundururdu. Bu da birkaç şekilde ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Onuncu Başlık: Rasûl-i Ekrem’in İmama Uyanların Durumunu Gözönünde Bulundurmaya Verdiği Önem:

Rasûlullah (s.a)’ın insanların durumunu gözönünde bulundurmaya önem verdiği açıkça görüldüğü hususlardan birisi de onun çeşitli nas ve olaylardan anlaşıldığı üzere imama uyanların durumlarına pek büyük derecede itina gösterdiğine dair sabit olmuş rivayetlerdir. Aşağıda bunların bir bölümünü kaydedeceğiz:

1- Cemaate Uyanlar Arasından Mazereti Olabilecek Kimselerin Durumunu Gözönünde Bulundurarak Namazı Kısa Kesmeleri İçin İmamlara Emir Vermesi:

¹³¹ Bk. Fethu’l-Bari, I, 231; Umdetu’l-Kari, II, 223

¹³² Buhari, I, 231

¹³³ Muvatta, Hadis no: 92, I, 22; Ebu Davud, Hadis no: 83, I, 106; Tirmizi, Hadis no: 69, I, 187-188; Nesai, I, 176; İbn Mace, Hadis no: 400, I, 76

İmam Tirmizi: “Bu hasen, sahih bir hadistir” demiştir. (Tirmizi, I, 192) Mübarek Furi de şöyle demektedir: Tirmizi’den başka İbnu’l-Münzir, İbn Huzeyme, İbn Hibban, Hakim, İbn Mende ve Beğavi de bu hadisin sahih olduğunu belirttikleri gibi Tirmizi’nin naklettiği üzere Buhari de sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Tuhfetu’l-Ahvezi, I, 192

¹³⁴ Aynu’l-Mabud, I, 107; Ayrıca bk. İlamu’l-Muvakkıin, IV, 158-159; Tuhfetu’l-Ahvezi, I, 189

Yüce Peygamber insanlara namaz kıldırarak herkese cemaat arasındaki güçsüz, hasta ve yaşlıların durumunu gözönünde bulundurarak namazı kısa kesmelerini emretmiştir. İmam Buhari'nin, Ebu Hureyre (r.a.)'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse insanlara namaz kıldırarak olursa namazı kısa kessin. Çünkü aralarında güçsüz, hasta ve yaşlı vardır. Ancak sizden herhangi bir kimse tek başına namaz kılacak olursa dilediği kadar uzatsın."¹³⁵

2- Osman b. Ebi'l-As (r.a)'a İmama Uyanların Durumlarını Gözönünde Bulundurarak Namazı Kısa Kesmesini Emretmesi:

Yüce Peygamber Osman b. Ebi'l-As (r.a)'ı kavmine imam tayin etti ve ona yaşlı, hasta, zayıf ve ihtiyaç sahibi olanların durumlarını gözönünde bulundurarak namazı kısa kesmesini emretmiştir. İmam Müslim'in, Osman b. Ebi'l-As (r.a.)'dan rivayetine göre Peygamber (s.a) ona şöyle buyurmuştur: "Kavmine imam ol. Her kim bir kavme imam olursa, namazı kısa kessin. Çünkü aralarında yaşlı vardır, hasta vardır, güçsüz vardır ve ihtiyaç sahibi kimseler vardır. Bununla birlikte sizden herhangi bir kimse tek başına namaz kılacak olursa istediği gibi namaz kılsın."¹³⁶

3- Namazı Cemaate Uzun Kıldırması Dolayısıyla Peygamber Efendimizin Muaz (r.a)'a Çokça Kızması:

İmama uyanların durumlarını Peygamber (s.a) gözönünde bulundurmaya o kadar çok önem veriyordu ki sevdiği sahabisi Muaz (r.a)'ın cemaate katılanlara uzunca namaz kıldırıldığını öğrenince ona çokça kızdı. İmam Buhari, Ebu Mesud el-Ensari (r.a.)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir adam: "Ey Allah'ın Rasûlü filan kişi namazı uzatıp durduğundan ötürü nerdeyse namaza hiç katılmayacağım." Peygamber (s.a)'ın öğüt vermek amacıyla yaptığı hiçbir konuşmada o günkü konuşması kadar kızdığını görmemiştim. Şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Siz nefret ettiriyorsunuz. Kim insanlara namaz kıldırırsa kısa kessin. Çünkü aralarında hasta, zayıf ve ihtiyaç sahibi kimseler vardır."¹³⁷

Bir rivayette de Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Ey Muaz sen fitneye düşüren birisi misin? –Bu sözünü üç defa tekrarladi- Niçin *"o en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* (el-A'la, 87/1); *"Andolsun güneşe ve aydınlığına"* (eş-Şems, 91/1); *"Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye"* (el-Leyl, 92/1) surelerini okuyarak namaz kıldırmadı. Çünkü hiç şüphesiz senin arkanda yaşlı, güçsüz ve ihtiyaç sahibi kimseler namaz kılmaktadır."¹³⁸

4- Namaz Esnasında Bizzat Kendisinin Cemaatin Durumunu Gözönünde Bulundurması:

Yüce Peygamberimiz imamlara namazlarını kısa kesmelerini emretmekle, uzatmalarını onlara yasaklamakla yetinmeyerek başkasına verdiği emri yerine getirmeyi çokça önemsiyor ve başkalarına yasakladığı işten uzak kalmaya dikkat ediyordu. İmam Müslim'in, Enes (r.a.)'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a) eksiksiz olmakla birlikte insanlar arasında namazı en çabuk kıl(dır)andı.¹³⁹

¹³⁵ Buhari, Hadis no: 303, II, 199

¹³⁶ Müslim, Hadis no: 186 (468), I, 341-342

¹³⁷ Buhari, Hadis no: 90, I, 186

¹³⁸ Aynı eser, hadis no: 704, II, 200

¹³⁹ Müslim, Hadis no: 189 (469), I, 342

Kimi zaman namaz kıldırırken küçük çocuğun ağlama sesini duyar, bu sebeple namazını kısa keser. Ümmetine ağır gelir düşüncesiyle kısa bir sure okurdu. İmam Müslim'in rivayetine göre Enes (r.a) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a) namazda iken annesi ile beraber bulunan küçük çocuğun ağlayışını duyar, bu sebeple çabuk bitecek bir sureyi yahut kısa bir sureyi okurdu."¹⁴⁰ Bir başka rivayette Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır: "Ben namaza uzunca okumak isteyerek duruyorum. Fakat daha sonra küçük çocuğun ağlayışını duyunca annesine zorluk vermek istemediğimden ötürü namazımı kısa keserim."¹⁴¹

Allahuekber yüce Rabbimizin salât ve selamları ona. Ne kadar da merhametliydi, ümmeti için ne kadar şefkatliydi. Yüce Rabbimiz: "*Andolsun ki içinizde size öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. Mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir.*" (et-Tevbe, 9/128) buyruğu ne kadar da doğrudur.

Davetçilerin önderi, mü'minlerin durumlarını gözönünde bulundurmaya bu derece ihtimam gösterdiğine göre davetçiler yüce Allah'ın yoluna davet ettikleri vakit, davet ettikleri kimselerin durumlarını gözönünde bulundurmayı ne diye önemsemesinler ki. İmam Nevevi küçük çocuğun ağlayışını duyunca Peygamber efendimizin namazı kısa kesmesi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Hadis-i şerifte mü'minlere ve diğer tabi olanlara karşı yumuşak davranmak ve onların maslahatlarını gözönünde bulundurmak gerektiğine, bir zorunluluk olmaksızın küçük dahi olsa onlara zor gelecek herhangi bir işe giriş gerektiğine delil vardır."¹⁴²

Birçok kimsenin hutbeleri ve dini vaazları dinlemek istemediği görülmektedir. Bu istemeyişin çeşitli sebepleri vardır fakat bunların en önemlisi davet işini yapan kimselerin çoğunluğunun davet edilenlerin durumlarını, şartlarını ve menfaatlerini gözönünde bulundurmanın önemini kavramaktan yana gaflet içinde olması ya da bunu bilmezlikten gelmesidir. Şayet Rasûlullah (s.a) hayatta olup da onların bu hallerini görseydi acaba onlara göre kendilerine ne derdi? O Peygamber ki kendisinin de sevdiği ve kendisi tarafından da sevilen Muaz (r.a)'ın cemaat olduğu kimselerin maslahatlarını ihmal etmesine katlanamayarak onu:

"Ey Muaz sen fitneye düşüren birisi misin?

Ey Muaz sen fitneye düşüren birisi misin?

Ey Muaz sen fitneye düşüren birisi misin?" sözleri ile onu azarlamıştı.

Dikkat edilmesi gereken iki husus:

Burada iki hususa dikkat çekmenin uygun olacağı görüşümdedir.

Birincisi namaz kılanların pekçoğu yukarıda sözü edilen hadis-i şerifleri imamlar tarafından namazın kısa kesilmesi için delil göstermekte ve namazlarını eksiksiz tam kılmaları halinde bile onları tenkid etmektedirler. Bunlar Muaz (r.a)'ın başından geçen olayda sözü edilen: "Bakara suresini okumaya başladığı"¹⁴³ ve Peygamber (s.a)'ın ona: "Rabbini en yüce adıyla tesbih et; Andolsun güneşe ve aydınlığına; Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye" surelerini okumasını emrettiği üzerinde düşünsünler. Bunlar gerçekten düşünsünler acaba uydukları imamlar Bakara suresini mi okuyorlar? Acaba bu gibi kimseler imamları Rasûlullah (s.a)'ın Muaz (r.a)'a okumasını emrettiği sureleri okursa memnun kalırlar mı yoksa bundan daha ileri derecede mi kısa kesilmesini istiyorlar.

¹⁴⁰ Müslim, Hadis no: 191, (470), I, 342

¹⁴¹ Bk. Buhari, Hadis no: 707, II, 201

¹⁴² Nevevi şerhi, IV, 187

¹⁴³ Müslim, Hadis no: 178 (465), I, 339

Böyleleri şuna kulak versin. Kısa kesmekten maksat namazda eksiklik bırakmamak şartıyladır. Rasûlullah (s.a) –Enes (r.a)’ın da rivayet ettiği üzere- namazı hem kısa keser, hem de eksiksiz kılardı.¹⁴⁴

İkinci husus şudur: Bazı kimseler de hem bu nasları, hem de davet edilenlerin durumlarını gözönünde bulundurmanın zorunluluğuna delil teşkil eden diğer nasları iki maksattan birisi için delil diye ileri sürmektedirler.

Bazı zalimler hayra davet etmek, iyiliği emredip, münkerden sakındırmak kapısının kapanmasını hedef alırlar. Bunun için de insanların durumlarını, şartlarını, maslahat ve menfaatlerini gözönünde bulundurmanın zorunluluğunu gösterirler.

Yine davet alanında çalışan bazı tembel kimselerin bu nasları delil göstermek ile kendi tembelliklerini ve başka işlerle uğraşıp, daveti ihmal etmelerini gizlemeyi hedeflemektedirler. Bunların hiçbirisi minberden insanlara irad edeceği hutbeyi hazırlamamaktadır. Bunlardan herhangi bir kimse bir hutbeyi bir vaazı yahut bir konferansı –ki o sadece ismiyle bu kadardır- verir fakat bu konuşmaları ruhsuz, cansız, bomboştur. Açlıktan yana hiçbir faydası da olmaz, semirtmez de. Sonra bakarsın ki aynı şahıs: Ben davet olunanların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunlu olduğuna inandığımdan ötürü az ve öz konuştum.” Acaba bu gibi kimseler yüce Allah’ın: *“Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalışıyorlar ama kendilerinden başkasını aldatamazlar da yine farkına varmazlar.”* (el-Bakara, 2/9) buyruğunun kendi hallerine uygun düşmesinden korkmazlar mı?

Onbirinci Başlık: Peygamber Efendimizin Muhatapların Durumlarına Riayet Ederek Yumuşaklık ve Sertliliği Kullanmakta Çeşitliliği:

Yüce Peygamberimizin davetçilerin durumlarını gözönünde bulundurduğunu gösteren hususlardan birisi de onun yumuşak ve şefkati kullanmanın yanında bu işi yaparken bazan ağır bir üslup kullandığına dair gelen rivayetler ortaya koymaktadır.

Yüce Peygamber Ömer b. Seleme (r.a)’a eliyle yemek kabından rastgele yemek aldığına yumuşak davranmıştı.¹⁴⁵ Muaviye b. Ebi’l-Hakem es-Sülemi (r.a)’a namazda konuşurken¹⁴⁶ mescidde küçük abdestini yapan bedevi araba,¹⁴⁷ zina etmek için kendisinden izin isteyen genç delikanlıya,¹⁴⁸ zihar yaptıktan sonra fakat keffareti yerine getirmeden önce hanımına yaklaşan ensardan Seleme b. Sahr (r.a)’a hep yumuşak davranmıştır.¹⁴⁹

Rasûlullah (s.a) diğer taraftan altın yüzük takan¹⁵⁰a, abdest alırken ayaklarına mesheden ashab-ı kirama,¹⁵¹ kendisine uyanların durumlarını gözönünde bulundurmadan namazı uzatan imama,¹⁵² kölesine ağır sözler söylemesi üzerine Ebu Zerr (r.a)’a,¹⁵³ kaybolmuş develeri almaya dair soru soran kimseye,¹⁵⁴ babasına yemin ettiğini duyduğu zaman Ömer b. el-Hattab (r.a)’a hep sert bir tutum takınmıştır.¹⁵⁵

¹⁴⁴ Bk. Müslim, Hadis no: 188, (469), I, 242

¹⁴⁵ Bk. Buhari, Hadis no: 5376, IX, 521; Ayrıca bk. Müslim, Hadis no: 108 (2022), III, 1599

¹⁴⁶ Bk. Müslim, Hadis no: 33 (537), I, 381

¹⁴⁷ Bk. Müslim, Hadis no: 100 (285, I, 236-237)

¹⁴⁸ Bk. Müsned, V, 256-257, Şeyh Zeynu’d-Din el-İraki hadis hakkında: “Hadisi Ahmed ceyyid bir isnad ile rivayet etmiştir. Ravileri sahihin ravileridir.” (İhya-u Ulumi’d-Din, II, 334’de ilgili not)

¹⁴⁹ Bk. el-Fethu’r-Rabbani, XVII, 22; Münziri, Muhtasarı Sünen-i Ebi Davud, III, 137; Tirmizi, I, 352; İbn Mace, I, 381; Darimi, II, 86; Müstedrek, II, 203; Hafız İbn Hacer senedinin hasen olduğunu belirtmiştir. (Bk. Fethu’l-Bari, IX, 432)

¹⁵⁰ Bk. Müslim, Hadis no: 52 (2090), III, 1655

¹⁵¹ Bk. Buhari, Hadis no: 96, I, 189

¹⁵² Bk. Buhari, Hadis no: 90, I, 186

¹⁵³ Buhari, Hadis no: 30, I, 84

Yumuşaklığı ve esnekliği, sertliği ve haşinliği bu şekilde çeşitli hallerde kullanmanın sebepleri arasında muhatapların durumunu gözönünde bulundurmak da vardır. Yüce Peygamber yaşının küçüklüğü yahut henüz İslama yeni girdiği için şeriatin hükmünü bilmeyen bilgisizlere karşı yumuşak davrandığı gibi, kendisi ile birlikte uzun süre arkadaşlık yaptıkları için beklemediği bir davranış yapanlara aynı zamanda onların vera ve takvalarını da bildiğinden ötürü sert bir üslupla karşılık vermiştir.¹⁵⁶

Onikinci Başlık: Peygamber (s.a)’ın Geçici Olarak Bazı Farzları Terketmeyi Uygun Bulması:

Rasûlullah (s.a)’ın davet edilenlerin durumunu gözönünde bulundurduğunu gösteren hususlardan birisi de onun İslama yönelen kimseler tarafından geçici olarak bazı farzları terketmelerine muvafakat gösterdiğine dair sabit olan rivayetlerdir.

Aşağıda buna dair bazı örnekler gösterilmiştir:

1- İslama Giren Bir Kimsenin Bir Günde Ancak İki Vakit Namaz Kılmak Şartına Muvafakat Etmesi:

İmam Ahmed, Nasr b. Asım’dan onun bir adamdan rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a)’a sadece iki namaz kılmak şartı ile İslama girdi, o da onun bu şartını kabul etti.¹⁵⁷

2- Sakif Kabilesinin Sadaka (Zekat) ve Cihad ile Yükümlü Tutulmamak Şartı ile İslama Girmelerini Kabul Etmesi:

İmam Ahmed ve İmam Ebu Davud, Vehb’den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Ben Cabir (r.a)’a bey’at ettikleri sırada Sakiflilerin durumu hakkında soru sordum şöyle dedi: Sakifliler Peygamber (s.a)’a sadaka (zekat) ve cihad ile yükümlü tutulmamak şartını koştu. Peygamber (s.a)’ın ise bundan sonra: “İslama girdikleri takdirde pek yakında sadaka da vereceklerdir, cihad da edeceklerdir” dediğini duydum.¹⁵⁸

Bazı farzların terkine dair muvafakat göstermek şeklindeki bu nebevi karar her zaman bağımsız bir karar olmamıştır. Aksine bu geçici bir uygulama idi. Yüce Allah’ın lutfuyla bu uygulama sayesinde bütün görevlerin yerine getirilmesine bir hazırlık ümidi ile bunu kabul etmiştir. Vahiy ile konuşan davetçilerin imamı, alemlerin Rabbinin Rasûlünün: “Müslüman olurlarsa pek yakında sadaka da vereceklerdir, cihad da edeceklerdir” sözleri ile açıkladığı işte budur.

Onüçüncü Başlık: Rasul-i Ekrem’in Tercihe Bağlı Bazı Hususları İnsanlar Daha Ağır Hallere Düşerler Korkusu ile Terketmesi:

¹⁵⁴ Bk. Buhari, Hadis no: 5292, IX, 430

¹⁵⁵ Bk. Müsned, Hadis no: 240, I, 361; Şeyh Ahmed Şakir hadisin senedinin sahih olduğunu belirtmiştir. (Bk. Şeyh Ahmed Şakir, Müsned, I, 261’deki notları)

¹⁵⁶ Bu hususta daha geniş bilgi edinmek için bk. Müellif, min Sıfati’-d-Daiye, el-Liynu ve’-r-Rıfk

¹⁵⁷ el-Fethu’-r-Rabbani, Hadis no: 52, I, 92; Şeyh Ahmed el-Benna dedi ki: “Bu hadisi başka bir kaynakta tespit edemedim. Senedi ceyyiddir. Sahabenin kim olduğunun bilinmemesinin zararı yoktur.” (Buluğu’-l-Emani, I, 92)

¹⁵⁸ Müsned, III, 341; Ebu Davud, Hadis no: 3023, VIII, 184-185; Şeyh Elbani hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. (Bk. Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, II, 587-588); Silsiletu’l-Ahadiysi’s-Sahiha, Hadis no: 1888, IV, 509; Şuayb el-Arnayud ile Abdu’l-Kadir el-Arnayud ise hadisin senedinin hasen olduğunu belirtmişlerdir. (Bk. Zadu’l-Mead, III, 599’da ilgili not)

Rasûl-i Ekrem'in davet edilenlerin durumlarını gözönünde bulundurmaya dikkat ettiğini açıkça gösteren hususlar arasında onun bazı zamanlarda tercihi birtakım hususları anlayışlarının kısıtlılığı, bilgisizlikleri ve inatları sebebiyle daha ağır hallere düşerler korkusuyla terketmesi de vardır. Aşağıdaki örnekler bunu gösteren delillerin bir kısmıdır:

1- Hudeybiye Barışı Sırasında Barış Görüşmelerinin Başarısızlıkla Sonuçlanması Korkusuyla İhtiyari Bir Takım Hususları Terketmeyi Uygun Karşılması:

Hudeybiye barışı yazılırken Kureyş temsilcisi Süheyl b. Amr, Peygamber efendimizin tercihe bağlı bazı hususlardan vazgeçmesi üzerinde ısrar edince o da barış görüşmelerinin başarısızlığa uğraması korkusuyla onun ısrarına muvafakat etmiştir. İmam Buhari'nin rivayetine göre Süheyl b. Amr gelince, Peygamber (s.a): "İşiniz lehinize olmak üzere kolaylaştı" diye buyurdu.

Süheyl b. Amr gelip: Getir bizimle sizin aranızda bir belge yaz.

Bunun üzerine Peygamber efendimiz katibi çağırdı. Peygamber (s.a): "Bismillahirrahmanirrahim" diye buyurdu. Süheyl: "Rahman"ın ne olduğunu Allah'a yemin ederim ki bilmiyorum. Fakat bunun yerine daha önceden de yazdığın şekilde "Bismikellahumme: Adınla Allah'ım" diye yaz(dır).

Müslümanlar: Allah'a yemin olsun ancak "Bismillahirrahmanirrahim" diye yazarız dediler. Peygamber (s.a): "Bismikellahumme diye yaz" buyurdu. Sonra şunları söyledi: "Bu Rasûlullah Muhammed'in üzerinde ittifak ettiği hususlardır" deyince, Süheyl şunları söyledi: Allah'a andolsun bizler şayet senin Rasûlullah olduğunu bilse idik seni Beytullah'a varmaktan alıkoymazdık. Seninle savaşmazdık fakat bunun yerine Abdullah'ın oğlu Muhammed diye yaz.

Peygamber (s.a): "Allah'a yemin ederim siz benim yalanlasanız dahi şüphesiz ben Allah'ın Rasûlüyüm. Haydi Abdullah'ın oğlu Muhammed diye yaz" diye buyurdu. Peygamber (s.a) –devamla- buyurdu ki: "Beytullahı serbestçe tavaf etmemizi kabul etmeniz şartıyla..." diye buyurdu. Süheyl şöyle dedi: Allah'a yemin ederim araplar bizim için baskıya boyun eğdiğimizden sözetmemelidir fakat bu gelecek sene olabilir."

Peygamber de bu şekilde yaz(dır)dı.

Süheyl: "Bizden sana bir adam gelecek olursa –senin dinin üzere olsa dahi- mutlaka bize geri çevireceksin" diye de (yazdırdı).¹⁵⁹

Bir başka rivayette: Süheyl b. Amr o gün yazışmayı düzenleyince Peygamber (s.a)'a şunu da şart koşmuştu. Bizden sana herhangi bir kimse gelecek olursa senin dinin üzere olsa dahi onu mutlaka bize geri çevireceksin ve bizi onunla başbaşa bırakacaksın.

Mü'minler bu işten hoşlanmadılar ve bundan dolayı rahatsız oldular. Süheyl ise bundan vazgeçmedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a) bu esas üzere onunla yazıştı.¹⁶⁰

Belirtilen bu açıklamalarda yüce Peygamber efendimizin dört hususu terketmeyi kabullendiğini görüyoruz ki bunlar şunlardır:

- 1- "Bismillahirrahmanirrahim"i yazmamayı
- 2- "Muhammedu'r-Rasûlullah"ı yazmamayı
- 3- O yolculuklarında beyti tavaf etmemeyi
- 4- Mekke-i Mükerreme müslümanlarından yanına gelenleri yanından bırakmamayı

¹⁵⁹ Buhari, 2731-2732 nolu hadislerden bir bölüm ve kısaltılarak, V, 331

¹⁶⁰ Buhari, 2711-2712 nolu hadislerden bir bölüm, V, 312

Esasen bütün bunların yapılması bir hayırdır fakat o bunları terketmeyi kabul etti. Buna sebep ise pek büyük bir kötülüğün ortaya çıkacağından korkmasıydı. Bu da barış görüşmelerinin başarısızlığıydı. Buna sebep ise Süheyl b. Amr'ın ve Kureyş'in bilgisizlikleri, inatları ve ısrarı olacaktı. Peygamber efendimizin kararı –İmam İbnu'l-Kayyim'in de belirttiği gibi- ağır basan bir maslahatın ve daha kötü olan bir halin önlenilmesi içindi. Bu uygulamada daha küçük olana katlanmak suretiyle iki kötülükten büyük olanının defedileceğine delil vardır.¹⁶¹

Hafız İbn Hacer bu hadisten çıkartılan sonuçlar arasında şunları da söylemektedir: Bu hadiste din hususunda bir dereceye kadar müsamaha göstermenin caiz olduğu, eğer o halde esenliğe ulaşmanın yolu olarak sadece o yol görünürse dinin aslına yönelik olmamak şartıyla ve neticede bir salaha sebep olacaksa kısmen eksik düşürücü bir hale tahammül etmenin caiz olduğuna da delil vardır. Böyle bir şeyi kabullenmenin müslümanların zayıflık halinde ya da kuvvet halinde olmaları arasında bir fark yoktur.¹⁶²

2- Peygamber Efendimizin Abdullah b. Ubey'in Öldürülmesine – İnsanlar Öldürülmesini Yanlış Yorumlarlar Korkusuyla- Haketmiş Olmasına Rağmen Müsaade Etmemesi:

Abdullah b. Ubey, Peygamber efendimize karşı davranışlarında edep sınırlarını aşınca Ömer b. el-Hattab onu öldürmek için izin istedi fakat Rasûl-i Ekrem bunun için ona izin vermedi. Peygamber efendimizin öldürülmesine izin vermeyişinin sebebi anlayış yetersizlikleri dolayısıyla insanların kötü yorumlarından çekinmesinden başka bir sebebe bağlı değildi. İmam Buhari, Cabir (r.a)'dan naklettiğine göre ensardan bir adam ile muhacirlerden bir adam arasında bir tartışma çıkıp da onların herbirisi kendi cemaatini (yardıma) çağırdığında Abdullah b. Ubey şöyle demişti:

“Bunlar bizim aleyhimize birbirlerini yardıma mı çağırdılar? Andolsun eğer Medine'ye dönecek olursak şüphesiz daha aziz olan oradan daha zelil olanı çıkartacaktır.” Bunun üzerine Ömer (r.a) şöyle demişti: “Ey Allah'ın Peygamberi – Abdullah'ı kastederek- bu pis herifi öldürmeyelim mi?” Bunun üzerine Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştu: “İnsanlar o arkadaşlarını öldürüyor diye konuşmasın.”¹⁶³

Peygamber efendimizin Ömer (r.a)'ın onu öldürmesine müsaade etmeyişinin tek sebebi insanların anlayış yetersizlikleri sebebiyle hatalı olarak onun arkadaşlarını öldürdüğünden sözedecekleri ihtimalini gözönünde bulundurmasıydı. Bu da sonuç itibariyle onların İslamdan nefret etmelerine sebep teşkil ederdi. Büyük ilim adamı Ayni hadisin şerhinde şunları söylemektedir: “Hayır” biz öldürmeyiz demektir. “...İnsanlar sözetmesin” ifadesi bağımsız bir ifadedir. Yani Peygamber (s.a) ahabını öldürüyordu demesinler ve böylelikle İslama girmekten insanlar nefret etmesinler. Biri diğerine: Sizler onun dinine girecek olursanız, aleyhinize gizlice kafir olduğunuz iddiasında bulunarak bu yolla mallarınızı ve canlarınızı mübah kılmayacağından nasıl emin olabilirsiniz? Siz sakın (müslüman olmakla) kendinizi helake teslim etmeyiniz demesinler ve böylelikle bu insanların dinden uzaklaşmalarına bir sebep teşkil etmesin (diye bunu yapmıyordu).¹⁶⁴

3- Cerane Denilen Yerde Peygamber Efendimize Karşı Saygısızlık Eden Kimsenin İnsanlar İslamdan Uzaklaşmalar Korkusuyla Öldürülmesine Müsaade Etmeyişi:

¹⁶¹ Bk. Zadu'l-Mead, III, 36

¹⁶² Fethu'l-Bari, V, 352 –az tasarruf ile-

¹⁶³ Buhari, Hadis no: 3518, VI, 546

¹⁶⁴ Umdu'tu'l-Kari, XVI, 89'dan kısaltılarak

Peygamber efendimiz aynı şekilde Cerane¹⁶⁵ denilen yerde mallar dağıtılırken kendisine karşı saygısızlık eden bir kimseyi öldürmek isteyen Ömer b. el-Hattab (r.a)'a izin vermemiştir. İmam Müslim'in rivayetine göre Cabir b. Abdullah (r.a) şöyle demiştir: Peygamber efendimiz Huneyn'den dönüşü sırasında Cerane denilen yerde bir adam yanına geldi. Bilal'in elbisesinde bir miktar gümüş bulunuyordu. Rasûlullah (s.a) ondan avuçluyor ve insanlara veriyordu. Bu adam: "Ey Muhammed adaletli ol" dedi. Peygamber efendimiz ona şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Eğer ben adaletli olmayacak olursam, kim adaletli uygulama yapabilir ki? Eğer ben adaletli davranmazsam, ziyan ettim, helak oldum demektir." ¹⁶⁶Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab: Ey Allah'ın Rasûlü beni bırak da şu münafığı öldüreyim deyince, Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: "Benim ashabımı öldürdüğünden insanların sözetmesinden Allah'a sığınırım."¹⁶⁷

İmam Nevevi, Peygamber efendimizin: "... sözetmesinden Allah'a sığınırım" sözleriyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "İşte gerekçe budur. Buna yaptığı uygulamanın aynısını kendisine eziyet veren ve birkaç yerde onlarda hoşuna gitmeyecek şeyler işittiğim ve kendisine eziyet veren başka münafıklara karşı da aynı usulü takip etmiştir. O bu davranışlarına karşı sabrederek onların itaatlerinin devamını sağlamak ve başkalarını da ısıdırmak için böyle davranmıştır. Böylelikle insanların arkadaşlarını öldürüyor diye konuşmalarını ve nefret edip uzaklaşmalarının önünü kesmek istemiştir."¹⁶⁸

4- Kendisine Karşı Saygısızlık Etmesine Rağmen İnsanlar Kendisinden Uzaklaşmasın Diye Abdullah b. Zi el-Huveysira'nın Öldürülmesine Müsaade Etmeyişi:

Cerane denilen yerde bir adam Peygamber efendimize saygısızlık ettiği gibi, Temimli Abdullah b. Zi el-Huveysira da Rasûlullah (s.a)'a karşı saygısızlık etmiştir.¹⁶⁹ Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab (r.a) onu öldürmek için izin istemiştir. Fakat yüce Peygamber bu hususta ona izin vermemiştir. İmam Buhari'nin rivayetine göre Ebu Said (r.a) şöyle demiştir: Peygamber (s.a) (ben) paylaştırmakta iken Temimli Abdullah b. Zi el-Huveysira geldi ve: Adaletli ol ey Allah'ın Rasûlü dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz: "Yazıklar olsun sana, eğer ben adaletli olmazsam kim adaletli olabilir" diye buyurdu. Ömer b. el-Hattab (r.a): Beni bırak da bunun boynunu vurayım dedi. Bu sefer Peygamber efendimiz: "...onu bırak..." diye buyurdu.¹⁷⁰

Ahmed ve Taberi'nin kaydettiği bir başka rivayette şöyle denilmektedir: Peygamber efendimizin ashabı: Sen bunun boynunu vurmuyacak mısın diye sordu. Peygamber şöyle buyurdu: "Müşriklerin benim ashabımı öldürdüğünü duymalarını istemiyorum."¹⁷¹ Peygamber (s.a)'ın öldürülmesine izin vermemeyişi bunun insanların yanlış anlamaları sonucu o arkadaşını öldürüyor dememeleri ve böylelikle İslamdan

¹⁶⁵ Cerane: Mekke'ye yakın bir yerdi. Ayn harfi sakın ve şeddesiz okunduğu gibi bazen ayn harfi kesreli ve ra harfi şeddeli de okunabilir. (Muhammed Fuad Abdu'l-Baki, Sahih-i Müslim, II, 740'daki notu)

¹⁶⁶ "Ziyan ettim, helak oldu" anlamındaki lafız her iki kelimenin te harfinin sonları üstün ve ötreli olarak rivayet edilmiştir. Ötreli okuyuşun anlamı açıktır. Ben ziyan ettim, ben helak oldum demektir. Üstün okuyuşun takdiri de ey tabi olan kişi bizzat sen adalet yapmayan kimseye tabi olup, uyduğundan ötürü ben adalet yapmıyor isem sen helak ettin, ziyana uğradın demektir. Bununla birlikte fethalı okuyuş daha meşhurdur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. (Nevevi şerhi, VII, 159)

¹⁶⁷ Müslim, Hadis no: 142 (1063), II, 740

¹⁶⁸ Nevevi şerhi, VII, 158-159

¹⁶⁹ Bu olay hicretin dokuzuncu yılında gerçekleşmişti. Paylaşdırılan şey de altın idi. Cerane'deki adamın kıssası ise sekizinci yıl zülkade ayında olmuştu ve orada paylaşdırılan şey de gümüş idi. (Bk. Fethu'l-Bari, XII, 291)

¹⁷⁰ Buhari, Hadis no: 6933, XII, 290

¹⁷¹ Fethu'l-Bari, XII, 291

uzaklaşmamaları içindi. İmam Buhari bu hadisin yer aldığı bölüme şu şekilde başlık atmıştır:

“Kalpleri ısındırmak ve insanlar kendisinden uzaklaşmasın diye haricilerle savaşmayı terketmek.”¹⁷²

5- Peygamber Efendimizin Gaza Esnasında Hırsızlık Yapan Kimseye –Düşmana Katılır Korkusuyla- Had Uygulanmasını Yasaklaması:

İnsanlar daha kötü bir duruma düşerler korkusuyla tercihe bağlı bazı hususları Rasûl-i Ekrem’in terketmeye dikkat ettiğini gösteren hususlardan birisi de onun gaza esnasında (hırsızlık yapanların) ellerinin kesilmesini yasaklamasıdır. Hadis imamları Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve Darimi’nin, Busr b. Atae’den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Ben Peygamber (s.a)’ı: “Gaza esnasında eller kesilmez” diye buyururken dinledim.¹⁷³

Yüce Allah’ın rahmetine nail olmalarını dilediğimiz ümmetin alimlerinin açıkladığı üzere haddin ertelenmesindeki hikmet had uygulanacak kimsenin düşmana kaçıp sığınacağından korkulmasıdır.

İmam Tirmizi şunu belirtmektedir: Kimi ilim adamına göre uygulama buna göredir. Evzai bunlardan birisidir. Bunların görüşüne göre düşmanın yakınında gaza esnasında had uygulanmaz. Çünkü kendisine had uygulanacak kişinin düşmana katılmasından korkulur. İmam Dar-ı Harb’de çıkacak olup da Daru’s-Selam’a (barış yurdu olan Dar-ı İslam’a) dönerse haddi gerektiren iş yapan kimselere haddi uygular.¹⁷⁴

İmam İbn Kayyim el-Cevziyye bu yasağın hikmetini beyan ederek şunları söylemektedir: “Bu yüce Allah’ın hadlerinden birisidir. Bu haddin gazada uygulanmasını yasaklamış bulunmaktadır. Çünkü bunun sonucunda haddin uygulanmayışından yahut ertelenmesinden daha çok Allah’ın buğzettiği bir sonuç ortaya çıkabilir ki bu da had uygulanacak kişinin hamiyete kapılarak ve gazap ederek müşriklere katılmasıdır. Nitekim Ömer, Ebu’d-Derda, Huzeyfe ve başkaları (r.anhum) da bu görüştedirler.”¹⁷⁵

Haddin ertelenmesi yalnızca hırsızlık cezasına mahsus değildir. Aksine bu hüküm diğer hadler hakkında da söz konusudur. İmam Evzai şöyle demektedir: “Bu hırsızlık haddine has değildir. Aksine hükmü bu kabilden değerlendirilebilecek zina haddi, ? haddi ve daha benzeri hadler hakkında da geçerlidir.”¹⁷⁶

6- Kureyş’in İslamdan Uzaklaşmaları Korkusuyla Kabe İnşaatını Eskiden Olduğu Gibi Bina Etmeyi Terketmesi:

Rasûl-i Ekrem Kabeyi Kureyş dönemindeki hali ile bina etmeyi terketti ve İbrahim (a.s)’ın temelleri üzerinde –bu hususu çok istemesine rağmen- tekrar bina etmedi. İmam Buhari’nin rivayetine göre Aişe (r.anha) şöyle demiştir: Peygamber (s.a) buyurdu ki: “Ey Aişe eğer senin kavmin İslama yeni girmiş olmasaydı, İbn ez-

¹⁷² Buhari, XII, 290

¹⁷³ Ebu Davud, Hadis no: 4397, XII, 54; Tirmizi, Hadis no: 1474, V, 9, Lafız ona ait; Nesai, VIII, 91; Darimi, hadis no: 2495, II, 150 ancak Ebu Davud ve Nesai “gazada” yerine “seferde” demişlerdir. Darimi’nin Muhakkiki şöyle demektedir: İbn Hacer bu hadisin senedinin kavi (güçlü) olduğunu söylemiş, Zehebi de ceyyid olduğunu belirtmiştir. (Darimi, II, 150 ilgili not) Şeyh Elbani ise hadisin sahih olduğunu belirtmektedir. (Bk. Sahih-u Süneni Ebi Davud, III, 833; Sahih-u Süneni’t-Tirmizi, II, 74; Sahih-u Süneni’n-Nesai, III, 1022-1023)

¹⁷⁴ Tirmizi, V, 9-10

¹⁷⁵ İlamu’l-Muvakkiin, III, 17

¹⁷⁶ Avnu’l-Mabud, XII, 54

Zübeyr: “Küfürlerini terketmeleri yeni olmasaydı demiştir.” Kabeyi yıkar, ona biri insanların girebileceği, diğeri de çıkacakları şekilde iki kapı da açardı.”¹⁷⁷

Dünya ve ahirette bizim adımıza ve kendilerini hayırla mükafatlandırmasını dilediğimiz hadis alimleri Peygamber (s.a)’ın Kabeyi yeniden İbrahim (a.s)’ın temelleri üzerinde tekrar bina etmekten vazgeçmesinin hikmetini açıklamış bulunmaktadır. Örnek olarak İmam Buhari bu hususu bu hadisin yer aldığı bölüme şu başlığı açmakla açıklamış bulunmaktadır: “İnsanların anlayamamaları ve bunun neticesinde daha kötü bir duruma düşmeleri korkusuyla muhayyer bırakılan bazı hususları terketmek.”¹⁷⁸

İmam İbn Battal şöyle demiştir: “Bu hadisten anlaşıldığına göre bir kimse eğer bir kavmin o işi inkar edecek derecede fitneye düşmelerine sebep teşkil edeceğinden korkarsa az miktarda marufu emretmeyi terkedebileceği anlaşılmaktadır.”¹⁷⁹

Sözün özü şu ki Rasûlullah (s.a)’ın davet olunanların durumuna gereken itinayı gösterdiğinin delilleri arasında onun insanların anlayış kıtlıkları, bilgisizlikleri ve inatları sebebiyle daha tehlikeli bir hale düşmelerinden korktuğu için tercihe bağlı bazı hususları bazen terketmiştir.

Ondördüncü Başlık: Rasûl-i Ekrem’in Geçici Olarak Bazı Aykırı Davranışlara Göz Yumması ve Ümmetine De Bunu Emretmesi:

Rasûl-i Ekrem’in insanların durumunu gözönünde bulundurmaya önem verdiğini ortaya koyan hususlardan birisi de geçici bir süre için bazı aykırılıklara göz yumması ve bunu ümmetine emretmiş olmasıdır. Bu ise sadece daha kolay olana katlanılarak iki büyük kötülüğü daha büyük olanını bertaraf etmek ve daha büyük bir maslahatı ele geçirmek maksadıyla iki maslahattan kolay olanını –insanların durumlarını gözönünde bulundurarak- terketmektir. Aşağıda bunun bazı örnekleri gösterilmiştir:

1- Yüce Peygamberin Mescidde Küçük Abdest Bozan Bedevi Araba İşini Bitirinceye Kadar İlişmemesi:

İmam Müslim’in rivayetine göre Enes (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) ile birlikte mescidde bulunuyorken bedevi bir arap geldi ve mescidde ayakta küçük abdestini bozdu. Rasûlullah (s.a) durun durun diye buyurdu. (Enes) devamla dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “Onu kesmeyiniz, onu bırakınız.” Bunun üzerine ashab küçük abdestini bozuncaya kadar ona ilişmedi. Daha sonra Rasûlullah (s.a) onu çağırıldı ve ona şöyle dedi: “Bu mescidler bu gibi küçük abdestlere ve pisliklere elverişli değildir. Bu mescidler ancak yüce Allah’ı zikretmek, namaz kılmak ve Kur’an okumak içindir” diye veya buna benzer sözler buyurdu. (Enes devamla) dedi ki: Orada bulunanlardan birisine emir verdi. O da bir kova su getirip, üzerine döktü.”¹⁸⁰

Bu hadisi İmam Buhari Sahih’inde rivayet etmiş olup, hadisin bulunduğu bölüme şöyle bir başlık açmıştır: “Peygamber (s.a) ile diğer insanların bedevi arabı mescidde küçük abdestini bozma işini bitirinceye kadar ilişmemeleri”¹⁸¹

Peygamber efendimizin bedevi arabı mescidde küçük abdest bozmasına ilişmemesi ashab-ı kirama da aynı şekilde ona ilişmemelerini emretmesinin tek

¹⁷⁷ Buhari, Hadis no: 126, I, 224

¹⁷⁸ Buhari, aynı yer

¹⁷⁹ Umdetu’l-Kari, II, 204

¹⁸⁰ Müslim, Hadis no: 100 (285), I, 236-237

¹⁸¹ Buhari, I, 322

sebebi küçük abdest bozmaktan engellenmesinden daha büyük bir münkerin ortaya çıkmasından çekinmesinden başka bir sebebi yoktur. İşte bu hususta Hafız İbn Hacer şunları söylemektedir: “Mescidde küçük abdestini bozarken ona ilişmeyişlerinin sebebi bu kötülüğe başlamış olması idi. Eğer engellenmiş olsaydı kötülük daha da artardı. Zira mescidin bir bölümü zaten kirletilmişti. Eğer engellenmeye kalkışılmış olsaydı şu iki husustan birisi olurdu: Ya küçük abdestini kesecek ve bundan zarar görecekti yahutta kesmeyecek ve bedenini, elbisesini ya da mescidin daha başka yerlerini kirletmeyeceğinden emin olunamayacaktı.”¹⁸²

Büyük ilim adamı el-Ayni bu hususu şöylece açıklamaktadır: Bu hadisten daha kolay olana katlanılmak suretiyle iki kötülüğün büyük olanının bertaraf edilmesi, daha basit olanı terkedilmek suretiyle iki maslahattan büyük olanının gerçekleştirilmesi hükmü anlaşılmaktadır. Çünkü mescidde küçük abdest bozmak bir kötülüktür. Küçük abdest bozmakta olanın bu davranışını kesmek ise bundan daha büyük bir kötülüktür. Böylelikle kötülüklerden daha küçüğü ile daha büyükleri önlenmiş olmaktadır. Mescidin böyle bir işten uzak tutulması bir maslahattır. Küçük abdestini bozmakta olanın bitirinceye kadar bırakılması da bundan daha büyük bir maslahattır. Böylelikle daha küçük olan terkedilmekle iki maslahatın büyük olanı gerçekleştirilmiş olmaktadır.”¹⁸³

Yine merhum Ayni şunları söylemektedir: “Bu hadiste bilgisiz olana kolaylık tanımanın ve kalplerin ısındırılmasının gözönünde bulundurulması gerektiği de anlaşılmaktadır.”¹⁸⁴

2- Bir Kadının Bey’at Etmeden Önce Bir Aile Halkının Ağıt Yakmasına Katılmasına Göz Yumması:

Ağıt yakmak şüphesiz ki bir masiyettir fakat Rasûl-i Ekrem Peygamber efendimize bey’at etmeden önce bir aile halkı ile birlikte ağıt yakmaya katılması için bir kadına göz yummuş bulunmaktadır. İmam Buhari’nin rivayetine göre Um Atiye (r.anha) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) ile bey’atleştik. Bize: “?... *sana bey’at etmeye geldikleri vakit*” (el-Mümtehine, 60/12) buyruğunu bizlere okudu ve bize ağıt yakmayı yasakladı. Bunun üzerine bir hanım elini geri çekti: Filan kadın bana yardım etmişti.¹⁸⁵ Ben de ona karşılık vermek istiyorum. Peygamber (s.a) ona bir şey demedi. Kadın da gitti ve döndü. Peygamber efendimiz ona bey’at etti.¹⁸⁶

Bir başka rivayette şöyle buyurulmaktadır: “Sanki Rasûlullah (s.a) bu hususta ona muvafakat etti. O da gitti onlara yardım etti, döndü Peygamber (s.a)’a bey’at etti.”¹⁸⁷

Peygamber efendimizin o hanıma haram kılınmış olmakla birlikte ağıt yakmakta yardımcı olmasına karışmamasının tek sebebi kadının durumunu gözönünde bulundurmak suretiyle küçük bir maslahat olan ağıt yakmaya bir defa dahi olsa katılmaktan uzak durma maslahatını terketmek suretiyle iki maslahattan büyük olanını teşkil eden hayatta kaldığı sürece ağıt yakmayı terketmek esası üzere bey’at etme maslahatını gerçekleştirmek kabilindedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah’tır. Şanı yüce Allah’ın lütfu ile yüce Peygamberin arzu ettiği gerçekleşti. Um

¹⁸² Fethu’l-Bari, I, 323

¹⁸³ Umdetu’l-Kari, III, 127; Ayrıca bk. Fethu’l-Bari, I, 325

¹⁸⁴ Umdetu’l-Kari, III, 127

¹⁸⁵ “Bana yardım etmişti.” Bu ifade bir kadının ağıt yakma esnasında diğeri ile birlikte katkıda bulunması demektir. Bu tabir sadece bu anlam için kullanılır. Ancak ağlamak ve ağlamaya yardımcı olmak fiillerinde kullanılır. (Fethu’l-Bari, VIII, 638)

¹⁸⁶ Buhari, Hadis no: 4892, VIII, 637

¹⁸⁷ Müsned, VI, 408

Atiye (r.anha) dedi ki: “Aramızdan o kadın ile Milhan kızı Um Süleym –Allah ikisinden de razı olsun- kimse bey’atine gerçek anlamda bağlı kalamadı.”¹⁸⁸

3- Namazı Vaktinden Sonraya Bırakan Emirlere Karşı Çıkmaya Müsaade Etmemesi:

Şüphesiz yüce Allah müslümanlara namazı vakitleri belli ederek farz kılmıştır.¹⁸⁹ Yüce Peygamber de yüce Allah’ın en sevdiği amelin vaktinde kılınan namaz olduğunu beyan buyurmuştur.¹⁹⁰ Bununla birlikte müslümanlara namazı vaktinden sonraya bırakan emirlere karşı çıkmaya müsaade etmemiştir. İmam Müslim’in rivayetine göre Ebu Zer (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) bana buyurdu ki: “Senin başında namazı vaktinden sonraya bırakan yahut namazı vaktinden sonraya bırakarak öldüren¹⁹¹ emirler gelecek olursa halin nice olur. (Ebu Zer) dedi ki: Bana ne emir buyurursunuz dedim. Şöyle buyurdu: “Sen namazı vaktinde kıl fakat onlarla birlikte namaza yetiyecek olursan yine (onlarla) kıl. Çünkü o namaz senin için bir nafile olur.”¹⁹²

İmam Beğavi bu hadis-i şerif ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bu hadis-i şerifte namaz kıldığı (ve kıldırıldığı) sürece sultana (İslam devlet yöneticisine) karşı çıkmamanın caiz olmadığına delil vardır. Çünkü namazın vaktinden sonraya bırakılması ile birlikte böyle bir işe ruhsat vermemiştir. Ya vaktinde kılan kimseye karşı çıkmak nasıl caiz olabilir?”¹⁹³

Peygamber efendimizin bu yöneticilere karşı çıkma iznini vermeyişinin tek sebebi bunun sonucunda ümmet arasında ortaya çıkacak fitne ve çalkantı korkusundan başkası değildir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah’tır.

4- Peygamber Efendimizin Masiyet İşledikleri Görülen Emirlere Karşı – O Masiyeti Hoşgörmemek Şartı ile Birlikte- Sabretmeyi Emretmesi:

Yüce Peygamber ümmetine masiyet işledikleri görülen emirlere itaat etmek gereğini ümmetine emretmiş ve İslamın temel kaidelerinden herhangi bir şeyi değiştirmedikleri sürece onlara karşı çıkmayı yasaklamıştır. İmam Müslim’in Avf b. Malik (r.a)’dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: “Sizin imamlarınızın en hayırlıları kendilerini sevdiğiniz ve kendileri tarafından sevdiğiniz, kendilerine dua ettiğiniz ve kendileri size dua eden yöneticilerinizdir. Sizin en kötü imamlarınız ise kendilerine buğzettiğiniz, kendileri de size buğzeden, kendilerine lanet okuduğunuz, kendileri de size lanet okuyan yöneticilerinizdir.” Ey Allah’ın Rasûlü kılıçla bunlara karşı çıkmayalım mı diye soruldu. Peygamber şöyle buyurdu: “Aranızda namazı kıldırıkları sürece hayır. Eğer siz yöneticilerinizden hoşunuza

¹⁸⁸ Aynı yer

¹⁸⁹ Şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “Çünkü namaz mü’minler üzerine vakitleri belli bir farzdır.” (Nisa, 4/103)

¹⁹⁰ İmam Müslim, Abdullah b. Mesud (r.a)’dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a)’a: “Yüce Allah amellerin hangisini daha fazla sever” diye sordu. O: “Vaktinde kılınan namazı” diye buyurdu. (Müslim, Hadis no: 139 (85), I, 90)

¹⁹¹ “Namazı vaktinden sonraya bırakarak öldüren” yani onu adeta canı çıkmış ölü haline getirecek şekilde geciktiren demektir. Vaktinden sonraya bırakmaktan kasıt ise tercih edilen vakitten sonraya bırakmaktır. (Nevevi, V, 147)

¹⁹² Müslim, Hadis no: 238 (648), I, 448

¹⁹³ Şerhu’s-Sünne, II, 239

gitmeyecek şey görecektir olursanız, onun yaptığı o ameli siz de hoş görmeyiniz. Fakat itaatten de el çekmeyiniz.”¹⁹⁴

İmam Nevevi bu hadis-i şerif ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Mücerred zulüm ya da fasıklık sebebiyle –İslam kaidelerinden herhangi bir şey değiştirmedikleri sürece- halifelere karşı çıkmak caiz değildir.”¹⁹⁵

Rasûl-i Ekrem’in bu emirlere itaate bağlı kalmayı ve onlara karşı çıkmamayı emretmesinin tek sebebi bunun ortaya çıkaracağı fitnelere gözönünde bulundurmasıdır. İmam İbnü’l-Kayyim diyor ki: Münkere karşı çıkmak Allah ve Rasûlüne göre ondan daha münker ve daha kötü bir durumu gerektiriyor ise o münkere karşı çıkmak uygun düşmez. Yüce Allah o münkere buğzetmekle ve onu işleyenlere gazab etmekle birlikte bu böyledir. Hükümdarlara ve yöneticilere karşı çıkmak suretiyle münkere tepki göstermek bu kabildendir. Böyle bir iş kıyamete kadar her türlü kötülüğün ve fitnenin esasını teşkil eder. Ashab-ı kiram Rasûlullah (s.a)’dan namazı vaktinden sonraya bırakan yöneticiler ile savaşmak için izin istemiş ve: Onlarla savaşmayalım diye sormuşlar, Peygamber efendimiz: “Namazı kıldıkları sürece hayır” diye buyurmuş ve şöyle buyurmuştur: “Her kim emirinden hoşuna gitmeyecek bir şey görürse sabretsin ve fakat ona itaatten sakın elini çekmesin.”

İslamın aleyhine ortaya çıkan büyük ve küçük bütün fitneler üzerinde düşünen bir kimse bunun sebebinin bu asıl kaidenin uygulanmaması ve bu durumdaki bir münkere karşı sabretmeyişi olduğunu, bunun için o münkeri ortadan kaldırmak isterken ondan daha büyük olan bir münkerin ortaya çıktığını görecektir.”¹⁹⁶

Yöneticilere Karşı Çıkmanın Yasaklanması, Onların Şeriata Muhalif Davranışlarına Razi Olmak Anlamına Gelmez:

Peygamber efendimizin bu gibi yöneticilere itaate bağlılığı emredip, onlara karşı çıkmayı yasaklamasından müslüman kimsenin bu yöneticilerin yaptıkları şeriata muhalif davranışlarına razı olması ve bu aykırı davranışlarda onlara uyması anlamına gelmez. Aksine şeriata uymayan bu davranışları hoş görmemesi icab eder. Az önceki hadiste belirtildiği gibi: “Sizler yöneticilerinizden hoşunuza gitmeyen bir şey görecektir olursanız onun amelinden hoşlanmayınız ve fakat itaatten el çekmeyiniz.” Aynı şekilde müslümana gücü yettiği kadarıyla şeriata uygun olmayan bu aykırı davranışlara karşı çıkması da icab eder. İmam Müslim’in Peygamber efendimizin hanımı Um Seleme (r.anha)’dan rivayetine göre şöyle buyurmuştur: “Sizin başınıza birtakım emirler tayin edilecektir. Sizler onların işlerinin bir kısmını uygun bulacaksınız, bir kısmını kabul edemeyeceksiniz. Bunların (münkerlerini) hoşgörmeyen bir kimse kurtulur.”¹⁹⁷ Ona karşı çıkan esenliğe kavuşur fakat razı olup, tabi olana gelince...”¹⁹⁸

Sözün özü şu ki Rasûl-i Ekrem bazan geçici bir süre için bazı masiyetlere göz yumuyordu. Aynı şekilde bunu ümmetine de emretmiştir. Buna sebep ise o masiyete karşı çıkmanın daha büyük ve daha çok hoşlanılmayan bir masiyeti sonuç olarak ortaya çıkarmasıdır.

¹⁹⁴ Müslim, Hadis no: 65 (1855), III, 1481

¹⁹⁵ Nevevi şerhi, XII, 244-245

¹⁹⁶ İlamu’l-Muvakkiiin, III, 15-16

¹⁹⁷ (Münkerlerini hoş görmeyen kurtulur). Yani işledikleri o münkeri hoş görmeyen kimse onun günahından da, cezasından da kurtulur. Bu eliyle ve diliyle o münkere karşı çıkmaya güç yetiremeyen kimseler hakkındadır. Böyle bir kimse o münkeri kalbiyle kerih görmeli, tiksinnmeli ve böylelikle günahattan kurtulabilmelidir. (Bk. Nevevi şerhi, XII, 243)

¹⁹⁸ Müslim, Hadis no: 63 (1854), III, 1481

Onbeşinci Başlık: Rasûl-i Ekrem'in Bağışları Dağıtırken İmanın Kuvvetini ve Zayıflığını Gözönünde Bulundurması:

Rasûl-i Ekrem'in davet edilenlerin durumlarını önemseydiğini ve bunları gözönünde bulundurmaya itina gösterdiğini ortaya koyan hususlardan birisi de bağışları dağıtırken imanı kalbinde iyice yer etmemiş kimse ile kalbi iman ile dolmuş kimseler arasında gerekli farklı göstermesi idi. Yüce Peygamber birinci sınıfa pekçok bağışlarda bulunurken, ikinci kesimi imanı ile başbaşa bırakırdı. Buna delalet eden pekçok nas varid olmuştur. Aşağıdakiler bunların bir kısmıdır:

1- Peygamber Efendimizin Birkaç Kişiye Bağışlar Verirken, Sad (r.a)'ın En Çok Beğendiği Bir Adama Bir Şey Vermemesi:

İmam Buhari'nin, Sad (r.a)'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a) –Sad oturmakta iken- bir kesime birtakım bağışlar ihsan etti. Rasûlullah (s.a) benim en çok beğendiğim bir adamı ise bağışsız bıraktı. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Niçin filan kişiye bir şey vermiyorsun. Allah'a yemin ederim ki o benim görüşüme göre mü'min bir kimsedir. Peygamber: “Yahut müslüman” diye buyurdu.

Bir süre sustum. Daha sonra bildiğimin etkisi altında kalarak aynı sözümü tekrarladım ve: Niye filana vermedin. Allah'a yemin ederim ki o benim görüşüme göre mü'mindir dedim. Bu sefer yine: “Yahut müslümandır” diye buyurdu.

Yine benim onun hakkındaki bilgimin etkisi altında kalarak aynı sözlerimi tekrarladım. Rasûlullah (s.a) da aynı sözlerini tekrarladı sonra şöyle buyurdu: “Ey Sad ben bir adama bir şeyler verdiğim halde bir başkasını ondan daha çok sevmekle birlikte Allah'ın onu yüzüstü ateşe atacağından korkarım.”¹⁹⁹

Böylelikle Rasûl-i Ekrem bağış verdiği adama bu bağış sebebinin kafir olur ve buna bağlı olarak cehenneme odun olur korkusuyla kalbini İslama ısındırmak için verdiğini açıklamış olmaktadır. Büyük ilim adamı Ayni yüce Peygamberin: “Ben adama veririm” sözlerini açıklarken şunları söylemektedir: Yani verilmeyecek olursa küfre düşmesinden korktuğumdan ötürü ona bağışta bulunmakla kalbini ısındırmak istiyorum. İfadenin takdiri de şöyledir: Ben imanında zayıflık bulunan kimseye verilir. Çünkü ona vermeyecek olursam küfre girmesine sebep teşkil edecek bir inanca sahip olacağımdan ve bunun sonucu olarak yüce Allah'ın onu yüzüstü cehennem ateşine yıkacağımdan korkarım. Bununla kalpleri İslama ısındırılmak istenen kimselere işaret etmiş gibidir. İmanı güçlü olan kimseye gelince, onu imanı ile başbaşa bırakmayı daha çok severim. Çünkü ben böyle bir kimsenin dininden döneceğinden, kötü bir inanca sahip olacağından ve elde edeceği dünyalıktan ötürü herhangi bir zarar göreceğinden korkmuyorum.”²⁰⁰

Hafız İbn Hacer de bu hadisin vürüd sebebinin ve Peygamber efendimizin böyle bir uygulamasının hikmetini şöylece açıklamaktadır: “Kıssanın anlattığı şudur: Peygamber (s.a) müslüman olduğunu açığa vuran kimselere İslama ısınmaları için daha çok bağışlarda bulunurdu. Kalpleri İslama ısındırılacaklardan olan bir gruba bir şeyler verince ve Cuayl adındaki sahabiye bir şey vermeyince –ki o muhacirlerdendi ve hepsi de ondan kendilerine bağışta bulunmasını istemişlerdi- Sad (r.a) Peygamber efendimizle Cuayl hakkında konuşmadı. Çünkü onun görüşüne göre Cuayl onlardan daha çok hak sahibi idi. Çünkü o aralarında Cuayl'i denemişti. Bundan dolayı birkaç defa Peygamber efendimize aynı şeyleri hatırlattı. Peygamber efendimiz de ona iki hususu gösterdi:

¹⁹⁹ Buhari, Hadis no: 27, I, 79

²⁰⁰ Umdetu'l-Kari, I, 195

Birincisi şudur: Ona bu gibi kimselere bağışta bulunma hikmeti ile kendilerine bir şeyler verdiği kimselerden daha çok onu sevmekle birlikte Cuayl'i mahrum bırakmasının hikmetini ona bildirdi. Çünkü o kalbi ısındırılmak istenene birşeyler vermeyecek olursa onun mürted olacağından emin olunamaz. İrtidad ederse de cehennemliklerden olur.

İkinci husus da şudur: “Ona zahir olan hal ile değil de batıl olan hali sözkonusu ederek övgüde bulunmaktan uzak kalma yolunu göstermiştir.”²⁰¹

Daha sonra Hafız İbn Hacer şunları söylemektedir: “Biz Muhammed b. Harun er-Rüyani'nin Müsned'inde ve başkalarının eserlerinde Ebu Salim el-Cevşani'ye kadar ulaşan sahih bir isnad ile şunu rivayet ettik: Ebu Salim'in, Ebu Zerr (r.a)'dan rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a) ona: “Cuayl'i nasıl görüyorsun?” diye sorunca, Ebu Zerr dedi ki: Benzeri diğer insanlar gibi –muhacirleri kastediyor- dedim. Peygamber: “Ya filanı nasıl görürsün?” diye sordu. (Ebu Zerr) dedi ki: İnsanların ileri gelenlerinden bir efendidir dedim.

Peygamber: “Cuayl yeryüzünü dolduracak kadar filan kişiden daha hayırlıdır.”

Ebu Zerr devamla) dedi ki: Filan kişi böyledir ve sen ona bu şekilde davranıyorsun dedim. Şöyle buyurdu: “O kavminin başıdır. Ben de bu yolla onları, kalplerini ısındırmaya çalışıyorum.”²⁰²

Hafız İbn Hacer bu rivayet ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Sözü geçen Cuayl'in, Peygamber (s.a)'ın nezdindeki mevkii –görüldüğü üzere- işte budur. Bununla onu mahrum bırakırken başkalarına bir şeyler vermenin hikmeti ortaya çıkmakta ve bunun önceden de tespit ettiğimiz gibi kalpleri telif etmek (İslama ısındırmak) maslahatın sebebiyle böyle olduğu ortaya çıkmaktadır.”²⁰³

Bu rivayette Peygamber efendimizin davet edilenlerin durumlarını gözönünde bulundurduğuna ayrı bir delalet vardır. Çünkü o ileri gelen insanlardan birisine bir bağışta bulunmuştur. İleri gelenlere bağışta bulunmak ise –İmam İbnu'l-Kayyim'in de belirttiği üzere- başkanları hoşnut olduğu takdirde kendileri de hoşnut olan tabilerinin kalplerini kazanmak söz konusu idi.”²⁰⁴ Yine İbnu'l-Kayyim –Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şunları söylemektedir: “Böyle bir bağışın etkisi ne kadar büyüktür. İslama ve müslümanlara ne kadar faydalı bir bağıştır.”²⁰⁵

2- Peygamber Efendimizin Yüce Allah'ın Hevazin Mallarından Fey Olarak Verdiği Mallardan Kureyş'e Bağışlarda Bulunmakla Birlikte Ensara Bağışta Bulunmaması:

İmam Buhari'nin rivayetine göre Enes b. Malik (r.a) şöyle demiştir: Yüce Allah Rasûlüne Hevazin mallarının bir bölümünü fey olarak ihsan edince Peygamber (s.a) bazı kimselere yüz deve (dahi) vermeye koyulunca ensardan kimileri şöyle dedi: Allah, Rasûlullah (s.a)'a mağfaret buyursun. Bizim kılıçlarımızdan onların kanları damlamakta iken Kureyş'e verdiği halde bizi öylece bırakıyor.

Enes (r.a) dedi ki: Rasûlullah (s.a)'a onların söyledikleri nakledildi. O da ensara haber gönderdi. Onları tabaklanmış bir deriden yapılmış bir çadır içinde topladı. Onlarla birlikte onlardan başkasını da çağırmadı. Bir araya gelip toplandıklarında Peygamber (s.a) ayağa kalkarak dedi ki: “Sizden bana ulaşan sözler ne oluyor?”

Ensarın bilgili olanları şöyle dedi: Bizim ileri gelenlerimizi sözkonusu edersek belirtelim ki onlar hiçbir şey dememişlerdir. Ancak henüz küçük yaşta bazı kimseler

²⁰¹ Fethu'l-Bari, I, 80

²⁰² Fethu'l-Bari, I, 80; Ayrıca bk. Umdetu'l-Kari, I, 195

²⁰³ Fethu'l-Bari, I, 80

²⁰⁴ Bk. Zadu'l-Mead, III, 485

²⁰⁵ Aynı yer

Allah Rasûlullah'a mağfiret buyursun. Kılıçlarımızdan onların kanları damlamakta iken o Kureyş'e bağışlarda bulunuyor, bizi ise böylece bırakıyor demişlerdir. Bunun üzerine Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ben henüz küfürden yeni dönmüş bazı kimselere kalplerini ısıdırmak amacıyla bağışlarda bulunuyorum. İnsanlar mallarını alıp giderken sizin de peygamber ile birlikte yüklerinizin yanına geri dönmeye razı olmaz mısınız? Allah'a yemin ederim sizin beraber alıp geri döndüğünüz onların beraber alıp geri döndüklerinden daha hayırlıdır."

(Ensar) ey Allah'ın Rasûlü biz razıyız dediler.²⁰⁶ Rasûl-i Ekrem –Rabbimizin salât ve selamları ona- kendilerine bağışta bulunduğu kimselere bu bağışları yapmasının sebebinin İslama olan rağbetleri güçlensin, huzur bulsun ve kalpleri iman üzere sağlamlaşsın diye onları İslama ısıdırmak için verdiğini açıklamaktadır.

Bunun Peygamber (s.a)'ın kendilerine bağışta bulunduğu kimselerin kalbinde oldukça büyük bir etkisi olmuştur. Bunun delillerinden birisi de İmam Müslim'in, İbn Şihab'dan şöyle dediğine dair naklettiği rivayettir: Rasûlullah (s.a) Mekke fethi gazvesini yaptı, Mekke'yi fethetti. Daha sonra beraberindeki müslümanlarla Mekke'nin dışına çıktı ve Huneyn'de savaştılar. Yüce Allah dinini ve müslümanları muzaffer kıldı. O gün Rasûlullah (s.a) Safvan b. Umeyye'ye yüz deve verdi. Daha sonra bir yüz daha, sonra bir yüz daha verdi.

İbn Şihab dedi ki: Bana Said b. el-Müseyyeb'in anlattığına göre Safvan şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim. Rasûlullah (s.a) bana o verdiklerini verdiğinde insanlar arasında en çok nefret ettiğim kimse idi. O insanlar arasında en sevdiğim kimse olana kadar bana bağışlarda bulunmaya devam etti."²⁰⁷

Allahuekber bu kadar değişiklik ne büyük, ne muhteşemdir. Sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafa önceleri –tabi Safvan'ın bedbahtlığı sebebiyle- insanların Safvan tarafından en çok nefret edilen bir kişi olmasına rağmen insanlar arasında en çok sevdiği kişi oluverdi. Yüce Allah'ın lütfu sayesinde ortaya çıkan bu değişimin sebepleri Peygamber efendimizin Safvan'ın durumunu iyice bilmesi ve bağışlarda bulunurken onun durumlarını gözönünde bulundurmaya dikkat etmesi de vardır.

Yine bunun etkisini gösteren hususlardan birisi de İmam Müslim'in rivayet ettiği Enes (r.a)'ın şu sözleridir: "Rasûlullah (s.a)'a İslam için bir şey isteyip de vermediği yoktur. (Enes devamla) dedi ki: Bir adam geldi, Peygamber efendimiz ona iki dağ arasındaki koyunları ona bağışladı. Bu adam kavmine geri dönüp şunları söyledi: Kavmim müslüman olunuz. Çünkü Muhammed fakirlikten korkmayan kimsenin verdiği şekilde bağışlarda bulunuyor."²⁰⁸

Allahuekber Peygamber efendimizin bağışları ruhunu etkilemekle kalmadı. Aksine o kişi diğer insanları da İslama girmek için çağıran bir davetçi oluverdi.

Sözün özü şu ki Rasûl-i Ekrem'in davet olunanların durumlarını gözönünde bulundurmaya önemsedığinin açıkça görüldüğü hususlardan birisi de onun muhacir ve ensarın ileri gelenleri gibi imanları oldukça kökleşmiş kimseler ile henüz küfürden yeni dönmüş kimselere bağış yaparken ayırım gözetmesidir.

Onaltıncı Başlık: Rasûl-i Ekrem'in İnsanlara Kendi Mallarından Tasaddukta Bulunmalarına İzin Verirken Durumlarını Gözönünde Bulundurması:

²⁰⁶ Buhari, Hadis no: 4331 –kısaltılarak-, VIII, 52-53

²⁰⁷ Müslim, Hadis no: 59 (2313), IV, 1806

²⁰⁸ Müslim, hadis no: 57 (2312), IV, 1806

Bilindiği gibi sadaka vermekte aslolan varlıklı iken verilmesidir. İmam Ahmed'in, Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Sadaka ancak varlıklı halde iken verilir."²⁰⁹

Yine İmam Ahmed tarafından kaydedilen bir rivayette Ebu Hureyre (r.a)'ın şöyle dediği bildirilmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Varlık sahibi olmadıkça sadaka da yoktur."²¹⁰

Fakat yüce Peygamber bununla birlikte yüce Allah yolunda infak etmek isteyen kimselere aynı şekilde davranmamıştır. Mesela kendisine sadaka olarak verilmiş iki elbisesinden birisini tasadduk eden bir sahabiye engel olmuş, malının tümünü Allah ve Rasûlüne sadaka olarak bağışlamak isteyenlerden birisine üçte birini bağışlamasının yeterli olacağını bildirmiş, ona benzer bir arzuyu ifade eden bir diğerine ise malının bir kısmını alkoymasını emretmiş, fakat aynı zamanda Ömer el-Faruk (r.a)'ın malının yarısını sadaka olarak bağışlamasını uygun bulmuş, Ebu Bekir es-Sıddiyk (r.a)'ın yanındaki bütün malını Allah yolunda infak etmek üzere getirmesine itiraz etmemiştir. Bütün bunlar sünnet ve siyret kitaplarında sabit olmuş hususlardır. Aşağıda bunlara dair açıklamalar yer almaktadır:

1- Kendisine Sadaka Olarak Verilmiş İki Elbiseden Birisini Tasadduk Eden Şahsa Engel Olması:

İmam Ebu Davud'un rivayetine göre Ebu Said el-Hudri (r.a) şöyle demiştir: Bir adam mescide girdi. Rasûlullah (s.a) insanlara bir kısım elbiseleri ortaya koymalarını istedi. Onlar da öyle yaptılar. Bu şahsa bu elbiselerden iki tane verilmesini emir buyurdu. Sonra yine sadaka vermeye teşvik etti. Bu şahıs gelip iki elbiseden birisini bıraktı. Peygamber ona seslendi ve: "Elbiseni al" diye buyurdu.²¹¹

2- Peygamber Efendimizin Ebu Lübabe (r.a)'ı Malının Tamamını Sadaka Olarak Vermesi Yerine Üçte Birini İnfak Etmeye Teşvik Buyurması:

Hadis imamları Malik, Ahmed ve Darimi'nin el-Huseyn b. es-Saib b. Ebi Lübabe b. Abdi'l-Münzir'den rivayet ettiklerine göre Ebu Lübabe b. Abdu'l-Münzir (r.a) Allah tarafından tevbesi kabul edilince şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü tevbe için bir kısmı da kavmimin yurdunu terkederek seninle birlikte kalmak ve Allah ve Rasûlü için sadaka olmak üzere malımın tümünü vermektir. Rasûlullah (s.a): "Malının üçte biri senin için yeterlidir" diye buyurdu.²¹²

3- Peygamber Efendimizin Kâb b. Malik (r.a)'a Malının Tamamını Sadaka Vermek Yerine Bir Kısmını Elinde Bırakmasını Emir Buyurması:

²⁰⁹ Müsned, II, 501, senedi sahihtir (bk. Dr. El-Hüseyni Haşim ile Dr. Ahmed Haşim'in XX, 128'deki notları)

²¹⁰ Aynı eser, II, 230, senedi sahihtir. (bk. Dr. El-Hüseyni Haşim'in XVIII, 177'deki notu)

²¹¹ Ebu Davud, Hadis no: 1672, V, 63; Hadis hakkında Hafız Zehebi şunları söylemektedir: "Nesai bundan daha mükemmel bir şekilde hadisi rivayet etmiştir. Ancak senesinde Muhammed b. Aclan vardır. Bazı otoriteler onun sika olduğunu söylerlerken bazıları da onun hakkında tenkid edici ifadeler kullanmışlardır." (Muhtasarı Sünen-i Ebi Davud, II, 254); Şeyh Elbani ise hadisin hasen olduğunu belirtmektedir. (Bk. Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, I, 314)

²¹² Muvatta, Hadis no: 16, II, 481; Müsned, III, 452-453 lafız ona ait; Darimi, hadis no: 1665, I, 328; Hadis hakkında Şuayb el-Arnabud ile Abdu'l-Kadir el-Arnabud şunları söylemektedirler: Hadisi Ahmed ve Darimi rivayet etmiş olup, ravileri sikadılar. (Bk. Zadu'l-Mead, III, 587'deki not) es-Seyyid Abdullah Haşim Yemani el-Medeni de hadis hakkında: "Senedi ceyyiddir" demektedir. (Süneni'd-Darimi, I, 328'deki not)

İmam Buhari'nin rivayetine göre Kâb b. Malik (r.a) şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Tevbemin bir gereği olarak malımın tümünü Allah'a ve Rasûlüne sadaka olarak vermektir. Peygamber şöyle buyurdu: "Malının bir kısmını elinde tut. Çünkü bu senin için daha hayırlıdır." Ben de: O halde Hayber'deki payımı elimde bırakıyorum dedim."²¹³

4- Ömer el-Faruk'un Malının Yarısını Ebu Bekr es-Sıddik'in Malının Tümünü Tasadduk Etmesine Muvafakat Etmesi:

Hadis imamları Ebu Davud, Tirmizi ve Hakim'in rivayetine göre Ömer b. el-Hattab (r.a) şöyle buyurmuştur: Bir gün Rasûlullah (s.a) bizlere tasaddukta bulunmamızı emretti. Bu emri yanında bir miktar malın bulunduğu bir zamana rastladı.²¹⁴ Kendi kendime: Eğer Ebu Bekr (r.a)'ı bir gün geride bırakabileceksem bugündür dedim. Malımın yarısını alıp götürdüm. Rasûlullah (s.a): "Aile halkına ne bıraktın" diye sordu. Ben: Bu kadarını dedim. Daha sonra Ebu Bekr (r.a) yanında ne varsa hepsini getirip geldi. Rasûlullah (s.a) ona: "Ailene ne bıraktın" diye sordu. O: Ben onlara Allah'ı ve Rasûlünü (onların rızasını) bıraktım diye cevap verdi.²¹⁵

Peygamber efendimizin bu kimseler ile bu kadar çeşitli şekillerde muamelede bulunmasının tek sebebi onların hallerini gözönünde bulundurmadır. Bu ümmetin alimleri bu hususu açıklamış bulunmaktadırlar. Mesela İmam Hattabi şunları söylemektedir: "Peygamber efendimiz Ebu Bekr es-Sıddik (r.a)'ın malının tamamını infak etmesine tepki göstermemiştir. Buna sebep onun niyetinin sağlamlığını yakîninin güçlüğünü bilmesidir. Verdiği altını kendisine geri çevirdiği adam için korktuğu gibi²¹⁶ Ebu Bekr adına böyle bir fitneden korkmamıştır."²¹⁷

Aynı şekilde İmam Buhari Sahih'inde şunu zikretmektedir: "Sadaka ancak varlıklı iken verilir. Şu kadar var ki kendisi darlık içinde olsa dahi başkasını kendisine tercih edecek şekilde sabırlı olduğu bilinen bir kimse olması müstesna. Malının tamamını tasadduk eden Ebu Bekir (r.a)'ın yaptığı gibi. Aynı şekilde ensar da muhacirleri tercih etmiştir."²¹⁸

İmam Taberi'nin açıkladığına göre ümmetin alimlerinin çoğunluğu tasaddukta bulunanların durumlarının değişikliğine göre malın tamamının tasadduk edilmesi hükmünün de değişiklik göstereceğini kabul etmişlerdir. Merhum Taberi şunları söylemektedir: "Cumhur der ki: Her kim bedeni ve aklı sağlıklı iken üzerinde de borç bulunmuyorsa darlığa sabredebilecek ise ve bakıma muhtaç çocuk-çocuğu yoksa yahut çocuk çocuğu olmakla birlikte onlar da sabır gösterebilecekse malının tümünü tasadduk etmesi caizdir. Eğer bu şartlardan birisi yoksa mekruhtur."²¹⁹

²¹³ Buhari, III, 294; İmam Buhari, Kab (r.a)'ın bu hadisini burada muallak olarak zikretmiş bulunmaktadır. Hadisi mevsul olarak Kitabu't-Tefsir'de (Hadis no: 4676, VIII, 341-342'de zikretmiş bulunmaktadır.

²¹⁴ "Bu emri yanımda bir miktar malım bulunduğu bir zamana rastladı." Yani onun tasaddukta bulunma emri yanımda bir miktar malım bulunduğu bir zamana denk geldi. Durum şu ki o sırada yanımda çokça mal vardı demektir. (Avnu'l-Mabud, V, 65)

²¹⁵ Ebu Davud, Hadis no: 1675, V, 65; Tirmizi, Hadis no: 3921, X, 111; Müstedrek, I, 414; İmam Tirmizi hadis hakkında: "Bu hasen, sahih bir hadistir" demiştir. (Tirmizi, X, 111) İmam Hakim de: "Bu Müslim'in şartına göre sahih bir hadis olduğu halde Buhari ve Müslim de bunu kitaplarında zikretmemişlerdir." (Müstedrek, I, 414)demektedir. Hafız Zehebi de bu hususta ona muvafakat etmektedir. (Bk. et-Telhis, I, 414), Şeyh Elbani hadisini hasen olduğunu belirtmektedir. (Bk. Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, I, 315); Sahih-u Süneni't-Tirmizi, III, 203)

²¹⁶ İmam Ebu Davud'un Sünen'inde rivayet ettiği bir hadise işaretidir. (Bk. Ebu Davud, Hadis no: 1670, V, 62; Daifu Sünen-i Ebi Davud, s. 169) Hadisteki zayıflık sebebiyle bu hadisi bu kitabın metninde zikretmedim.

²¹⁷ Mealimu's-Sünen, II, 78

²¹⁸ Buhari, III, 294 -kısaltılarak-

²¹⁹ Fethu'l-Bari, III, 295

İmam Nevevi buna benzer bir görüşü Şafii alimlerinden naklederek şunları söylemektedir: “Bizim mezhebimizin görüşü şu ki: Malının tümünü tasadduk etmek borcu ve sabredemeyecek şekilde bakıma muhtaç çoluğu-çocuğu bulunmayan ve kendisi de darlığa ve fakirliğe sabredebilecek kimselerden olanlar için müstehabtır. Şayet bu şartların hepsine sahip değilse mekruhtur.”²²⁰

Sözün özü şu ki Rasûl-i Ekrem Allah yolunda infakta bulunmak isteyen kimselere karşı aynı şekilde davranmamıştır. Aksine onların durumlarını gözönünde bulundurarak herbirisine farklı bir şekilde davranmıştır.

Onyedinci Başlık: Rasûl-i Ekrem’in Davet Olunanları Araştırıp Sorması:

Rasûl-i Ekrem’in davet olunanların durumlarını gözönünde bulundurduğunu gösteren hususlardan birisi de onun durumlarını bilmek ve böylelikle onlara uygun gerekli yönlendirmeyi yapmak yahutta yoklukları halinde hem kendilerine, hem dinleyenlere faydalı olacak açıklamalarda bulunmak üzere onları araştırıp, soruşturmasıdır. Buna delalet eden tanıkların bir kısmını aşağıda kaydediyoruz:

1- Sabit b. Kays (r.a)’ı Araştırıp Sorması:

İmam Buhari’nin Enes b. Malik (r.a)’dan rivayetine göre Peygamber (s.a) Sabit b. Kays (r.a)’ı göremeyince onu sordu. Adamın birisi: Ey Allah’ın Rasûlü onun durumunu ben senin için öğreneyim dedi. Adam gitti, Sabit’i evinde başını önüne eğmiş bir halde buldu. Ona: Durumun ne diye sordu, Sabit: Çok kötü dedi. Çünkü o sesini Peygamber (s.a)’ın sesinin üzerine yükseltiyor. Bundan dolayı ameli yok olup gitmiştir. Halbuki o yeryüzü insanlarındanır.²²⁰

Adam gelip Peygamber efendimize: Şunları şunları söyledi diye haber verdi.

Musa b. Enes dedi ki: Adam ikinci defa pek büyük bir müjde ile geri döndü. Dedi ki: “Git, ona ve deki: Sen cehennem ehlinde değilsin aksine sen cennet ehline.”²²¹

Bu sırada gördüğümüz bir husus da şudur: Yüce Peygamber Sabit b. Kays’ı göremeyince onun durumunun ne olduğunu öğrendi. Daha sonra ona gönderdiği haber ile yüce Allah’ın lutfu sayesinde içinde bulunduğu keder ve üzüntüden onu kurtardı. İmam Nevevi bu hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bu hadisten çıkartılacak hükümlerden birisi de şudur: Alimin ve toplumun ileri geleninin arkadaşlarını araştırıp soruşturması ve onlardan görünmeyenlerin halini tetkik etmesi gerekir.”²²²

2- Oğlunun Vefatına Üzüldüğü İçin Peygamber Efendimizin Huzuruna Gelmeyen Zatı Araştırıp, Sorması:

Peygamber efendimizin ashabından birisi oğluyla birlikte gelir, huzurunda bulunurdu. Adam oğlunu çokça seviyordu. Derken çocuk öldü. Adam da oğluna üzüldüğünden ötürü Peygamber efendimizin huzuruna gelemeyen oldu. Rasûl-i Ekrem onu göremeyince durumunu sordu ve durumu ona bildirildi. Peygamber onunla karşılaşp, ona taziyetlerini bildirdi.

²²⁰ Fethu’l-Bari, aynı yer

²²⁰ (Mükerrer) “Yeryüzü insanlarındanır.” Bir rivayette de: “O cehennem ehline” denilmektedir. Bk. Buhari, Hadis no: 4846, VIII, 590

²²¹ Buhari, Hadis no: 3613, VI, 620

²²² Nevevi şerhi, II, 134

İmam Nesei, Muaviye b. Kurra'dan, o babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Allah'ın Peygamberi oturdu mu ashabından bir grup da onun yanına otururdu. Aralarında küçük bir oğlu bulunan bir adam da vardı. Çocuk babasının arkasından gelir, o da onu alır önünde oturturdu. Derken çocuğu öldü. Adam oğlunu unutamadığından Peygamberin huzuruna gelemeyiz oldu. Onun için üzüldü durdu. Peygamber (s.a) onu göremeyince: "Filan kimseyi ne diye göremiyorum" diye buyurdu. Ey Allah'ın Raûlü dediler. O gördüğün çocuğu var ya öldü.

Peygamber (s.a) onunla karşılaştı ve ona çocuğunu sordu. Çocuğunun öldüğünü haber verince Peygamber çocuğunun ölümü dolayısıyla ona taziyetlerini bildirdi, sonra şöyle buyurdu: "Ey filan hangisini daha çok seversin: Çocuğunla ömrüm boyunca güzel vakit geçirmek mi yoksa yarın cennetin kapılarından hangisine girersen onu senden önce o kapıya varmış ve kapıyı sana açmakta olduğunu görmek mi?"

Adam ey Allah'ın Peygamberi dedi. Aksine benden önce cennetin kapısına gidip, bana cennetin kapısını açması benim daha çok seveceğim bir iştir. Peygamber: "Bu (mükafat) sana verilecektir."²²³

Bu hadis-i şerifte gördüğümüz hususlardan birisi de şudur: Rasûl-i Ekrem oğlunun vefatına üzüldüğünden ötürü huzuruna gelmeyen adamı araştırıp sordu. Niçin gelmediği ona bildirildi. Peygamber (s.a) onunla karşılaştı ve onun meclise gelmeyiş sebebini ortadan kaldırmaya çalıştı. Bunu da oğlu ölüp de buna sabreden kimsenin faziletini açıklayarak gerçekleştirdi.

3- Sabah Namazına Gelmeyen İki Kişiyi Araştırıp Sorması:

Yine bu türden olmak üzere hadis imamları Ahmed, Ebu Davud, Nesai, İbn Huzeyme, İbn Hibban ve Hakim Ubey b. Kâb (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Rasûlullah (s.a) bir gün bize sabah namazını kıldırdı. "Filan kişi burada mı?" diye sordu. Cemaat: Hayır dedi. "Peki ya filan kişi burada mı?" diye sordu. Yine cemaat: Hayır dedi. Peygamber şöyle buyurdu: "Şüphesiz bu iki namaz münafıklara namazlar arasında en ağır gelen namazlardır ve eğer sizler bu iki namazda neler olduğunu bilseydiniz. Dizkapaklarınız üzerinde emekleyerek dahi olsa bu namazları kılmaya gelirdiniz."²²⁴

Bu hadis-i şerifte şunu görüyoruz: Rasûl-i Ekrem iki kişiyi göremeyince onların durumlarını öğrendi. Sonra da onların sabah namazına katılmayışları ile ilgili olarak o sözleri dinleyene de, hazır bulunmayana da –hazır bulunmayışı dolayısıyla söylenen sözleri bildiği takdirde- faydalanacakları bir açıklamada bulundu.

Sözün özü şu ki Rasûl-i Ekrem Ashab-ı Kiram'ı araştırır soruştururdu. Onların bulunmayış sebeplerini sorardı. Bu sebepleri bildiği takdirde de onları ortadan kaldırmaya çalışırdı. Şüphesiz bütün bunlar onun davet olunanların durumlarına gereken itinaı gösterdiğini ortaya koymaktadır.²²⁵

²²³ Nesai, IV, 118; Hadis hakkında Şeyh Elbani: Sahihdir demektir. (Sahih-u Süneni'n-Nesai, II, 449) Hadisi İmam Ahmed de muhtasar olarak rivayet etmiştir. (Bk. Müsned, V, 35) Hadis hakkında yine Şeyh Elbani şunları söylemektedir: "Senedi sahihtir." (Mişkatu'l-Mesabih, I, 550'de ilgili not)

²²⁴ Ebu Davud, Hadis no: 550, II, 183; Hafız Münziri hadis hakkında şunları söylemektedir: "Hadisi Ahmed, Ebu Davud, Nesai, İbn Huzeyme, İbn Hibban ve Hakim rivayet etmişlerdir. Yahya b. Mail ile ez-Zühri bu hadisin sahih olduğunu kesin ifadelerle belirtmişlerdir." (et-Terğib ve't-Terhib, I, 264)

Şeyh Elbani hadisin hasen olduğunu belirtmektedir. (Bk. Sahihu't-Terğib ve't-Terhib, I, 238; Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, I, 111; Sahih-u Süneni'n-Nesai, I, 183)

²²⁵ Rasûl-i Ekrem'in huzura gelmeyenleri araştırıp soruşturduğunu sözkonusu eden başka birtakım hadis-i şerifler de varid olmuştur. Bunlardan iki tanesini daha kaydediyoruz:

a. Rasûl-i Ekrem aralarındaki bu kavga sebebiyle namaza gelmeyen bir topluluğun halini sordu... (Bk. Darakudni, Hadis no: 1, I, 419-420)

Onsekizinci Başlık: Rasûl-i Ekrem'in Kur'an-ı Kerim'in Okunmasına Devam Edilmesi Halinde İnsanların Durumlarını Gözönünde Bulundurmayı Emir Buyurması:

Peygamber efendimizin insanların durumlarını ileri derecede gözönünde bulundurduğunu ve durumlarını gözönünde bulundurmaya büyük çapta itina gösterdiğini ortaya koyan hususlardan birisi de sıcak kalplerle Kur'an-ı Kerim'i okumalarını emretmiş olmasıdır. Aynı şekilde herhangi bir usanç ya da bir ihtilafın ortaya çıkması halinde Kur'an-ı Kerim'i okumayı kesmelerini emrettiğini görüyoruz.

İmam Buhari'nin Cündeb b. Abdullah (r.a)'dan rivayetine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kalplerimizin sıcaklığı devam ettiği sürece Kur'an'ı okuyunuz. İhtilafa düşecek olursanız bırakıp kalkınız."²²⁶

Bu hadisi açıklarken hadis alimlerinin söyledikleri arasında şunlar da vardır:

1- Kur'an'ı şevkle, şevkiniz devam ederken ve dikkatiniz birarada toplanmışken okuyunuz. Usanacak olursanız onu bırakınız. Çünkü Kur'an dikkatsizce okunmayacak kadar büyüktür.

2- Kur'an okuyanlar arasında bir kaynaşma olduğu sürece Kur'an okuyunuz. Bir ayrılık husule gelirse kalkıp gidiniz.²²⁷

Her iki görüşe göre de hadis-i şerifte yüce Peygamberin insanların durumunu gözönünde bulundurmaya çokça önem verdiği anlaşılmaktadır.

Ne kadar büyük bir öğüt, ne kadar üstün bir hikmet. Şayet yüce Allah'a davet alanında çalışanlar eğer bu hadisin gereğine sıkı sıkıya sarılacak olurlarsa elbetteki aralarındaki ayrılıklar da azalır ve eğer ayrılık ve tefrikanın alametleri ortaya çıktığı vakit kalkıp giderlerse aralarında bir çok çatışma meydana gelmezdi. Faydasından daha büyük günahlara sebep olan bu mücadeleler de sürüp gitmezdi.

Ondokuzuncu Başlık: Rasûl-i Ekrem'in Elçiler ve Mektuplar Gönderdiği Vakit İnsanların Durumunu Gözönünde Bulundurması:

Rasûl-i Ekrem'in insanların durumlarını gözönünde bulundurmaya ihtimam göstermesi insanlara elçiler ve mektuplar gönderdiği hallerde de açıkça ortaya çıkmaktadır. Aşağıda yüce Allah'ın lütfu ile okuyucuya bunu gösteren bazı delilleri kaydedeceğim. Bunu da şu başlıklar altında sunacağız:

1- Peygamber Efendimizin Kendilerine Elçi Gönderileceklerle İlişkisi Olan Bir Elçi Seçmesi:

Rasûlullah (s.a) insanların durumlarını kendilerine elçilerini gönderdiği sırada gözönünde bulundurmuştur. Buna delil teşkil eden hususlardan birisi de onun Belî²²⁸ye bir birlik gönderdiğinde başlarına Amr b. el-As (r.a)'ı komutan tayin etmişti. Bu yolla onların kalplerini ısıdırmak istemişti. Çünkü (Amr'ın babası olan) el-As'ın annesi onlardan idi. Hafız Zehebi, Muhammed b. Abdu'r-Rahman et-Temimi'de [Belî

b. Rasûl-i Ekrem huzuruna üç gün gelmeyen Beşir'in durumunu araştırıp sordu. (Bk. aynı eser, hadis no: 79, III, 23)

Ancak zayıflıkları sebebiyle bu iki hadisi araştırmanın metninde zikretmedik. (Bk. et-Taliku'l-Muğni ala Suneni'd-Darakudni, I, 420 ve III, 23)

²²⁶ Buhari, Hadis no: 5060, IX, 101

²²⁷ Umdetu'l-Kari, XX, 62

²²⁸ Belî: Belî b. Amr b. el-Haff b. Kudaa'ya nisbet olunan büyükçe bir kabiledir. (Bk. Fethu'l-Bari, VIII, 74)

ve Uzre²²⁹ topraklarında meydana gelen Zatu's-Selasil Gazvesi hakkında] şunları söylemektedir:

“Rasûlullah (s.a), Amr b. el-As (r.a)'ı arapları İslama girmelerini sağlamak için gönderdi. Çünkü el-As b. Vail'in annesi Belî'dendi. Bu sebeple Rasûlullah (s.a) onları bu yolla ısındırmak üzere Amr'ı onlara gönderdi.”²³⁰

2- Mektup Gönderdiği Kişilerin Topluları Arasındaki Konumlarını Gözönünde Bulundurması:

Rasûl-i Ekrem İslama davet etmek üzere krallara ve kumandanlara mektuplar yazmıştır. İmam Müslim'in, Enes (r.a)'dan rivayetine göre Peygamber (s.a) Kisra'ya²³¹, Kayser'e²³², Necaşi'ye²³³ ve herbir hükümdara İslama davet etmek üzere mektuplar gönderdi.²³⁴

Bunlar bilindiği gibi İslam dini hükümleri gereğince yönetimden azledilmiş kimseler durumunda idi. Çünkü Peygamber (s.a) tarafından tayin edilmedikçe kimsenin yönetim hakkı yoktu. Fakat buna rağmen Rasûl-i Ekrem (s.a) onlarla yazışırken kavimleri arasındaki konumlarını gözönünde bulundurmuştu. Mesela İmam Buhari'nin Sahih'inde, İbn Abbas (r.a)'dan rivayetle zikrettiği üzere Kayser'e yazdığı mektubunda şu ifadeler yer almıştır: “Allah'ın kulu ve Rasûlü Muhammed'den, Rumların büyüğü Herakliyus”²³⁵

Büyük ilim adamı Aynî şunları söylemektedir: “Peygamber efendimizin: “Rumların büyüğü” buyruğundan kendisine mektup yazılana yumuşak ve onu büyültücü ifadeler kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Şayet: Niçin Rumların kralı demedi diye sorulacak olursa şöyle deriz: Çünkü o İslam dininin hükmü gereğince hükümden (yöneticilik makamından) azledilmiş idi. Rasûlullah (s.a) tarafından tayin edilmedikçe hiçbir kimsenin hükümdarlık yetkisi yoktur. Şayet: Durum madem ki böyledir, ne diye sadece Herakliyus'a demekle yetinmedi diye sorulursa şöyle deriz: Bunda bir çeşit iltifat olsun diye böyle demiştir. O “Rumların büyüğü” sözleriyle Rumlar tarafından tazim edilen kişi demek istemiştir.”²³⁶

Aynı şekilde Peygamber efendimizin Mukavkis'a yazdığı mektubunda da şu ifadeler yer almıştır:

“Allah'ın kulu ve Rasûlü Muhammed'den Kıptilerin büyüğü Mukavkis'a”²³⁷

3- Peygamber Efendimizin Kitap Ehline ve Diğerlerine Gönderilen Mektupları –Onların Durumlarını Gözönünde Bulundurarak-Mühürlemek Üzere Mühür Edilmesi:

Rasûl-i Ekrem İslama davet etmek maksadıyla Rumlara (Bizanslılara) mektup yazmak istedi. Ona onların mühürlü olmadıkça hiçbir mektubu okumadıkları bildirildi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz mektup gönderdiği kimselerin durumunu gözönünde bulundurarak mektubu mühürlemek üzere bir mühür edindi.

²²⁹ Uzre: Uzre b. Sad Hezim b. Zeyd b. Leys b. Süveyd b. Eslem b. el-Haff b. Kudaa'ya nisbet olunan büyükçe bir kabiledir. (Bk. Aynı yer)

²³⁰ Tarihu'l-İslam, (el-Meğazi), s. 514, Ayrıca bk. İbn Hişam, Siyret, IV, 199; Fethu'l-Bari, VIII, 75

²³¹ Kisra Fars krallarından herbirinin lakabıdır. (bk. Nevevi şerhi, XII, 112-113)

²³² Kayser Rum (Bizans) krallarının lakabıdır. (bk. Nevevi şerhi, XII, 113)

²³³ Necaşi: Habeş krallarının lakabıdır. (bk. aynı yer)

²³⁴ Müslim, Hadis no: 75 (1774), III, 1397

²³⁵ Buhari, Hadis no: 7, I, 32

²³⁶ Umdetu'l-Kari, I, 99; Ayrıca bk. Fethu'l-Bari, I, 38; es-Siyretu'n-Nebeviyyetu's-Sahihah, II, 460

²³⁷ Bk. Zadu'l-Mead, III, 691; Ayrıca bk. Dr. Muhammed Hamidullah, Mecmuu'l-Vesaiiki's-Siyasiyye, s. 135 Burada bu mektubun aslı itibarıyla sahih olduğunu sözkonusu etmektedir.

İmam Buhari'nin rivayetine göre Enes b. Malik (r.a) şöyle demiştir: "Peygamber (s.a) Rumlara (Bizanslılara) mektup yazmak isteyince ona: Eğer mühürlü değilse onlar senin mektubunu okumayacaklardır denildi. Bunun üzerine gümüşten bir mühür edindi. Nakışı: "Muhammedu'r-Rasûlullah" ibaresi idi. Sanki elinde onun beyazlığını görür gibiyim."²³⁸

İmam Buhari Sahih'inde bu hadisin bulunduğu bölüme şöyle bir başlık vermiştir:

"Bir şeyin onunla mühürlenmesi yahutta kitap ehline ve başkalarına onunla mektup yazılması için mühür edinmek"²³⁹

Sözün özü şu ki Rasûlullah (s.a) elçi ve mektup gönderdiği vakit insanların durumlarını gözönünde bulunduruyordu. Şüphesiz ki bu yüce Allah'ın yoluna davet işinde insanların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunlu olduğunu göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BAHİS

SELEF-İ SALİH'İN YÜCE ALLAH'IN YOLUNA DAVET SIRASINDA MUHATAPLARIN DURUMLARINI GÖZÖNÜNDE BULUNDURMAYA DİKKAT GÖSTERMESİ

GİRİŞ: Bu ümmetin selefi (hayırlı geçmişleri) davet olunanların durumlarını gözönünde bulundurmanın önemini idrak ettikleri gibi davet işini yerine getirdikleri sırada da bunlara dikkat ediyorlardı. Bu da birkaç şekil ve surette ortaya çıkmaktadır.

Bu bahiste aşağıdaki başlıklar altında yüce Rabbimizin izniyle bunların bazılarından sözedeceğiz:

- 1- Selefin muhatapları ile tanışmaya özen göstermesi
- 2- İleri gelenlerin uygulama esnasında insanların genel olarak anlayışlarını gözönünde bulundurmaları
- 3- Selefin insanlara öğüt vermek için uygun zamanları kollamaları ve onlarla konuşma esnasında muhatapların arzu ve isteklerini gözönünde bulundurmaları
- 4- Selefin insanlarla konuştukları vakit insanların akıl seviyelerini gözönünde bulundurmaya dikkat etmeleri
- 5- Selefin müftinin fetva soranın durumunu bilmesinin ve fetva verirken durumunu gözönünde bulundurmasının zorunluluğunu ortaya koymaları
- 6- Selefin insanlar daha ağır bir hale düşerler korkusuyla tercihe bağlı bazı hususları yapmamaları
- 7- Karşı çıkılması halinde ortaya çıkabilecek sonuçları gözönünde bulundurarak bazı münkerlere göz yummayı selefin kabul etmesi
- 8- Namaz ve ilim meclislerinde selefin kardeşlerini ve ilim talebelerini araştırmaları

Birinci Başlık: Selefin Muhataplarıyla Tanışmaya Özen Göstermesi:

Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın zorunluluğunu ortaya koyan hususlardan birisi de selefin muhataplarını tanınamaları halinde onlarla tanışmaya önem verdiklerine dair ve kendisine emir verilen bazı halleri yasaklanan kimseler ile davet olunanların durumunu bilmenin zorunluluğuna dair birtakım açıklamalarda bulduklarının sabit olduğudur. İlmi bütün incelikleri kuşatan ve

²³⁸ Buhari, Hadis no: 5875, X, 324

²³⁹ Buhari, Aynı yer

herşeyden haberdar olanın ihsan edeceği başarı ile bu başlıkta buna delalet eden bazı tanıkları sunacağım:

A- Muhatapları ile Tanışmak İçin Selefin Gösterdiği Gayret:

Aşağıda bunların bazı örnekleri vardır:

1- Ömer el- Faruk (r.a)'ın Onlara Herhangi Bir Uygulama Yapmadan Önce İki Kişinin Beldelerini Sorması:

İmam İbn Kesir mü'minlerin emiri Ömer b. el-Hattab (r.a) ile ilgili kaydettiği bir rivayete göre o Peygamber (s.a)'ın mescidinde seslerini yükselten iki adamı işitince yanlarına gelerek: "Nerede olduğunuzu biliyor musunuz" dedi. Sonra: "Siz nerelisiniz?" diye sordu. İki adam: Biz Taif ahalisindeniz dediler. Bunun üzerine: "Şayet Medinelilerden olsaydınız sizi acıtacak kadar döverdim dedi."¹

Bu kıssada mü'minleri emiri Ömer b. el-Hattab'ın o iki kişiyi tanımaya gayret gösterdiğini görüyoruz. Bunu da onlara karşı uygun uygulamada bulunmadan önce şehirlerini sormakla gerçekleştirdi.

2- İbn Ömer (r.a)'ın Bir Kimseye Şer'i Hükmü Açıklamadan Önce Aslını Sorması:

İmam Müslim'in rivayetine göre İbn Ömer (r.a) birgün izarını (belden aşağısını örten peştemalını) sürükleyen bir adam gördü. Ona: "Sen kimlerdensin" diye sordu.

Adam nesebini ona söyledi. Bu adamın Leys oğullarından olduğu anlaşıldı. İbn Ömer (r.a) onu tanıdı ve şöyle dedi: Şu iki kulağımla Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim ancak büyüklenmek kastı ile izarını sürükleyecek olursa şüphesiz kıyamet gününde yüce Allah ona (rahmetle) bakmayacaktır."²

Bu olayda gördüğümüz hususlardan birisi de şudur: Abdullah b. Ömer (r.a) o kişinin bir münker işlemekte olduğunu görünce onu tanımaya gayret gösterdi. Bu da böyle bir münkeri işleyenin akıbetini açıklamadan önce o zata kabilesini sormak ile oldu.

B- Kendisine Emir Verilen Nehyedilen ve Davet Edilen Kimsenin Durumunu Bilmenin Zorunlu Olduğunu Ortaya Koyan İlim Adamlarının Sözleri:

İslam ümmetinin alimleri kendilerine emir verilen, nehyedilen ve davet olunan kimselerin durumlarını bilmenin zorunlu olduğunu da açıklamışlardır. Aşağıda onların bir kısmının sözlerini aktaracağız:

1- Kendisine Emir Verilen ve Nehyedilen Kişinin Durumunu Bilmenin Zorunlu Olduğuna Dair İmam İbn Teymiye'nin Sözü:

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye dedi ki: "Marufu ve münkeri bilmek ve onları birbirinden ayırdetmek, kaçınılmaz olduğu gibi kendisine emir verilecek ve nehyedilecek kişinin durumunu bilmek de kaçınılmaz bir iştir."³

¹ İbn Kesir, Tefsir, IV, 218

² Müslim, Hadis no: 45 (2085), III, 1652

³ el-Hısbe fi'l-İslam, s. 83

2- Şeyh Muhammed Reşid Rıza'nın Davet Olunanların Durumlarını Bilmenin Gerekliğini Vurgulaması:

Şeyh Muhammed Reşid Rıza hayra çağırın, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan topluluğun sahip olması gereken özellikleri sözkonusu ederken şunları söylemektedir:

1- Davet edilecek olanların işleri, istidadları, ülkelerinin tabiatı ve ahlakları ile ilgili gerekli bilgi sahibi olmak

2- Davetçilerin herbir ülke için –oraya yolculuk yapmak istedikleri takdirde-gerekli hazırlıkları yapabilmeleri için ülkelerin iklimi hakkında bilgi sahibi olmak

3- Davet edilmek istenen toplumların dillerini bilmek

4- Davet edilecek toplumlar arasında yaygın bulunan bilim ve teknikleri – bilmek- en azından bunu davetçilerin dine dair bu ilimlerden hareketle ileri sürülecek şüpheleri anlayabilecek ve davete muhatap olanların bildikleri ile uygun bir şekilde cevap verecek kadar bunlardan haberdar olmak

5- Oradaki dinleri, mezhepleri ve inançları bilmek. Böylelikle davetçiler bu din, mezhep ve inanışlardaki batıl hususları açıklayabilecekler. Çünkü bulunduğu halin batıl olduğunu açık seçik görmeyen bir kimse başkasının üzerinde bulunduğu hakka –hak sahibi o kimseyi ona davet etse dahi- iltifat etmez.³

3- Davet Olunanın Durumunu Bilmenin Zorunlu Olduğunu Vurgulayan Şeyh Muhammed el-Useymin'in Açıklaması:

Şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin yüce Allah'ın: *“Deki işte bu benim yolumdur. Ben Allah'a bir basiret üzere davet ediyorum. Ben de, bana uyanlar da.”* (Yusuf, 12/108) buyruğu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: *“Ey Allah yoluna davet eden kişi yüce Allah'ın: “Basiret üzere” buyruğu üzerinde düşün. Bu üç hususta basiret üzere davet ediyorum demektir:*

1- Davet ettiği hususta basiret üzere

2- Davet olunanın hali hakkında basiret üzere. Çünkü Peygamber (s.a), Muaz (r.a)'ı Yemen'e gönderdiğinde ona şöyle demişti: *“Sen kitap ehli olan bir kavmin yanına gidiyorsun.”*Bundan maksadı durumlarını bilmesi ve onlar için gerektiği gibi hazırlanmasıydı. O halde davet ettiğinin durumunu bilmen senin için kaçınılmaz bir şeydir. İlim seviyesi nedir? Tartışma kabiliyeti hangi düzeydedir. Böylelikle gerektiği gibi hazırlanabilesin, onunla tartışabilesin, münakaşa yapabilesin. Çünkü böyle bir kimseye bir tartışmaya girilecek olursa ve tartışma gücü dolayısıyla üstünlük sağlayacak olursa bu hakkın aleyhine pek büyük bir musibet olur ve buna bizzat davetçinin kendisi sebep olur.

Sakin dağıtımçı olan bir kimsenin her durumda üstün geleceğini zannetme. Çünkü Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmaktadır: *“Sizler benim huzurunda davallaşıyorsunuz. Belki kiminiz delilini kiminize göre daha açık seçik bir şekilde ortaya koyabilir ve ben de duyduğuma uygun olarak onun lehine hüküm verebilirim.”*

İşte bu davacı bir kimsenin haksız dahi olsa bazen delilini ötekinden daha açık seçik bir şekilde ortaya koyabilir ve bu davacının konuşmasına uygun olarak ona göre hüküm verilebilir. O halde davet olunanın durumunu davetçinin bilmesi kaçınılmaz bir şeydir.⁴ Hulasa selef bilinmemesi halinde davet edilenin durumunu bilmeye dikkat gösteriyorlardı. Aynı şekilde yüce Allah'a davet yolunda kendisine emir verilen, nehyolunan ve davet olunan kimsenin durumunu bilmenin zorunluluğunu bu ümmetin ilim adamları da vurgulamış bulunmaktadır.

³ (Mükerrer) Bk. Tefsiru'l-Menar, IV, 38-44

⁴ Bk. Zadu'd-Daiye, s. 13-15

İkinci Başlık: Önder Kimselerin Ameli Uygulamalar Halinde Avamın Anlayışını Selefin Gözönünde Bulundurması:

Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmak suretiyle gereken itinanın gösterilmesinin önemini ortaya koyan hususlardan birisi de kendilerine uyulacak konumda bulunan kimselerin bazı davranışları sebebiyle avamın yanlış anlayabilme ihtimallerine selefin dikkat ettiğini tesbit eden hususlardır. Buna delalet eden tanıkların bir kısmını aşağıda kaydediyorum:

1- Ömer el-Faruk (r.a)'ın Talha (r.a)'ı Avamın Yanlış Anlamalarından Korktuğu İçin İhram Halinde Boyalı Elbiseler Giymesini Yasaklaması:

İmam Malik, Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın azadlısı Eslemden rivayet ettiğine göre Ömer b. el-Hattab (r.a), Talha b. Ubeydullah (r.a)'ın üzerinde ihramlı iken boyalı bir ihram görür. Ömer (r.a) ona: “Ey Talha şu boyalı ihram elbisesi de ne oluyor” diye sorunca, Talha (r.a) şu cevabı verir: Ey mü'minlerin emiri bu meder⁵ denilen boya ile boyanmıştır. Bunun üzerine Ömer (r.a) şöyle cevap verdi: “Sizler ey belli şahıslar insanların size uymak durumunda olan imamlar (önder şahsiyetler)sınız. Eğer cahil bir kimse bu elbiseni görürse hiç şüphesiz şöyle der: Talha b. Ubeydullah (r.a) ihramlı iken boyalı elbiseler giyerdi. Bu sebeple ey bu şahsiyetler bu şekilde boyanmış herhangi bir elbise giymeyiniz.”⁶

Bu olayda şunu görüyoruz. Mü'minlerin emiri Ömer b. el-Hattab (r.a), Talha (r.a)'a meder denilen çamur çeşidi ile boyanmış ihrama bürünmesini engellemek istemesinin tek sebebi cahil bir kimsenin Talha b. Ubeydullah (r.a) giydi diye ihram halinde boyanmış kumaşlara bürünmenin meşru olacağını cahil kimselerin zannedeceğinden korkmasından başka bir şey değildir.

2- Osman (r.a)'ın Bedevi Arapların Yanlış Anlamaları Korkusuyla Mina'da Namazı Tam Olarak Kılması:

Mü'minlerin emiri Osman b. Affan (r.a) Mina'da namazı tam kılmıştır. Onun namazı tam kılması ile ilgili olarak önder ilim adamlarının sözkonusu ettiği açıklamalardan birisi de şudur: O bedevi araplar namaz iki rekattir zannetmesin diye böyle yapmıştır. Çünkü İmam Ebu Davud'un, ez-Zühri'den rivayet ettiğine göre Osman b. Affan (r.a) bedeviler dolayısı ile Mina'da namazı tam kıldırılmıştır. Çünkü o sene bedeviler pek çoktu. Bundan dolayı o da namazın dört rekat olduğunu onlara öğretmek amacıyla namazı dört rekat olarak kıl(dır)dı.⁷

Üçüncü Başlık: Selef-i Salih'in İnsanlara Uygun Zamanlarda Öğüt Vermesi ve Onlara Hitap Ettikleri Vakit Muhatapların Arzularını Gözönünde Bulundurması:

Bu ümmetin selefinin muhatapların durumlarını gözönünde bulundurduğunu ortaya koyan hususlardan birisi de onların insanlara öğüt vermek için uygun zamanı kolladıkları, konuşmalarını kısa kestiklerine dair sabit olan rivayetler ile onlardan öğüt verirken veciz konuşmayı vurguladıklarına insanların kendileriyle konuşulduğu

⁵ “Meder” meder ile boyanmış demektir. (en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis, IV, 309) Meder birbirini iyi tutan bir çamur çeşididir. (Bk. Muhammed Fuad Abdu'l-Baki, Muvatta, I, 326'daki notu)

⁶ Muvatta, I, 326

⁷ Ebu Davud, Hadis no: 1962, V, 308; Şeyh Elbani hakkında “hasendir” demiştir. (Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, I, 369)

vakit arzulu ve istekli olmalarını gözönünde bulundurmanın zorunluluğuna dair vurgu yaptıklarını belirten rivayetlerdir.

Yüce Allah'ın izniyle bu başlıkta bunu gösteren bazı tanıkları sunacağız:

A- Selefin İnsanlara Öğüt Vermek İçin Uygun Zamanları Kollamaları:

1- Abdullah b. Mesud (r.a)'ın insanlara öğüt vermek için uygun zaman kollaması:

Abdullah b. Mesud (r.a) Kufe'de iken insanlara öğüt vermek için uygun zamanları seçmeye dikkat eder ve usanır korkusuyla onlara hergün öğüt vermezdi. İmam Buhari'nin rivayetine göre Ebu Vail şöyle demiştir: Abdullah (r.a) her perşembe insanlara öğüt verirdi. Bir adam ona: Ey Abdu'r-Rahman'ın babası keşke hergün bize öğüt versen diye çok arzu ediyorum. Abdullah şu cevabı verdi: Bu şekilde davranmamı engelleyen sizi usandırmak istemeyişimdir. Ben biz usanır korkusuyla Peygamber (s.a)'ın uygun zamanları kolladığı gibi size de öğüt vermek için uygun zamanlarınızı kolluyorum.”⁸

2- Amr b. el-As (r.a)'ın İnsanlara Öğüt Vermek İçin Uygun Zamanı Kollaması:

Amr b. el-As (r.a) da aynı şekilde insanlara öğüt vermek için uygun zamanları kollardı. İmam Ahmed'in rivayetine göre Abdullah b. Ebi'l-Huzeyl dedi ki: Amr b. el-As (r.a) bizim uygun zamanlarımızı kollardı. Bekr b. Vail kabilesinden bir adam dedi ki: Eğer Kureyş (yaptıklarından) vazgeçmeyecek olursa hiç şüphesiz bu iş onların dışında arap topluluklarından herhangi bir topluluğa verilecektir. Bunun üzerine Amr b. el-As (r.a) dedi ki: Yalan söyledin. Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: “Kureyş kıyamet gününe kadar hayırda da, şerde de insanların önderleridir.”⁹

3- Ammar (r.a)'ın Hutbeyi Kısa Kesmesi:

Ammar b. Yasir (r.a) bir hutbe irad etti de oldukça kısa veciz ve belağatli konuştu. İmam Müslim'in rivayetine göre Ebu Vail dedi ki: Ammar (r.a) bize bir hutbe irad etti de oldukça veciz ve belîğ konuştu. İnce ey Ebu'l-Yakzan dedik. Gerçekten belîğ ve veciz konuştun. Keşke biraz daha uzatmış olsaydın. Bunun üzerine Ammar şu cevabı verdi: Ben Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: Şüphesiz kişinin namazını uzunca kıldırması, hutbesini kısa kesmesi, onun dini incelikleriyle bildiğini ortaya koyar. Bu sebeple namazı uzunca kıldırınız, hutbeyi kısa kesiniz.¹⁰ Ve elbette ki bir kısım konuşmalar bir büyüdür. (Büyü gibi etki bırakır.)”¹¹

B- Selefin Öğüdü Kısa Kesmeyi ve Öğüt Verirken Muhatapların Arzusunu Gözönünde Bulundurmayı Vurgulamaları:

⁸ Buhari, Hadis no: 70, I, 163

⁹ Müsned, IV, 203; Ravileri sikadılar. (Bk. Buluğu'l-Emani min Esrari'l-Fethi'r-Rabbani, XXIII, 227)

¹⁰ “Namazı uzunca kıldırınız, hutbeyi kısa kesiniz” ifadesi hakkında İbnu'l-Melek şunları söylemektedir: “Bu uzunluktan maksat sünnete uygun olandır. Ondan daha kısa veya daha uzun değildir. (Mirkatu'l-Mefatih, III, 399)

¹¹ Müslim, Hadis no: 47 (869), II, 594

Öğüt verirken kısa kesmeye ve onlara hitap edildiğinde insanların arzu ve isteklerini gözönünde bulundurmanın zorunlu olduğunu vurgulayan ümmetin selefinden gelen rivayetlerin bir kısmı aşağıda gösterilmiştir:

1- Ebu Bekir es-Sıddik'ın Yezid b. Ebi Süfyan'a Öğüdü Kısa Kesmesine Dair Tavsiyede Bulunması:

Rasûlullah (s.a)'ın halifesi Ebu Bekir es-Sıddik (r.a) Yezid b. Ebi Süfyan (r.a)'ı Şam'a doğru göndereceği büyük bir ordunun başına kumandan tayin etti. Yürüyerek onu yolculadı ve ona tavsiyelerde bulundu. Ona yaptığı tavsiyeler arasında şu da vardı: "Onlara öğüt verecek olursan veciz tut. Çünkü uzunca konuşmanın bir kısmı diğer kısmını unutturur."¹²

Yüce Allah'a davet yolunda bu tavsiye ne kadar güzel ve ne kadar faydalıdır. Keşke hatiplerimiz bu tavsiyeye sıkı sıkıya riayet etseler.

2- Aişe (r.a)'ın Medinelilere Kıssa Anlatan Kimseye Öğüt Vermek İçin İnsanların Uygun Zamanlarını Kollamasını ve Onların İstekli Oluşlarına Dikkat Etmesini Öğütlemesi:

Mü'minlerin annesi Aişe-i Sıddika (r.anha) Medinelilere kıssa anlatan kimseye üç hususa sıkı sıkı yapışmasını öğütlemiş ve bunu pekiştirici ifadelerle dile getirmiştir. Bu kişiye verdiği nasihatın arasında öğüt için insanların uygun zamanlarını kollaması ve onlara yalnızca istekli zamanlarda konuşma yapması da vardır. Hadis imamları Ahmed ve Ebu Yala'nın rivayetlerine göre eş-Şabi şöyle demiştir: Aişe (r.anha) Medinelilere kıssa anlatan İbn Ebi's-Saib'e şunları söylemişti: "Ya üç şey üzere bana bey'at edersin yahut seninle savaşırım. İbn Ebi's-Saib: Bunlar nelerdir? Ey mü'minlerin annesi bu hususlar üzerine ben sana bey'atleşirim dedi. Aişe (r.anha) şunları söyledi: Dua ederken seci¹³ yapmaktan uzak dur. Çünkü Rasûlullah (s.a) ve ashabı böyle bir şey yapmıyorlardı. İnsanlara her cuma bir defa kıssa anlat. Eğer kabul etmezsen iki defa. Yine buna da razı olmazsan üç defa olsun. Sen insanları bu kitaptan usandırma. İnsanlar kendi aralarında konuşurlarken araya girip onların konuşmalarını kestiğini görmeyeyim. Bunun yerine onları kendi hallerine bırak. Eğer kıssa anlatmak noktasında sana cesaret verir ve böyle bir iş yapmanı senden isterlerse sen de onlara anlat."¹⁴

Aişe (r.anha)'ın tavsiyesinde gördüğümüz hususlar arasında şunlar da vardır: O İbn Ebi's-Saib'e öğüt vermek için insanların uygun zamanlarını araştırmasını, onlara haftada bir defa kıssa anlatmasını, eğer uygun görmezse iki, bunu da uygun görmezse üç defa bu işi yapmasını emretmiştir.

¹² Bk. İbnu'l-Esir, el-Kamil, II, 276-277

¹³ Seci': Hafız İbnu'l-Cevzi şunları söylemektedir: Seci'in anlamı mutedil ve orta yollu olandır. Güvercinin sec'i: Sesinin tek düze arka arkaya devamı demektir. El-Leys dedi ki: Adam seci' yaptı tabiri fasılaları (duraklarında ses uyumu) sözler söyledi demektir. Duada seci' yapmanın yasaklanması ise duanın yapmacık değil, kalpten olması gerektiğinden dolayıdır. Bazan yapmacıklığa kaçmadan da seci' olabilir. Bunda herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü Peygamber (s.a): "Huşua gelmeyen kalpten, yaşarmayan gözden sana sığınırım" diye buyurmuş (ve burada duraklarda seci' sözkonusu olmuş)tur. (Bk. Garibu'l-Hadis, I, 463)

¹⁴ Müsned, VI, 217; Hadis hakkında Hafız Heysemi şunları söylemektedir: "Hadisi Ahmed rivayet etmiş olup, ravileri Sahih'in ravileridir. Ebu Ya'la da buna yakın ifadelerle rivayet etmiştir. " (Mecmau'z-Zevaid, I, 191) Ayrıca bk. Ebu Ya'la, Müsned, Hadis no: 119 (4475), (VI, 449) Yine aynı yerde şunlar yer almaktadır: "abi'nin Mesruk'tan, onun Aişe'den (r.anha)'dan rivayetine göre..." Müsned'in muhakkiki: "Senedi sahihtir" demektir. (Ebu Ya'la, Müsned, VII, 449'daki not) Aynı şekilde ilim adamlarının Şabi'nin Aişe (r.anha)'dan yaptığı rivayetin mürsel olduğuna delalet eden ilim adamlarının sözlerini de nakletmektedir. (Aynı yer)

Aynı şekilde ona ancak kendilerine öğüt verilmesini ve konuşma yapılmasını istedikleri takdirde insanlara konuşmasını emretmiş bulunmaktadır.

3- Aişe (r.anha)'nın Ubeyd b. Umeyr'e İnsanlara Öğüt Vermek İçin Uygun Zamanlarını Kollamasını Öğütlemesi:

Mü'minlerin annesi Aişe (r.anha) aynı şekilde insanlara konuşma yapan, Ubeyd b. Umeyr'e usanmalarını diye öğüt için uygun zamanlarını kollamasını öğütlemiştir. İmam Beğavi'nin rivayetine göre Aişe (r.anha), Ubeyd b. Umeyr'e şöyle dedi: Bana anlatıldığına göre sen (insanlara konuşma yapmak üzere) oturuyormuşsun, insanlar da yanına gelip oturuyorlarmış öyle mi? Ubeyd: Öyle ey mü'minlerin annesi dedi. Aişe (r.anha): Sakın insanlara usanç verme ve onları ümitsizliğe sürükleme.¹⁵

Ona: "Yalnız bir gün onlara kıssa anlat ve insanları usandırma dediği de rivayet edilmiştir.¹⁶

4- İbn Mesud (r.a)'ın İnsanlara Konuşma Yapıldığı Vakit Onların İstekli Oluşlarına Dikkat Etme Gereğini Vurgulaması:

Abdullah b. Mesud (r.a) aynı şekilde insanlarla konuşma esnasında onların konuşma istek ve arzularının bulunmasının zorunlu olduğunu da açıklamıştır. Yine muhatapların konuşmayı yapmayı artık dinlemek istemedikleri anlaşılınca öğüt kesmeyi de emretmiştir. İmam Beğavi'nin rivayetine göre Abdullah b. Mesud (r.a) şöyle demiştir: Onlar gözleriyle seni takip ettikçe¹⁷ ve kalpleri ile sana yöneldikleri sürece insanlara konuşmanı yap. Eğer kalpleri senden yüz çevirecek olursa sen de onlara konuşma yapma." Kendisine bunu alameti nedir diye sorulunca şu cevabı verdi: Birbirlerine baktıkları zaman ve sen onların esnemekte olduklarını görürsen artık onlara konuşma."¹⁸

İbn Mesud'dan Allah razı olsun. Anlayışı ne kadar incedir, sözü ne kadar inceliklidir.

İmam Darimi'nin rivayetine göre Ebu Mesud (r.a) şöyle demiştir: "Şüphesiz kalplerin isteği ve yönelmesi vardır. Aynı şekilde onların yüz çevirmeleri ve arkalarını dönüp gitmeleri de vardır. Siz de insanlarla size yöneldikleri sürece konuşunuz."¹⁹

5- İbn Abbas (r.a)'ın İnsanlara Öğüt Vermek İçin Uygun Zamanlarını Kollamayı ve Onlara Konuşma Yapılırken İstekli Olmalarını Gözönünde Bulundurmayı Tavsiye Etmesi:

Abdullah b. Abbas (r.a) azadlısı ve öğrencisi İkrime'ye öğüt vermek için insanların uygun zamanlarını kollamasını ve onlara konuşma yaparken onların istekli oluşlarını gözönünde bulundurmasını tavsiye etmiştir. İmam Buhari'nin, İkrime'den rivayetine göre İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: "Sen insanlara her cuma bir defa konuşma yap. Şayet kabul etmiyorsan iki defa, eğer daha çok konuşmak istiyorsan üç defa konuş. İnsanları bu Kur'an'dan usandırma. Onlar kendi aralarında konuşmakta iken bir topluluğun yanına gidip onlara kıssa anlatarak onların konuşmalarını kesip onlara usanç verdiğini sakın görmeyeyim. Bunun yerine sen de onları dinle. Eğer senden isteyecek olurlarsa onlar arzu ve istekli halde iken onlarla konuş. Dua ederken

¹⁵ Şerhu's-Sünne, I, 314

¹⁶ Aynı yer

¹⁷ "Gözleriyle seni takip ettikçe" sözleri ile onlar senin sözünü dinlemek istedikleri sürece onlara hadis naklet. Senden yüz çevirecek olurlarsa sus demek istemektedir. (Şerhu's-Sünne, I, 314)

¹⁸ Şerhu's-Sünne, I, 314

¹⁹ Darimi, Hadis no: 454, I, 68

seci'e dikkat et. Seci' yapmaktan uzak dur. Çünkü ben Rasûlullah (s.a)'ın ve ashabının böyle bir şey yapmadıklarını, aksine bundan hep kaçındıklarını gördüm."²⁰

Ashab-ı Kiram'ın bu hayırlı şahsiyetlerinin tavsiyelerinde dikkat çeken hususlardan birisi de düşüncelerinin ve hatta kullandıkları lafızların bile aynı oluşudur. Bunda garip kaçacak bir taraf yoktur. Çünkü hepsi de aynı öğretmenin öğrencisi ve aynı medresenin mezunlarıdır. Şüphesiz onların öğretmenleri beşeriyetin en büyük öğretmeni ve en faziletli olan bizim şerefli rasûlümüzdür ve elbetteki onların mezun oldukları medrese insanlığın tanıdığı en büyük okuldur. O mübarek Muhammedî medresedir. Yüce Rabbimizin salât ve selamı bu medresenin sahibine olsun.

Hafız İbn Hacer, İbn Abbas (r.a)'ın tavsiyesi ile alakalı olarak şunları söylemektedir: "Kendisini dinlemeyen kimse yokken konuşmanın mekruh olduğu, başkasının sözünü kesmenin yasaklandığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde ilmi bu işe önem ve dikkat vermeyen kimseler arasında yaymamak gerektiğini ve onu dinlemeye arzu ve isteği olanlarla konuşmak gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü böyle bir kimsenin ilimden yararlanabilme ihtimali daha yüksektir."²¹

6- Mesruk'un Arzu ve İsteği Olmayan Kimselere Konuşmayı Engellemesi:

Hafız Bağdadi, Mesruk'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Sakın kumaşını istekli olmayanların önünde açmayasın."²²

Yani sen ancak onu görmek isteyen kimselere kumaşlarını arzet. Bu adeta bir darb-ı mesel haline gelmiştir. Bundan dolayı şu mana konuşma yapmak isteyen için istiare yoluyla kullanılmıştır. O da istekli olmayan kimselere konuşma yapmaması anlamını ihtiva eder.²³

Bu şekilde davetçi ya da hatip ve konuşma yapacak olan kimse ancak buna istek ve arzusu olan kimselerle konuşmalıdır.

7- İnsanlara Konuşma Yapıldığı Vakit Onların İstekli Oluşlarını Gözönünde Bulundurmanın Zorunluluğuna Dair Selefin Sözleri:

İmam Hasan-ı Basri aynı şekilde selefin insanlara konuşma yapma esnasında arzulu ve istekli olmalarını gözönünde bulundurmanın zorunlu olduğunu dile getiren sözlerini de nakletmiş bulunmaktadır. İmam Darimi'nin rivayetine göre Ebu Hilal şöyle demiştir: Ben el-Hasen'i şöyle derken dinledim: Şöyle deniliyordu: İnsanlar yüzlerini sana doğru çevirdikleri sürece onlara konuşma yap, eğer başka bir yere bakarlarsa şunu bil ki onların birtakım ihtiyaçları vardır."²⁴

8- Mutarrif b. Abdullah'ın Arzu ve İsteği Olmayan Kimselere Konuşma Yapmayı Engellemesi:

Hafız Bağdadi, Mutarrif'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Sen canı çekmeyen kimseye yemeğini yedirme." Yani istekli olmayan kimseye bir hadis, bir söz nakletme.²⁵

²⁰ Buhari, XI, 138

²¹ Fethu'l-Bari, XI, 139

²² el-Cami li Ahlaki'r-Ravi ve Adabi's-Sami, Rivayet no: 727, I, 327

²³ el-Cami li Ahlaki'r-Ravi ve Adabi's-Sami, I, 327'deki dipnot

²⁴ Darimi, Rivayet no: 455, I, 68

²⁵ el-Cami li Ahlaki'r-Ravi ve Adabi's-Sami, Rivayet no: 731, I, 828

9- Ebu'l-Aliye'nin Ancak Muhatabın İstekli Olduğu Zamanlarda Konuşma Yapmayı Emretmesi:

Hafız Hatib Bağdadi, Ebu Halede'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben Ebu'l-Aliye'yi şöyle derken dinledim: "Sen insanlara taşıdıkları kadar konuş."

Ben: Taşındıkları kadar ne demektir diye sordum. O: "İstek ve arzuları oldukları sürece" dedi.²⁶

10- Hatip Bağdadi'nin İnsanlara Konuşma Yapılırken Muhatabların İstek ve Arzularının Varlığını Zorunlu Gördüğüne Dair Açıklaması:

Büyük ilim adamı Hatip Bağdadi insanlara konuşma yapılırken onların istekli ve arzulu olmalarının zorunlu olduğunu şu sözleriyle açıklamaktadır: "Faydalı bir hususun hakettiği muamele onu ancak isteyene ve arayana sevkettir. Onu isteyip arzu etmeyene sunmamaktır. Konuşan (ya da hadis nakleden) bir kimse dinleyen bir parça usandığını görecektir olursa susursun. Çünkü bir edebiyatçı şöyle demiştir: "Söz söyleyenin şevki ve neşesi dinleyenin kavrayışı kadardır."²⁷

Sözün özü şu ki öğüt vermek için insanların uygun zamanlarını kollamaya dikkat ederlerdi. Aynı şekilde öğüt verirken özlü konuşmanın zorunlu olduğunu, insanların kendilerine konuşma yapıldığı vakit istekli ve arzulu oluşlarına dikkat etmenin zorunluluğunu pekiştirirlerdi. Bütün bunlar onların muhatabların durumunu gözönünde bulundurmaya gerekli itinanın gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Dördüncü Başlık: Selefin İnsanlara Konuşma Yaptıkları Vakit Akıl Seviyelerini Gözönünde Bulundurmaya Önemsemeleri:

Selefin muhatabların durumlarını gözönünde bulundurmaya dikkat ettiklerini gösteren hususlardan birisi de onların insanlara konuşma yaptıklarında akıl seviyelerine riayet ettiklerine dair sabit olmuş rivayetler ile buna gereken itinayı göstermenin zorunluluğunu vurguladıklarını gösteren rivayetlerdir.

Hay ve kayyum olan Rabbimizin tevfiği ile bu başlıkta bunu ortaya koyan birtakım kanıtlar sunmaya çalışacağım:

A- İnsanlara Konuşma Yaptıklarında Selefin İnsanların Akıllarını Gözönünde Bulundurmaları:

Bunun bazı misalleri aşağıda gösterilmiştir:

1- İbn Avf'ın, Ömer El-Faruk'a Bey'atin Gerçekleşmesi İle İlgili Açıklamayı Sadece Fıkıh Ehline (Bilgili Olanlara) Yapmasını Teklif Etmesi ve Bu Hususta Ona Muvafakat Etmesi:

İmam Buhari'nin rivayetine göre İbn Abbas (r.a) Abdu'r-Rahman b. Avf (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir görseydin bir adam bu gün mü'minlerin emirinin yanına gelerek ona şöyle dedi: Ey mü'minlerin emiri filan kişi hakkında ne dersin? O diyor ki: Ömer (r.a) ölürse ben de filan kişiye bey'at ederim. Allah'a yemin ederim ki Ebu Bekr (r.a)'a yapılan bey'at sadece alî bir işti, olup bitmişti.

²⁶ el-Cami li Ahlaki'r-Ravi ve Adabi's-Sami, Rivayet no: 743, I, 331

²⁷ A.g.e., I, 330

Ömer (r.a) buna kızdı, sonra şöyle dedi: Yüce Allah'ın izniyle ben akşam vakti kalkıp insanlara bir konuşma yapacağım ve hakları olan işlerini kendilerinden gasbetmek isteyen bu gibi kimselere karşı onları sakındıracağım.

Abdu'r-Rahman (r.a) dedi ki: Ben ey mü'minlerin emiri böyle yapma dedim. Çünkü hac mevsiminde sıradan insanlar, genç çocuklar ve kötülüğe al el acele koşuşanları biraraya getirir. Şüphesiz bunlar insanlar arasından konuşma yapmak üzere kalkacağın vakit diğerlerinden daha çok sana yakın yerde bulunurlar ve ben senin konuşmak için ayağa kalkıp söyleyeceğin sözleri herkesin rastgele uçuracağından²⁸ ve o sözleri anlayamayacaklarından olması gereken şekilde değerlendiremeyeceklerinden korkuyorum. Bu sebeple Medine'ye varıncaya kadar bu işe ara ver. Çünkü orası hicret ve sünnet yurdudur. Orada fıkıh ehli ve insanların şereflileri ile başbaşa kalırsın. Sözlerini yerin sapasağlam olduğu halde söylersin. İlim ehli sözünü iyice bellerler ve onu olması gerektiği gibi değerlendirirler.

Bu sefer Ömer (r.a) dedi ki: "O halde Allah'a yemin ederim inşaallah Medine'de ayağa kalkacağım ilk konuşmamda bunu yerine getireceğim."

İbn Abbas (r.a) dedi ki: Zulhicce'nin akabinde²⁹ Medine'ye vardım. Cuma günü gelince güneş batıya doğru kaymakla birlikte (mescide) gitmekte acele ettim.

Ömer (r.a) minbere oturdu. Müezzinler susunca ayağa kalktı. Yüce Allah'a layık olduğu şekilde övgüde bulundu, sonra şöyle dedi: İmdi ben sizlere söylenen takdir olunmuş bir söz söyleyeceğim... deyip hadisin geri kalan bölümünü nakletti.³⁰

Bu olayda gördüğümüz hususlardan birisi de şu ki Abdu'r-Rahman b. Avf (r.a) mü'minlerin emiri Ömer b. el-Hattab (r.a)'ı Mina'da hac mevsiminde insanların seviyelerinin üstünde birtakım hususları sözkonusu etmekten vazgeçmeye teşvik etti. Aynı şekilde ona bu hususları sözkonusu etmeyi Medine-i Münevvere'ye ulaşınca kadar ertelemesini teklif etti. Böylelikle orada anlayış, derin bilgi ve uyanık kimselere konuşabilme imkanını bulacaktır. Mü'minlerin emiri (r.a) da bu teklifi kabul etti ve Medine-i Münevvere'ye varmadıkça bu hususları sözkonusu etmedi.

Hafız İbn Hacer bu kıssa ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Bu kıssada ilmi bellemiş ve anlamış olan kimselerin ilme teşviki sözkonusu olduğu gibi sözü (hadisi) ancak lafzı ile aktaran ve onda herhangi bir şekilde tasarrufta bulunmayanların dışında kalan anlayamayan kimselere tebliğ etmemek teşvik edilmektedir."³¹

2- Enes (r.a)'ın Öğrencilerinden Kimisine Bazı Hadisleri Aktarırken, Kimisine Aktarmaması:

İmam Ahmed bir rivayetine göre Bukeyl b. Vehb el-Cezer'i şöyle demiştir: Enes b. Malik (r.a) bana dedi ki: Sana herkese nakletmediğim bir hadisi aktaracağım: Rasûlullah (s.a) biz içinde iken beytin kapısında ayağa dikildi ve şunları söyledi: "İmamlar Kureş'tendir. Onların sizin üzerinizde bir hakkı vardır. Sizin de onlar üzerinde onun gibi bir hakkınız vardır. Eğer onlardan merhamet istenecek olursa onlar merhamet etmelidirler. Onlarla ahidleşilirse, ahidlerine bağlı kalmalıdır.

²⁸ "Sözlerini rastgele uçuracağından..." onları olmadık şekilde yorumlayacaklarından demektir. (Fethu'l-Bari, XII, 147)

²⁹ "Zülhiccenin akabinde": Ömer (r.a)'ın Medine'ye varması zulhicce bitmeden önce çrşamba günü idi. (Fethu'l-Bari, XII, 147)

³⁰ Buhari, Rivayet no: 6830, XII, 144

³¹ Fethu'l-Bari, XII, 455

Hükmederlerse adalet yapmalıdırlar. Kim onlardan böyle hareket etmezse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun.”³²

Bu kıssada gördüğümüz hususlardan birisi de şudur: Enes (r.a) Bukeyl b. Vehb el-Cezeriye başkasına nakletmediği bir hadisi özellikle naklettiğini açıklamaktadır. Bukeyl ile başkaları arasında böyle bir ayırımın tek sebebi Enes (r.a)'ın insanlarla konuşması esnasında onların seviyelerini gözönünde bulundurmaya dikkat etmekten başkası değildir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır.

B- İnsanlar ile Konuşma Halinde Akıl Seviyelerini Gözönünde Bulundurmanın Zorunluluğunu Selefin Vurgulaması:

İnsanlarla konuşma esnasında akıl seviyelerini gözönünde bulundurmakla ilgili ümmetin hayırlı selefinden nakledilenlerin bir kısmını aşağıda zikrediyorum:

1- Ali (r.a)'ın İnsanların Anlayabildikleri İfadelerle İrşad Etme Gereğini Vurgulaması:

İmam Buhari'nin rivayetine göre Ali (r.a) şöyle demiştir: “İnsanlara bildikleri şeyleri anlatınız, siz hiç Allah ve Rasûlünün yalanlanmasını arzu eder misiniz?”³³

Bir diğer rivayette o: “Onların bilmedikleri ve tepki gösterecekleri şeyleri bırakınız.”³⁴

“Bildikleri”nin anlamı anlayabildikleridir.³⁵ “Tepki gösterecekleri şeyler”den kasıt ise onların anlamakta zorlanacakları hususlardır.³⁶

Ali b.Ebi Talib (r.a) bu sözü ile insanlara bir şeyler anlatıldığı vakit onların anlayış seviyelerinin gözönünde bulundurulmasını emretmekte ve böyle bir ilkenin gözönünde bulundurulmamasından ötürü Allah ve Rasûlünün yalanlanması gibi bir sonuç çıkacağını açıklamaktadır. Çünkü kişi anlayamadığı ve imkan dahilinde olduğunu düşünemediği şeyleri duyacak olursa bilgisizliğinden ötürü imkansızlığına inanır ve böyle bir şeyin varolacağını tasdik edemez. Eğer bu Allah'a ve Rasûlüne isnad edecek olursa her ikisini de yalanlama sonucu ortaya çıkar.³⁷

Ali (r.a)'ın bu sözü ile ilgili olarak Hafız İbn Hacer şunları söylemektedir: “Bu sözünde müteşabih lafızların avamın önünde sözkonusu edilmemesi gerektiğine delil bulunmaktadır.”³⁸

İbn Mesud (r.a)'ın İnsanlarla Konuşulması Halinde Akıl Seviyelerini Gözönünde Bulundurmanın Zorunluluğunu Vurgulaması:

İmam Müslim'in rivayetine göre Abdullah b. Mesud (r.a) şöyle demiştir: “Sen bir topluluğa akıllarının eremeyeceği bir söz söyleyecek olursan mutlaka o onların bazıları için bir fitne olur.”³⁹

³² Müsned, III, 129; Hafız Heysemi hadis hakkında şunları söylemektedir: Hadisi Ahmed, Ebu Ya'la ve el-Evsat'ta Taberani her ikisinden daha eksiksiz bir şekilde ve Bezzar da rivayet etmiştir. Ancak: “Mülk Kureyştedir” demiştir. Ahmed'in rivayetinin ravileri sikadırlar.” (Mecmau'z-Zevaid, V, 192)

³³ Buhari, I, 225

³⁴ Fethu'l-Bari, I, 225

³⁵ Bk. Aynı yer

³⁶ Bk. Aynı yer

³⁷ Bk. Umdetu'l-Kari, II, 205

³⁸ Fethu'l-Bari, Aynı yer; Ayrıca bk. Umdetu'l-Kari, Aynı yer

³⁹ Müslim, I, 11

İbn Mesud (r.a) bu sözleriyle şuna dikkat çekmektedir: İnsanlarla konuşma sırasında onların anlayış seviyeleri gözönünde bulundurulmayacak olursa faydalı olacak yerde onlara zararlı olur.

3- İkrime'nin İلمي Ehil Olanlara Öğretmeyi Vurgulaması:

Yine bu kabilden olmak üzere İkrime –yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ilmi ehil olanlara öğretmeyi özellikle vurgula. Hafız Zehebi'nin naklettiğine göre İkrime şöyle demiştir: “Şüphesiz bilginin bir değeri vardır, siz de ona değerini veriniz.” Ey Abdullah'ın babası değeri nedir diye sordular şu cevabı verdi: “Onu iyice belleyecek ve onu zayi etmeyecek kimselere öğretmendir.”⁴⁰

4- Hadisi Ehil Olmayan Kimselere Nakletmenin Mesruk Tarafından Zayi Edilmesi Şeklinde Değerlendirilmesi:

Mesruk –yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ehil olmayan kimselere hadis nakletmenin hadisi zayi etmek olduğu görüşünde idi. Hafız Hatib el-Bağdadi'nin rivayetine göre Mesruk şöyle demiştir: “Hadisin uğursuzluğu yalan, afeti nisyan, zayi edilmesi ise ehil olmayan kimselere anlatılmasıdır.”⁴¹

5- Ebu Kilabe'nin Anlamayan Kimselere Hadis Nakletmeyi Yasaklaması:

Ebu Kilabe hadisi anlayamayana hadis nakletmeyi yasaklamış ve bunun o kimseye fayda yerine zarar vereceğini açıklamıştır. Hafız Hatib el-Bağdadi'nin rivayetine göre Ebu Kilabe şöyle demişti: “Sen hadisi onu bilmeyene nakletme. Çünkü onu bilmeyen kimseye bu fayda vermez, zarar verir.”⁴²

6- Abdü'l-Melik b. Umeyr'in İلمي Ehil Olmayan Kimselere Açıklamayı İلمي Zayi Etmek Olarak Değerlendirmesi:

Hafız Hatib Bağdadi Abdu'l-Melik b. Umeyr –yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Şüphesiz bir kimsenin ehil olmayan kimseye hadis nakletmesi ilmi zayi etmenin bir şeklidir.”⁴³

7- İmam Ameş ile İmam Malik'in İلمي Ehil Olmayan Kimselere Öğretmeye Kalkışmayı Boynuzların Boynuna Mücevherat Takmak Gibi Değerlendirmeleri:

İmam Ameş ile İmam Malik aralarında ilmin yayılacağı kimselerin seçilmesinin zorunlu olduğu görüşünde idiler. Onlara göre ilmi ehil olmayan kimselere öğretmeye kalkışmak domuzların boynuna inci ve zebrecet takmak gibidir. İmam Ameş dedi ki: Sizler incileri domuzların tırnakları altına saçmayınız.”⁴⁴

İmam Malik de şöyle demiştir: “İلمي ehil olmayan kimselerin yanına bırakan kimse domuzlar üzerine zebrecet bırakan kimseye benzer.”⁴⁵

⁴⁰ Siyer-u Alami'n-Nubela, V, 19

⁴¹ el-Cami li Ahlaki'r-Ravi... Rivayet no: 728, I, 327

⁴² A.g.e., Rivayet no: 730, I, 328

⁴³ A.g.e., Rivayet no: 732, I, 328

⁴⁴ A.g.e., Rivayet no: 735, I, 329; Ayrıca bk. Siyer-u Alami'n-Nubela, VI, 230

⁴⁵ el-Cami... Rivayet no: 737, I, 329

8- İmam Malik, Ahmed ve Ebu Yusufun İnsanlara Bazı Hadisleri Nakletmeyi Hoşgörmeyişleri:

İbn Hacer'in, İmam Ahmed, Malik ve Ebu Yusuf'a dair naklettikleri de bu kabildendir. O şöyle diyor: "Bazı hadislerin bir kısmını naklederken, diğer bir kısmını nakletmeyi mekruh görenler arasında zahirleri sultana (İslam devlet yöneticisine) karşı çıkmayı ifade eden hadislerin nakledilmesini İmam Ahmed, sıfat hadislerini İmam Malik garib haberler ihtiva eden hadisleri nakletmeyi Ebu Yusuf mekruh görmüştür."⁴⁶

Sözün özü şu ki bu ümmetin selefi insanlarla konuştukları (veya onlara hadis naklettikleri) zaman akıllarını gözönünde bulundurmaya dikkat ederlerdi. Aynı şekilde buna dikkat etmenin zorunluluğunu da vurgularlardı. İşte bütün bunlar onların muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmaya pek büyük ihtimam gösterdikleri ortaya çıkmaktadır.

Beşinci Başlık: Fetva Soranın Durumlarını Müftinin Bilmeye Çalışmasının ve Fetva Verirken Bu Durumu Gözönünde Bulundurmasının Zorunlu Olduğunu Ortaya Koyan Selefin İfadeleri:

Bu ümmetin selefinin muhatapların durumlarını dikkate almaya itina gösterdiklerini ortaya koyan hususlar arasında onların müftinin fetva soranın durumunu bilmenin zorunluluğunu ortaya koyan ifadeleri onların fetva soranı ilgilendirmeyen hususlarda fetva vermediklerine dair sabit olan rivayetler ve şeriatin sınırları içerisinde kalmak şartıyla şahısların değişmesi ile fetvalarını değiştirdiklerine dair sabit olan rivayetlerdir. Aşağıda bunu gösteren bazı tanıklar kaydedilecektir:

A- Müftinin Sahip Olması Gereken Özelliklerden Birisi De İnsanları Tanımaktır:

Bu ümmetin selefi fetva verecek kimsenin gerekli özellikleri arasında insanların durumlarını bilen bir kişi olması olduğunu tesbit etmişlerdir. Mesela İmam Ahmed şöyle demektedir: Bir kimsenin şu beş özelliğe sahip olmadan kendisini fetva verecek konumda görmemesi gerekir:

- 1- Niyet sahibi olmalı
- 2- İlim, hilim (cahilce tutumlara karşı tahammülkarlık) vakar ve sekinet sahibi olmalı
- 3- İçinde bulunduğu duruma ve bu durumu bilmeye güç yetirebilir olmalı
- 4- Yeterli olmalı –aksi takdirde insanlar onu çiğner dururlar-
- 5- İnsanları tanımalı⁴⁷

İmam İbnu'l-Kayyim beşinci özelliğin bulunmasının zorunluluğu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "İmam Ahmed'in: "Beş insanları tanımalı" sözüne gelince bu müftinin de, hakimin de gerek duyacağı pek büyük bir esastır. Eğer bu hususta derinlemesine bilgi sahibi bir kimse değilse emir ve nehiy konusunda derinlemesine bilgi sahibi değil ve bunların birini ötekine uygulayamıyor ise hiç şüphesiz onun bozacakları, düzeltereklerinden daha fazladır. Çünkü eğer emir hususunda derinlemesine bilgi sahibi (fakih) olmayıp, insanları tanımayan bir kimse ise zalim bir kişi ona mazlum gibi görülür ve aksini de aksi şekilde görür. Haklı bir kimse haksız görünür ve aksini tesbit eder. Ona karşı hileler, aldatmalar ve çeşitli tuzaklar revaç

⁴⁶ Fethu'l-Bari, I, 225

⁴⁷ Bk. İlamu'l-Muvakkın, IV, 199

bulur. Zındık bir kimse ona dost görünür, yalancı, doğru sözlü görünür. Herbir batılıcı altında günah, yalan ve hayasızlık bulunan yalan elbiselerini giyinir. O da insanların onların durumlarını, adetlerini, örflerini bilmediği için bunu ötekinden ayırdedemez. Aksine (fetva verecek olanın) insanların hilelerini, tuzaklarını, aldatmalarını, adetlerini, geleneklerini iyice bilen bir kişi olması gerekir. Çünkü fetva zamanın, mekanın, geleneklerin ve durumların değişmesi ile değişir. Bütün bunlar ise daha önceden de açıklandığı gibi Allah'ın dini çerçevesindedir. Başarı Allah'tandır.”⁴⁸

B- Fetva Soranı İlgilendirmeyen Hususlarda Fetva Vermemek:

Selef fetva soranı ilgilendiren hususlarda fetva verir fakat onu ilgilendirmeyen hususlarda fetva vermekten kaçınırdı. Bunu gösteren delillerin bir kısmı aşağıda kaydedilmiştir:

1- Zeyd b. Sabit (r.a)'ın Sadece Fetva Soranın Başından Geçen Hallerde Fetva Vermesi:

Hafız Zehebi, Musa b. Ali b. Rebah'tan, o babasından şöyle dediğini nakletmektedir: Zeyd b. Sabit (r.a)'a bir adam herhangi bir şey hakkında soru sordu mu ona: “Allah adına söyle böyle bir iş oldu mu” diye sorardı. Fetva soran evet derse o da bu hususta söyleyeceğini söylerdi, değilse hiç konuşmazdı.⁴⁹

Bir diğer rivayette şöyle denilmektedir: Herhangi bir hususa dair ona soru soruldu mu: “Bu iş oldu mu diye sorardı. Eğer evet derlerse bu hususta bildiğini anlatırdı. Şayet “olmadı” derlerse, o da: “O halde oluncaya kadar bırakınız” derdi.⁵⁰

2- İbn Abbas (r.a)'ın Yalnızca Fetva Soranı İlgilendiren Hususlarda Fetva Vermeyi Tavsiye Etmesi:

Abdullah b. Abbas (r.a) azadlısı ve öğrencisi İkrime'ye fetva hususunda Zeyd b. Sabit'in yaptığı uygulamayı tavsiye etmiştir. Ona şöyle demiştir: “Git, onlara fetva ver. Sana kendisini ilgilendiren hususlara dair soru soran bir kimse gelirse ona fetva ver. Eğer kendisini ilgilendirmeyen hususlara dair sana soru soran olursa ona fetva verme. Böylelikle sen insanların sana getirecekleri yükün üçte ikisinden kurtulmuş olursun.”⁵¹

Bilindiği gibi fetva verene fetva soranı ilgilendiren hususları ve ilgilendirmeyen hususları ayırdedebilmekte yardımcı olacak husus onun fetva soranın durumlarını bilmesidir.

C- Kişilerin Değişmesi ile Fetvanın Değiştirilmesi:

Şahısların değişmesiyle şeriatın sınırları içerisinde fetvanın değiştirildiği seleften sabit olmuştur. Bu hususta onlar Rasûl-i Ekrem'e uymuşlardır. Bunu gösteren tanıkların bir kısmı aşağıda kaydedilmiştir:

1- İbn Abbas (r.a)'ın Yaşlı Oruçlunun Öpmesine Müsaade Ederken, Gence Müsaade Etmemesi:

⁴⁸ İlamu'l-Muvakkîn, IV, 204-205

⁴⁹ Siyer-u Alami'n-Nubela, II, 438

⁵⁰ Bk. Aynı yer

⁵¹ Siyer-u Alami'n-Nubela, V, 15

Abdullah b. Abbas (r.a) yaşlı kimseye oruçluken (eşini) öpmesine ruhsat verirken genç olan kimseye ruhsat vermemiştir. İmam Taberani'nin rivayetine göre İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: “Yaşlı olana oruçlu iken öpmesine ruhsat verilmiş fakat gence (aynı iş) yasaklanmıştır.”⁵²

Yine İmam Taberani'nin rivayetine göre Atiye şöyle demiştir: Genç birisi İbn Abbas (r.a)'a: “Oruçlu iken öpebilir miyim?” diye sormuş, İbn Abbas hayır diye cevap vermiştir. Daha sonra yaşlı bir kimse gelerek: “Oruçlu iken öpebilir miyim?” diye sormuş. Bu sefer evet diye cevap vermiştir. Genç kişi: “Ben sana ben oruçlu iken öpebilir miyim?” diye sordu sen hayır dedin. Bu adam sana oruçlu iken öpebilir miyim diye sordu, sen evet dedin. Peki ben ve o aynı dine bağlı iken bu iş nasıl ona helal, bana haram olur.

İbn Abbas (r.a) ona şöyle cevap verdi: “Hiç şüphesiz iki husyenin damarı burna asılıdır. Burun kokladı mı zeker harekete geçer. Zeker harekete geçti mi bundan daha ilerisini çağırır. Yaşlı olan bir kimse ise isteklerine daha çok hakim olabilir.”⁵³

2- İbn Ömer (r.a)'ın Yaşlı Kimsenin Oruçluken Öpmesine Ruhsat Verirken Genç Olana Ruhsat Vermemesi:

Aynı şekilde Abdullah b. Ömer (r.a) da gencin ve yaşlının (oruçlu iken) öpmelerinin hükmü arasında fark gözetmiş ve İmam İbn Hazm'ın naklettiğine göre yaşlının oruçlu iken öpmesine ruhsat verirken, gencin aynı işi yapmasını mekruh görmüştür.⁵⁴

3- İbn Ömer (r.a)'ın Oruçlu Olan Yaşlının Tenini Değdirmesine Ruhsat Verirken Gence Bu Ruhsatı Vermemesi:

Aynı şekilde İbn Ömer (r.a) oruçlu iken tenleri değdirmenin hükmü hususunda genç ile yaşlı arasında fark gözetmiştir. İmam İbn Ebi Şeybe Vebra'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir adam İbn Ömer (r.a)'ın yanına gelerek: “Oruçlu iken tenimi zevcemin tenine değdirebilir miyim?” diye sordu. İbn Ömer: Hayır dedi. Daha sonra bir başkası ona geldi ve: Oruçlu iken tenimi hanımımın tenine değdirebilir miyim diye sordu evet diye cevap verdi. Ona: Ey Abdu'r-Rahman'ın babası sen buna evet dedin, diğerine hayır dedin denilince şu cevabı verdi: “Çünkü o yaşlı bir kimsedir, bu da gençtir.”⁵⁵

Sözü edilen bu rivayetlerden açıkça anlaşıldığına göre bu ümmetin selefi müftinin fetva soranın durumlarını bilmesinin zorunlu olduğunu ve fetva verirken bunları gözönünde bulundurması gerektiğini tespit etmişlerdir. Aynı şekilde onların şahısların değişmesiyle –şeriatın sınırları içerisinde- fetvayı değiştirdikleri de sabit olmuştur. Şüphesiz ki bu yüce Allah'ın yoluna davet esnasında muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmaya önem vermenin ve itina göstermenin zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır.

Altıncı Başlık: Selefin İnsanların Daha Ağır Durumlara Düşmeleri Korkusu ile Tercihe Bağlı Bazı İşleri Terketmesi:

⁵² Mecma'z-Zevaid, III, 166; Hadis hakkında Hafız Heysemi şunları söylemektedir: “Hadisi Taberani el-Kebir'de rivayet etmiş olup, ravileri Sahih'in ravileridirler.” (Aynı yer) Ayrıca bk. Muvatta, Rivayet no: 19, I, 293

⁵³ Mecmau'z-Zevaid, III, 166; Rivayet hakkında Hafız Heysemi şunları söylemektedir: “Bunu Taberani el-Kebir'de rivayet etmiş olup (ravilerinden) Atiye hakkında bazı tenkidler olmakla birlikte sika olduğu da belirtilmiştir.” (Aynı yer) Ayrıca bk. İmam Abdu'r-Rezzak, el-Musannef, Rivayet no: 8418, IV, 185

⁵⁴ el-Muhalla, VI, 312

⁵⁵ el-Musannef, III, 63

Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmaya itina göstermenin önemini ortaya koyan hususlardan birisi de selefin insanlar daha ağır durumlara düşerler korkusuyla tercihe bağlı birtakım hususları terkettiklerinin sabit olduğudur. Bunu ortaya koyan delillerin bir kısmı aşağıda gösterilmiştir:

A- Düşman Topraklarında Hadleri Uygulamayı Terketmek:

Ashab-ı kiram'dan ve onlardan sonra gelenler arasından ümmetin selefine mensub pekçok kimse düşman topraklarında hadleri uygulamamanın zorunlu olduğunu açıklamışlardır. Çünkü yüce Allah'ın hadlerin uygulanmayışından yahut ertelenmesinden daha çok buğzettiği, had uygulanacak kimselerin gayrete gelerek ve öfkelenerek kafirlere katılmaları gibi bir sonucun ortaya çıkacağından korkulur. Aşağıda bu konu ile ilgili bazılarının sözlerini göreceğiz:

1- Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın Düşman Topraklarında Haddi Uygulamayı Yasaklaması:

İmam Said b. Mansur ile İbn Ebi Şeybe, Hakim b. Umeyr'den şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Ömer b. el-Hattab (r.a) (ilgili görevlilere talimatında) şunları yazdı: “Herhangi bir ordu ya da askeri birlik komutanı yola çıkana kadar⁵⁶ kimseye had olarak sopa cezası vermesin ki şeytani gayret onu kafirlere katılmaya itmesin.”⁵⁷

İmam Abdu'r-Rezzak'ın kaydettiği bir rivayette de şöyle denilmektedir: “Herhangi bir ordu ya da askeri birlik kumandanı müslümanlardan birisine had vurmasın...”⁵⁸

Mü'minlerin emiri Ömer b. el-Hattab (r.a) düşman topraklarında haddi uygulamayı yasaklama sebebinin şeytani hamiyetin onu kafirlere katılmaya itmesinden korkmak olduğunu açıklamıştır.

2- Ali b. Ebi Talib (r.a)'ın Düşman Topraklarında Haddin Uygulanmasını Yasaklaması:

İmam Abdu'r-Rezzak'ın rivayetine göre el-Hasen şöyle demiştir: Müslümanlardan birisi bir at çaldı ve Bizans topraklarına girdi. O atıyla birlikte müslümanlarla beraber geri döndü. Elini kesmek istediler. Ali b. Ebi Talib (r.a) şöyle dedi: “Bizans topraklarından çıkıncaya kadar elini kesmeyiniz.”⁵⁹

3- Ebu'd-Derda (r.a)'ın Düşman Topraklarında Haddin Uygulanmasını Yasaklaması:

İmam İbn Ebi Şeybe, Humeyd b. Fulan b. Ruman'dan rivayet ettiğine göre Ebu'd-Derda (r.a) düşman topraklarında herhangi bir kimseye, herhangi bir haddin uygulanmasını yasaklamıştır.⁶⁰

4- Busr b. Ertee (r.a)'nın Gaza Esnasında Hırsızlık Cezasını Uygulamayı Kabul Etmemesi:

⁵⁶ “Yola çıkana kadar” ifadesi ile burada kastedilen Dar-ı Harb'den geri dönüldüğü vakit İslam diyarına giriş yapılan yer demektir. (Bk. Şeyh Habibu'r-Rahman el-Azami'nin Said b. Mansur'un Sünen'indeki notu, II, 196)

⁵⁷ Said b. Mansur, Sünen, Rivayet no: 2500, II, 196; İbn Ebi Şeybe, Musannef, Rivayet no: 8910, X, 102-103 lafız ona ait

⁵⁸ Bk. Musannef, Rivayet no: 9370, V, 197

⁵⁹ Musannef, Rivayet no: 9373, V, 198

⁶⁰ Musannef, Rivayet no: 8911, X, 103

İmam Ebu Davud'un rivayetine göre Cumade b. Umeyye dedi ki: Busr b. Ertee (r.a) ile denizde idik. Ona Misdar diye bilinen ve (uzun boyunlu) buhti bir deve çalmış bulunan bir kişi getirildi. Dedi ki: Ben Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "(Gaza sebebiyle) yolculuk halinde eller kesilmez." Böyle olmasaydı şüphesiz onun elini keserdi.⁶¹

1- Düşman Topraklarında Hadlerin Uygulanmayacağını Kabul Eden İslam Alimlerinin Görüşleri:

İmam İbn Kayyim el-Cevziyye dedi ki: Ahmed, İshak b. Rahaveyh, Evzai ve bunların dışında İslam alimlerinin bir kısmının açıkça ifade ettiklerine göre düşman topraklarında hadler uygulanmaz. Bunu Ebu'l-Kasım el-Fıraki Muhtasar'ında zikrederek şöyle demiştir: "Düşman topraklarında herhangi bir müslümana had uygulanmaz."⁶²

2- Had Uygulanmasını Hakeden Kimseye İslam Diyarına Döndükten Sonra Haddin Uygulanmasının Zorunluluğu:

Anlatılan bu hususlardan düşman topraklarında kendisine haddin uygulanmasını gerektiren herhangi bir suç işleyen kimseye Dar-ı İslama dönecek olursa had uygulanmayacağı anlaşılmaz. Aksine döndükten sonra ona had uygulanmalıdır. Çünkü haddin uygulanmasının ertelenmesi arızı bir sebebin varlığıdır. Bu da onun düşman topraklarında bulunmasıdır. Bu arızı sebep ortadan kalkacak olursa ona had uygulanır. Buna mü'minlerin emiri Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın şu sözü de delil teşkil etmektedir: "Yola çıkıncaya kadar..."⁶³ Aynı şekilde mü'minlerin emiri Ali b. Ebi Talib (r.a)'ın söylediği: "Bizans topraklarından çıkıncaya kadar (el) kesmeyiniz" sözü de bunu göstermektedir.⁶⁴

İmam İbn Kudame el-Makdisi şunları söylemektedir: "Geri döndüğü takdirde ona had uygulanır. Çünkü ayetlerin ve bu husustaki haberlerin ifadeleri umumdur. Haddin uygulanmasının ertelenmesi arızı bir sebep dolayısıyladır. Tıpkı bir hastalık ya da bir meşguliyet dolayısıyla ertelenmesine benzer. Bu arızı sebep ortadan kalktı mı had da uygulanmasını gerektiren sebebin varlığı ve buna karşı olan arızı sebebin ortadan kalkması dolayısıyla uygulanır. Bundan dolayı Ömer (r.a): "Ta ki dönüşte yolu katedinceye kadar" demiştir.⁶⁵

B- İmam Mesud'un Osman (r.a)'ın Uygulamasını Reddetmekle Birlikte Arkasında Kıldığı Namazı Tamamlaması:

Mü'minlerin emiri Osman b. Affan (r.a) Mina'da namazı tam kılmıştır. Abdullah b. Mesud (r.a) ise bu davranışını tenkid etmişti. Çünkü onun görüşüne göre namazı kısaltmak daha faziletlidir fakat buna rağmen Osman (r.a)'ın arkasında namazı tam olarak kılmıştır. İmam Ebu Davud'un rivayetine göre Abdu'r-Rahman b. Yezid şöyle demiştir: Osman (r.a) Mina'da dört rekat kıldı. Abdullah (r.a) dedi ki: Ben Peygamber ile birlikte iki rekat kıldım. Ebu Bekr (r.a) ile birlikte de iki rekat kıldım. Ömer (r.a) ile birlikte de iki rekat kıldım.

⁶¹ Ebu Davud, Hadis no: 4397, XII, 54

⁶² İlamu'l-Muvakkın, III, 17, Ayrıca bk. İbn Kudame, el-Muğni, XIII, 172

⁶³ Bu sözün kaynakları için başlığın baş taraflarına bakınız.

⁶⁴ Bu sözün de kaynakları için başlığın baş tarafına bakınız.

⁶⁵ el-Muğni, XIII, 174

-(Ravilerden birisi olan) Hafs şunu da eklemektedir: Osman (r.a) ile birlikte de emirliğinin bir bölümünde (iki rekat kıldım) sonra tamamladım. Buradan itibaren fazlalık Ebu Muaviye'dendir:-

Sonra yollarınız ayrıldı. Dört rekat yerine kabul edilen iki rekat kılmayı çok arzu ederdim.”

Ames dedi ki: Bana Muaviye b. Kurra hocalarından anlattığına göre Abdullah (r.a) da dört rekat kıldı. Ona: Sen Osman'ın yaptığını ayıpladın sonra da kendin dört rekat kıldın denilince: “Ayrılık şeridir” diye cevap verdi.⁶⁶

Abdullah b. Mesud (r.a)'ın namazı kısaltmanın daha faziletli olduğu görüşünden vazgeçerek Osman Zinnureyn (r.a)'ın arkasında namazı taban kılmasının tek sebebi Osman (r.a)'a muhalefet etmesi sonucunda ortaya çıkabilecek fitnelere korkmasıdır.

Yedinci Başlık: Tepki Göstermek Halinde Ortaya Çıkabilecek Bazı Kötü Sonuçları Gözönünde Bulundurarak Birtakım Münkerlere Göz Yummanın Selef Tarafından Kabul Edildiği:

Ümmetin alimlerinin yüce Allah'a davet yolunda muhatapların durumunu gözönünde bulundurmaya dikkat ettiklerini ortaya koyan hususlardan birisi de onların tepki gösterilmesi halinde daha büyük bir münker ortaya çıkacaksa bazı münkerlere karşı çıkmamanın terkedilebileceği görüşünde olduklarıdır. Bunu ortaya koyan delillerden bazıları şunlardır:

1- Münker Birtakım Hadisleri Nakleden Bir Kimseye Fitne Ortaya Çıkar Korkusuyla Musul Hadis Alimlerinin Tepki Göstermemesi:

Musul hadis alimlerinden bir topluluk insanlara münker birtakım hadisler nakleden bir kişiye karşı çıkmamayı tespit etmişlerdir. Onlar bu ilim adamlarının kendisine doğru gelmekte olduklarını görünce maksatlarını anladı. Bundan dolayı insanlara uydurma bir hadis anlatmaya koyuldu. Bu uydurma hadis sahih bir akide ihtiva ediyordu. Hadis alimleri bu uydurma hadisi duyunca ona karşı tepki göstermeksizin geri döndüler. Çünkü onların bu sahih akideye karşı çıktıklarının insanlar tarafından yanlış olarak anlaşılacağından korkmuşlardı. Böylelikle ortadan kaldırmayı istedikleri münkerden daha büyük bir fitne meydana gelirdi. Hafız Hatib Bağdadi'nin rivayetine göre Cafer b. Muhammed b. el-Haccac dedi ki: Musul'da yanımıza (Muhammed b. Abd es-Sadi et-Temimi es-Semerandi'yi kastediyor) geldi ve münker birtakım hadisler nakletti. Hadis alimlerinden bir topluluk biraraya geldi ve ona tepki göstermek üzere gittik. Mescidde oturmakta olduğunu gördük. Bu mescidü'n-nebi diye bilinen bir mesciddi. Onun özel bir meclisi vardı. Etrafında ise hadis yazanlardan ve avamdan bir topluluk da bulunuyordu. Uzaktan bizi görünce ona karşı çıkmak üzere biraraya gelmiş olduğumuzu anladı. Biz ona ulaşmadan şunları söyledi: Bize Kuteybe b. Said İbn Lehiya'dan anlattı, o Cabir b. Abdullah (r.a)'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “Kur'an Allah'ın kelimidir, mahluk değildir.”⁶⁷

⁶⁶ Ebu Davud, Hadis no: 1958, V, 306; Şeyh Elbani sahih olduğunu belirtmektedir. (Bk. Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, I, 369)

⁶⁷ Hadis uydurmaktır. (Bk. Hafız es-Sehavi, el-Mekasidu'l-Hasene, s. 304; İmam Suyuti, Tahziru'l-Havas, s. 198-199; Acnuni, Keşfu'l-Hafa, II, 122-123; Şevkani, el-Fevaidu'l-Mecmua, s. 313-314)

(Cafer b. Muhammed) dedi ki: “Biz yerimizde durduk ve avamdan korkarak ona karşı çıkmaya cesaretini göstermedik. Onunla konuşma cesaretini göstermeden geri döndük.”⁶⁸

Bu kıssada gördüğümüz hususlardan birisi de şudur: Hadis alimlerinin bu adama tepki göstermeyi terketmelerinin tek sebebi insanların kendilerinin bu uydurma hadisin delalet ettiği Kur’an Allah’ın kelimidir yaratılmamıştır şeklindeki akideye iman etmediklerinin sanılması ve bunun sonucunda ortadan kaldırmak istedikleri münkerden daha büyük bir fitnenin ortaya çıkmasından korkmalarıdır.

2- Eğer Ortaya Çıkacak Kötülük Maslahattan Daha Büyük ise İyiliği Emredip, Münkerden Alıkoymanın Terkedilebileceğine Dair İbn Teymiye’nin Sözü:

Şeyhu’l-İslam İbn Teymiye dedi ki: Eğer iyiliği emredip, münkerden alıkoymak en büyük vaciplerden yahut müstehaplardan olduğuna göre bu işteki maslahatın mutlaka mefsetten (kötülükten) daha ağır olması gerekir. Çünkü peygamberler bununla gönderilmiş, kitaplar bu yolda inmiştir. Yüce Allah da fesadı sevmez. Şayet iyiliği emredip, münkerden alıkoymanın sebep olacağı kötülük maslahatından daha büyük olursa o vakit bu yüce Allah’ın emrettiklerinden olmaz. Her ne kadar bir vacip terkedilip, haram olan bir iş işlenmekte ise de (bu böyledir).⁶⁹

Daha sonra şunları söylemektedir: “Bundan dolayı Peygamber (s.a) imamların zulmüne karşı sabretmeyi emretmiş ve namazı kıldıkları sürece onlara karşı savaşmayı yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: “Onların haklarını eksiksiz yerine getiriniz, kendi haklarınızı da Allah’tan dileyiniz.”⁷⁰

Bu sebeple ehl-i sünnet ve’l-cemaatin kabul ettiği esaslardan birisi de cemaate bağlı kalmak, imamlarla savaşmayı terketmek ve fitne halinde de savaştan uzak kalmaktır.⁷¹

Yine merhum İbn Teymiye şunları söylemektedir: “Peygamber (s.a)’ın Abdullah b. Ubey b. Selun ve onun benzeri münafıklığın ve günahkarlığın önderleri olanları sahip oldukları destekleyicileri sebebiyle kendi hallerine bırakmıştır. Onu bir türlü cezalandırmak suretiyle münkerin ortadan kaldırılması kavminin gazaplanmaları ve taraftarlıkları sebebiyle ve insanlar Rasûlullah (s.a) ashabını öldürüyor diye duydukları takdirde kaçıp uzaklaşmaları sebebiyle daha büyük bir marufun ortadan kaldırılmasını gerektirir.”⁷²

3- İmam İbn Teymiye’nin Arkadaşlarını İçki İçmekte Olan Tatarlara Karşı Çıkmaktan –İçinde Buldukları Halden Daha Kötüsüne Yönelmeleri Korkusuyla- Alıkoyması:

Münkerlere karşı çıkmak halinde ortaya çıkabilecek sonuçların gözönünde bulundurulması ile ilgili yukarıda söz konusu edilen kuralın uygulamasını Şeyhu’l-İslam İbn Teymiye’nin arkadaşlarını Tatarların içki içmelerine tepki göstermek istemelerini engellemesinde görebilmekteyiz.

Bizzat kendisini şunu nakletmektedir: “Tatarlar döneminde birkaç arkadaşımınla birlikte onlardan içki için bir topluluğun yanından geçtik. Beraberimde bulunan kişi

⁶⁸ Tarih-u Bağdad, II, 389; Ayrıca bk. Hafız Zehebi, Mizanu’l-İtidal, III, 633-634; Molla Ali el-Kari, el-Esraru’l-Merfua fi’l-Ahbari’l-Mevdua, s. 84-85

⁶⁹ el-Emr bi’l-Maruf ve’n-Nehy ani’l-Münker, s. 17’den kısaltılarak

⁷⁰ A.g.e., s. 20

⁷¹ A.g.e., s. 22; Ayrıca bk. İlamu’l-Muvakkiin, III, 15-16

⁷² İlamu’l-Muvakkiin, III, 16

onların bu haline karşı çıktı. Bu sefer ben de ona karşı çıkararak şunları söyledim: Yüce Allah içkiyi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyduğu için haram kıldı. İçki bunları başkalarını öldürmekten, çoluk çocuğu esir almaktan ve başkalarının mallarını almaktan alıkoymaktadır. Bu sebeple onları bırak.”⁷³

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye'nin arkadaşlarını Tatarlara karşı tepki göstermekten alıkoymasının tek sebebi onların içki içmekten uzak kalmaları halinde canları öldürmeye, çoluk-çocukları esir almaya, başkalarının mallarını almaya yönelmek gibi bir sonucun gözönünde bulundurulmasından başka bir sebebe dayanmıyor. Çünkü onlara karşı çıkmamanın sebep olacağı kötülük karşı çıkmakla gerçekleştirilmek istenen maslahattan çok daha büyüktür. Bundan ötürü Şeyhu'l-İslam onlara karşı çıkmaya engel olmuştur.

4- İmam İbnu'l-Kayyim'in Daha Kötü Bir Duruma Götüren Tepkiyi Engellemesi:

İmam İbn Kayyim el-Cevziye karşı çıkmaktan hedefin yaptığı işe karşı çıkılan kişiyi üzerinde bulunduğu halden daha güzel bir hale geçmesini sağlamaktır. Eğer karşı çıkmak onun üzerinde bulunduğu halden daha kötü bir hale geçmesine sebep teşkil ederse o takdirde karşı çıkmak caiz değildir. Merhum İbn Kayyim şunları söylemektedir: “Günahkar ve fasık kimselerin satranç oynamakta olduklarını göreceksen ve sen onlara tepki gösterirsen bu bilgisizlik ve basiretsizlikten kaynaklanır. Ancak sen onları içinde buldukları durumda Allah'ın ve Rasûlünün daha çok sevdiği bir hale taşıyabilirsen müstesna. Mesela ok atmak, at binmek ve buna benzer haller eğer fasıkların bir oyun, eğlence, şarkı dinlemek, ıslık çalmak, el çırpma üzere toplandıklarını görüp de sen onları yüce Allah'a itaat olan bir işe yöneltebilirsen maksad zaten budur. Aksi takdirde onları bu hallerinde bırakmak bundan daha büyük çapta kötü işler yapmaları için onları işsiz, meşguliyetsiz bırakmaktan hayırlıdır. Çünkü onların içinde buldukları o hal daha kötü bir işle uğraşmaktan onları alıkoyar. Aynı şekilde eğer bir kimse hayasızca kitaplar ve benzerlerini okumakla meşgul ise ve sen onu bu durumdan alıkoyduğun takdirde bid'at, dalalet ve büyü kitaplarına geçiş yapacağından korkarsan onu o ilk kitaplarıyla bırak uğraşın.”⁷⁴

5- İmam İbnu'n-Nehhas'ın İçki İçmesine Karşı Çıkıldığı Takdirde Aynı Kişinin Bir Kadını Zorla Gasbetmesinden Korkulan Kişinin İçki İçmesine Karşı Çıkılmasını Engellemesi:

İmam İbnu'n-Nehhas ed-Dımeşki, İbn Kayyim el-Cevziye'nin sözünü ettiği münkere karşı çıkmak eğer ondan daha büyük bir münkeri gerektirecek ise karşı çıkmamanın terkedilmesini açıklayan birtakım meseleler sunmaktadır. Merhum İbnu'n-Nehhas'ın bu hususta söylediklerinden bir kısmı şunlardır: “Yine bu türden bir örnek: Eğer bir adamın yanından geçtiği takdirde onunla fıska yönelmek üzere bir kadını gözetlediğini görürsek bu kişi bir içki görünce onu içmekle meşgul olursa ve eğer biz onu o içkiyi içmekten alıkoyduğumuz takdirde vazgeçecek fakat bununla birlikte kadının farkına varacak fakat onun kadına zarar vermesini önleyemeyecek olursa bu durumda bizler onun içki içmesi kendisini ondan daha büyük bir münkerle

⁷³ İlamu'l-Muvakkın, III, 16

⁷⁴ Tenbihu'l-Gafilin, s. 112; Ayrıca bk. Şeyh Muhammed Sıddik Hasen Han, İklulu'l-Kerame fi Tıbyani Makasidi'l-İmame, s. 93

uğraşmaktan alıkoyacaksa onu içki içmekten engellemeyiz. Bu meselenin aksi olursa kesinlikle alıkoyarız.”⁷⁵

Ortada iki münker sözkonusudur. Birincisi bir kadına zorla tecavüz etmek, ikincisi içki içmektir. Şayet içki içmekten alıkoymak münker işleyen kişiyi kadına zorla tecavüz etmekten başka bir tarafa yönlendiriyor ise bu durumda onu içki içmekten alıkoyamayız. Çünkü içki içmesine karşı çıkmak ondan daha büyük bir münkerin işlenmesini gerektirir. Böyle bir durumda ona karşı çıkmak caiz değildir.

Eğer kadına zorla tecavüz etmesi engellenecek olduğu takdirde içki içmeye yönelecek olursa bizler bu durumda onu kadına zorla tecavüz etmekten alıkoyarız. Çünkü içki içmek her ne kadar büyük bir münker ise de bir kadına zorla tecavüzden daha hafif bir kötülüktür.

Sözün özü şu ki ümmetin ilim adamları eğer işlenen münkere karşı çıkmak, ortadan kaldırılmak istenen münkerden daha büyüğünü doğuracak ise bazı münkerlere karşı çıkmayı terketmek görüşündedirler. İşte bu onların muhatapların durumunu gözönünde bulundurmaya itina gösterdiklerinin delilidir.

Sekizinci Başlık: Selefin Namazda ve Öğrenim Halkalarında Kardeşlerini ve İlim Talebelerini Arayıp Sormaları:

Ümmetin selefinin muhatapların durumlarını gözönünde bulundurduklarını ortaya koyan hususlardan birisi de onların namazda ve öğrenim halkalarında kardeşlerini araştırıp, soruşturduklarına dair sabit olmuş rivayetlerdir. Bunu gösteren tanıkların bir kısmı aşağıda zikredilmiştir:

1- Ömer b. el-Hattab (r.a)’ın Süleyman b. Ebi Hasme’yi Sabah Namazında Soruşturması:

İmam Malik’in, Ebu Bekr b. Süleyman b. Ebi Hasme’den rivayetine göre Ömer b. el-Hattab (r.a) bir sabah namazında Süleyman b. Ebi Hasme’yi göremedi. Ömer b. el-Hattab (r.a) sabah vakti çarşıya gitti. Süleyman’ın evi ise çarşı ile mescid-i nebevi arasında bir yerde idi. Süleyman’ın annesi Şifa Hatun’a uğradı ve ona “sabah namazında Süleyman’ı göremedim” dedi. Hanımı: O geceyi namazla geçirdi, o bakımdan uyuyakaldı. Ömer (r.a) şöyle dedi: “Cemaatla sabah namazına katılmam benim için bir gece boyu namaz kılmamdan daha çok sevdiğim bir iştir.”⁷⁶

Bu kıssada gördüğümüz hususlardan birisi de şudur: Ömer b. el-Hattab (r.a) Süleyman b. Ebi Hasme’yi sabah namazında göremeyince namaza katılmayıp sebebini öğrenmeye çalışmıştır.

2- Ömer b. el-Hattab (r.a)’ın Sabah Namazında Bir Başka Kişiyi Araştırıp Soruşturması:

İmam İbn Ebi Şeybe’nin rivayetine göre Huşeyn babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ömer (r.a) sabah namazında bir adamı bulamayınca ona birisini gönderdi. Adam gelince ona: “Neredeydin” diye sordu. Adam hasta idim ve eğer senin

⁷⁵ Muvatta, Rivayet no: 7, I, 131; Şeyh Elbani bu rivayet hakkında: Senedi sahihtir demiştir. (Mişkату’l-Mesabih, I, 399’deki not)

⁷⁶ Musannef, I, 344-345

elçin gelmemiş olsaydı dışarı çıkmayacaktım dedi. Bunun üzerine Ömer (r.a) şöyle dedi: “Eğer herhangi bir kimse dolayısıyla dışarı çıkacaksan namaz için çık.”⁷⁷

Yine bu olayda Ömer el-Faruk (r.a)’ın adamı sabah namazına katılmayışı dolayısıyla araştırmakla yetinmediğini aksine arkasından birisini gönderdiğini görüyoruz.

Adam gelince de namaza katılmayış sebebini sorunca gücü yettiği takdirde cemaatle namazdan geri kalmamaya teşvik ettiğini görüyoruz.

3- İnsanların Kur’an-ı Kerim’i Öğrenmekten Etkilenmelerine Dair Ömer el-Faruk’un Soruşturması:

Mü’minlerin emiri Ömer el-Faruk (r.a) fethedilen ülkelerin dört bir yanına Kur’an-ı Kerim’i öğreten hocalar göndermişti. İnsanların Kur’an-ı Kerim öğrenmekten ötürü durumlarını ve nasıl etkilendiklerini araştırırdı. Hafız ez-Zehebî’nin naklettiğine göre İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: “Ömer (r.a)’ın yanına birisi geldi. Ömer (r.a) ona insanların durumuna dair sormaya koyuldu ve adam şöyle dedi: “Ey mü’minlerin emiri onlardan şu kadar kişi Kur’an okumayı öğrenmiş bulunuyor.”⁷⁸

4- Ebu’d-Derda (r.a)’ın Öğrencisini Yoklaması ve Ona Kur’an-ı Kerim’den Okuttuklarına Dair Soru Sorması:

İmam Ahmed’in rivayetine göre Ubade b. Nesi şöyle demiştir: Şam’da Madan diye bilinen bir kişi vardı. Ebu’d-Derda (r.a) ona Kur’an okuturdu. Bir sefer Ebu’d-Derda onu bulamadı. Günün birinde Dabık’da onunla karşılaştı. Ebu’d-Derda (r.a) ona şöyle dedi: Ey Madan ezberlemiş olduğun Kur’an’ın durumu nedir? Bugün senin Kur’an’la aran nasıldır?

(Madan) dedi ki: Allah durumu en iyi bilendir. O herşeyi güzel yapmıştır.

(Ebu’d-Derda) dedi ki: Ey Madan sen bugün bir şehirde mi kalıyorsun, yoksa bir kasabada mı?

(Madan): Hayır şehire yakın bir kasabada kalıyorum dedi.

Ebu’d-Derda dedi ki: Yavaş ol yazık sana ey Madan çünkü ben Rasûlullah (s.a)’ı şöyle buyururken dinledim: “Beş hane halkı bir yerde bulunur da namaz için aralarında ezan okunmuyor ve aralarında cemaatle namaz kılınmıyor ise şeytan mutlaka onlara musallat olur ve şüphesiz kurt sürüden ayrılanı kapar.”

Bunun için sen şehirlerde kalmaya bak yazık sana ey Madan.⁷⁹

Bir başka rivayette Madan b. Ebi Talha el-Ya’muri’den şöyle dediği nakledilmektedir: Ebu’d-Derda (r.a) bana: Sen nerede kalıyorsun diye sordu. Ben: Hımsa yakın bir köyde dedim. Bana şu cevabı verdi: Rasûlullah (s.a)’ı şöyle buyururken dinledim: “Bir köyde üç kişi olur da (aralarında) ezan okunmaz. Namazlar cemaatle kılınmazsa mutlaka şeytan onlara musallat olur. Sen cemaatten ayrılmamaya bak çünkü kurt sürüden uzaklaşanı yer.”

İbn Mehdi dedi ki: es-Saib dedi ki: Cemaatten kastı namazda cemaattir.⁷⁹

⁷⁷ Siyer-u Alami’n-Nubela, III, 348; Bu rivayet hakkında Şeyh Şuayb el-Arnabud: Ravileri sikadılar demiştir. (Siyer-u Alami’n-Nubela, III, 348’deki not)

⁷⁸ Müsned, VI, 445-446

⁷⁹ Müsned, VI, 446; Buna yakın bir rivayeti İmam İbnu’l-Mübarek, Nesai, İbn Huzeyme, İbn Hibban ve Hakim de rivayet etmişlerdir. (Bk. İbnu’l-Mübarek, el-Müsned, Hadis no: 73, s. 42-43); Nesai, -Suyuti’nin şerhi ile yapılan baskısı-, II, 106-107; İbn Huzeyme, Sahih, Hadis no: 1486, II, 371; el-İhsan fi Takrib-i Sahih-i İbn Hibban, Hadis no: 2101, V, 457-459; Müstedrek, II, 482-483; İmam Hakim hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. (Bk. Aynı eser, II, 482-483) Hafız Zehebi de bu hususta ona muvafakat etmiştir. (Bk. Telhis, II, 482) Hadisin tahriri için ayrıca: Ehemmiyetu Salati’l-Cemaa, s. 58 adlı eserime bakabilirsiniz.

Bu olayda gördüğümüz hususlardan bir kısmı şunlardır:

a- Ebu'd-Derda (r.a) Kur'an-ı Kerim öğrettiği kimseye araştırıp soruşturuyor. Keşke bizim hocalarımız da buna gereken önemi verseler. Bu öğrencilerin okullarla, üniversitelerle bağına güçlendirmesine destek olurdu.

b- Ebu'd-Derda (r.a) ona öğretmiş olduğu Kur'an-ı Kerim hakkında soru sormuştur. Keşke bizim hocalarımız da öğrenci yavruları ile bu mübarek yolu birlikte izleseler. Bu dersleri tekrarlamaya ve gözden geçirmeye onlar için teşvik olurdu.

c- Ebu'd-Derda (r.a) ona o sırada kaldığı meskeninin yerini sormuştu. Onun kaldığı yeri öğrenince ihtiyacı olan öğüdü de ona verdi.

Şüphesiz ki selefin bu şekilde araştırıp soruşturmaları yüce Allah'ın yoluna davet sırasında muhatapların durumuna gerekli itinayı göstermenin önemini de ortaya koymaktadır.

Dizgici notu: 70'den sonraki dipnotlarda hocamızın söyleyişinden kaynaklanan bir kayma olmuştur. Metinden bakılarak düzeltilmesi...

DÖRDÜNCÜ BAHİS

YÜCE ALLAH'A DAVET YOLUNDA MUHATAPLARIN DURUMUNU GÖZÖNÜNDE BULUNDURMANIN KURALLARI

GİRİŞ: Şimdiye kadar kaydettiğimiz kitap ve sünnetin naslarından davetçilerin önderi, peygamberlerin imamı, rasûllerin liderinin siyretindeki delillerden, bu ümmetin sözlerinden ve üstün konum ve tutumlarından yüce Allah'a davet yolunda muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmak ile ilgili birtakım kaideler, kurallar çıkartabilmekteyiz. Bu kuralların bir kısmını aşağıda şöylece sıralayabiliriz:

- 1- Davetçinin muhatapları tanımaya önem vermesinin zorunlu olduğu
- 2- Muhataplarla konuşmak için konu seçimi halinde muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunluluğu
- 3- Fetva verirken muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunluluğu
- 4- Tevhidi emretmek ve şirkten alıkoymak hususunda herhangi bir hususa bakılmaz ve herhangi bir şekilde esnek davranılmaz
- 5- İnsanlara öğüt vermek için uygun zamanları seçmenin ve onlarla orta yollu uzunlukta konuşmanın zorunlu olduğu
- 6- Muhatapların anlamalarını sağlayacak ve anlamların kalplerde yerleşmesine yardımcı olacak şekilde anlatılmak istenen hususları anlaşılır hale getirmeye dikkat etmenin zorunluluğu
- 7- Muhataplara elverişli yöntem, üslup, araç ve alanları seçmeye dikkat etmenin zorunluluğu
- 8- Muhataplara karşı sertlik ve yumuşaklık kullanmakta muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın zorunluluğu
- 9- İslama giren kimse tarafından geçici olarak bazı farzları terketmesine muvafakat etmenin meşruiyeti
- 10- İnsanların daha ağır durumlara düşmeleri korkusu ile tercihe bağlı birtakım hususları geçici olarak terketmenin meşru oluşu
- 11- Geçici olarak bazı aykırı davranışlara göz yummanın meşru oluşu

12- Mescidlerde ve öğrenim ve davet halkalarında davetçinin muhataplarını araştırıp, sormasının zorunluluğu

Yüce Allah'ın yardımıyla bu bahiste, bu kurallara dair bir dereceye kadar geniş açıklamalarla sözecek ve herbir kuralı sözkonusu etmek için ona bağımsız bir başlık ayracağım.

Birinci Başlık: Davetçinin Muhatapları Tanımaya Özen Göstermesinin Zorunluluğu:

Muhatapların durumunu gözönünde bulundurmak için önemli hususlardan birisi de davetçinin onların durumlarını bilmeye gereken ihtimamı göstermesi gerekir. Çünkü onların durumlarını bilmedikçe bu durumlarını dikkate alması düşünülemez. Bu hususun önemi birkaç hususta ortaya çıkmaktadır ki bunların bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

1- Şanı yüce Allah peygamberleri kavimleri arasından seçmiştir.¹

2- Şanı yüce Allah peygamberleri kavimlerinin dilleriyle göndermiştir.²

3- Yüce Allah dinde derin bilgi sahibi olan kimselere kavimlerini uyarıp korkutmalarını emretmiştir.³

4- Yüce Peygamber karşılaştığı ve tanımadığı kimseleri kimlerden olduklarını sormak suretiyle davet edilenleri tanımaya itina göstermiştir.⁴

5- Selef-i salihin de muhatapları tanımaya gereken önemi vermiştir. Bu da onların karşılaştıkları arasından tanımadıkları kimselerin aslına dair soru sormalarıyla gerçekleşiyordu. Aynı şekilde kendisine iyiliğin emredilip, kötülükten alkonulan ve davet olunan kimsenin durumunu bilmenin zorunluluğu da vurgulanmıştır.⁵

Bir uyarı:

Davetçinin muhatapları tanımaya özen göstermesinin zorunluluğu daveti sadece davetçinin tanıdığı kimselere hasretmesi anlamına gelmez:

Bundan davetçinin davetini tanıdığı kimselere hasretmesi anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü İslam bütün insanlığın dinidir. Davetçi de davetini tanıdığı ve tanımadığı insanlar arasından mümkün olabilen azami sayıdaki kimselere yönelmekle sorumludur. Daha önce geçen açıklamalar ile anlatılmak istenen şudur: Davetçi davetini tanımadığı kimselere yönelmekle birlikte onların durumlarını bilmeye de gayret eder. Böylelikle uygun konuyu, uslubu, aracı, alanı, meydanı onları davet edeceği esnada seçebilme imkanını elde eder. Bununla –yüce Allah'ın lutfu sayesinde- daha etkili, daha nüfuzlu olması ve davetinin daha çabuk kabul edilmesi ümit edilir.

Bu hususu gösteren delillerden birisi de şudur: Rasûl-i Ekrem daveti yeryüzünde herbir zorbaya yöneltmişti. İmam Müslim'in, Enes (r.a)'dan rivayetine göre yüce Allah'ın peygamberi (salât ve selam ona) Kisra'ya, Kayser'e, Necaşi'ye ve herbir zorba kimseye mektup yazarak onları yüce Allah'ın yoluna davet etti.⁶ Bilindiği gibi Peygamber (s.a) o dönemde yeryüzündeki herbir zorbanın durumunu bilmiyordu. O halde davetçinin görevi muhataplarını tanımak için çalışmakla birlikte davet

¹ Bk. Birinci bahis, birinci başlık

² Bk. Birinci bahis, birinci başlık

³ Bk. Birinci bahis, ikinci başlık

⁴ Bk. İkinci bahis, birinci başlık

⁵ Bk. Üçüncü bahis, birinci başlık

⁶ Müslim, Hadis no: 75 (1774), III, 1397

edebileceği herkesi davet etmektir. Böylelikle davetinin onlara daha yatkın gelmesi umulabilir. Bunun sonucunda da davetçinin etkisi daha güçlü, daha ileri, daha çok ve daha hızlı olabilir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır.

İkinci Başlık: Muhataplarla Konuşmak İçin Konu Seçiminde Muhatapların Durumunu Gözönünde Bulundurmanın Zorunluluğu:

Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın gereklerinden birisi de davetçinin onlara uygun konuları seçmeye özen göstermesidir. Onlara bilmek ihtiyacında oldukları ve ele alınmalarından dolayı yararlanacakları konular hakkında konuşmalıdır. Önlerinde ihtiyaçları olmayacak konuları gündeme getirmemelidir.

Aynı şekilde konuları seçip ele aldığı sırada da muhataplarının akli ve fikri düzeylerini de gözönünde bulundurması gerekmektedir. Şüphesiz ki davetçi doktor gibidir. Mesela kansere yakalanmış bir hastaya şeker hastasının ilacını sunmaz. Şeker hastalığına yakalanmış birisine de göğüs hastalıkları tedavisi uygulamaz. Aksine herbir hastaya uygun ilacı sunar. Aynı şekilde ilacı sunarken hastanın tabiatına uygun yöntem ve miktarda ilacı sunar ki ilacın zararı faydasından büyük olmasın.

Davetçilerin önderi, peygamberlerin imamı, rasûllerin lideri bizim şerefli rasûlümüz bütün bunlara gereken ihtimamı göstermiştir. Onun pak siyretinde bu husus birçok yönden kendisini göstermiştir. Bu yönlerden bazıları şunlardır:

- 1- Rasûl-i ekremin değerli tavsiyelerinde çeşitlilik⁷
- 2- Rasûl-i ekremin sorunun aynı olmasına rağmen çeşitli cevaplar vermesi⁸
- 3- Rasûl-i ekremin bazı haberleri bazılarına bildirirken, diğer bir kısmına bildirmemesi⁹

Bu hususa bizim selef-i salihimiz de önem göstermiştir. Bu da aynı şekilde birçok türde kendisini göstermiştir. Bunların bir kısmı aşağıda kaydedilmiştir:

1- Selef-i salihin insanlara konuşma yaptıklarında akıllarını gözönünde bulundurmaları¹⁰

2- Selef-i salihin insanlara konuşma yapıldığı vakit akıllarını gözönünde bulundurmanın zorunluluğunu vurgulamaları¹¹

Davetçi insanların her kesimine muhatap olur. O davetini hem yöneticilere, hem yönetilenlere, hem ilim adamlarına, hem avama, hem zenginlere, hem fakir ve yoksullara, hem müessese ve fabrika sahiplerine, hem işçilerine, hem kocalara, hem hanımlara yöneltir.

Buna göre herbir kesim insana gerek duyacakları şeyleri ve faydalarına olacak hususları sözkonusu etmelidir. Yöneticilere yönetilenlere karşı görevlerini açıklamalıdır. Yönetilenlere yüce Allah'ın onlara farz kıldığı yöneticilerin haklarını açıklamalıdır. İlim ehline avamın onlar üzerindeki haklarını hatırlatmalıdır. Avama ilim adamlarına göstermeleri gereken saygıyı ve onlardan güzel bir şekilde yararlanmayı anlatmalıdır. Zenginlere yüce Allah'ın ihtiyaç sahiplerine ve fakirlere infak eden kimselere dünya ve ahirette neler vaadettiğini bildirmelidir. Fakirlere ve yoksullara iffetli olmanın faziletini, dilencililiğin hoş olmadığını açıklamalıdır. İş sahiplerine, kurum sahiplerine, şirket sahiplerine Rasûlullah (s.a)'ın çalıştırdığı işçiye teri kurumadan ücretini veren kimselere verdiği müjdeyi işittirmeyi, çalışanlara da çalışmalarındaki samimiyeti ve işlerini güzel yapmanın zorunluluğunu

⁷ Bunun delilleri için bk. İkinci bahis, beşinci başlık

⁸ Bunun tanıkları için bk. İkinci bahis, altıncı başlık

⁹

¹⁰ Bunun tanıkları için bk. Üçüncü bahis, dördüncü başlık

¹¹ Tanıkları için bk. üçüncü bahis, dördüncü başlık

vurgulamalıdır. Erkekler hanımlarının üzerlerindeki haklarını açıklamalıdır. Hanımlara yüce Allah'ın onlara kocalarına karşı farz kıldıklarını izah etmelidir.

Davetçi bir kesimi kendisinin ucuz ve aşağılık maslahatları için diğer bir kesimin aleyhine kışkırtan birisi değildir. Aksine davetçi güvenilir bir öğütçüdür. O muhatabının ve İslam toplumunun hatta bütün ümmetin hayrına olanın gerçekleşmesini ister. O İslam ümmetinin birarada toplanması için gayret eder. İnsanlardan herbir kesim ile muhatap olduğu vakit yüce Allah'ın yardımı ve ihsan edeceği başarı sayesinde bu hedefi gerçekleştirecek yahutta gerçekleşmesine yakınlaştıracak konuları seçer.

Davetçinin konuyu seçerken gözönünde bulundurması gereken bir diğer husus da muhatapların kendilerine vereceği emirleri yerine getirmeye hazırlıklı olup olmadıklarıdır. Yaşlılarla, mazeret sahipleriyle, hastalarla Allah yolunda cihada çıkmak konusundan sözetmemeli. Fakirlerle, yoksullarla yüce Allah'ın yolunda infakı ele almamalı.

Bunun yanında davetçinin hedefinin ilmini, fasahat ve belâğatini açığa çıkarmak olmamalıdır. O muhatapların akıllarının erişemediği ince meselelere de dalmamalı, basit konuları muhatapların anlamaktan aciz düşecekleri bir şekilde de sunmaya kalkışmamalıdır.

İki uyarı:

Burada şu iki hususa dikkat çekmek uygun görülebilir:

1- Davetçi herbir insan kesimi ile kendi çerçevesinde konuşma imkanı bulunmayabilir. Böyle bir durumda itidali ve orta yolu elden bırakmamalıdır. Bir kesimi diğer bir kesimin aleyhine kışkırtmamalıdır. Aksine konuları herbir kesimin kendi sorumluluğunu yerine getirmekte elini çabuk tutmasına yardımcı olacak şekilde ele almalıdır.

2- Eğer muhataplar ilim ve anlayış sahibi olup, meseleleri incelikleriyle kavrayabilecek türden iseler hedef İslam davasına hizmet olduğu takdirde bu şekilde konuları ele almakta bir sakınca yoktur. Doğruyu en iyi bilen yüce Allah'tır.

Üçüncü Başlık: Fetva Verirken Muhatapların Durumlarını Gözönünde Bulundurmanın Zorunluluğu:

Yüce Allah'ın yoluna davet sırasında muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın gereklerinden birisi de davetçinin fetva verirken fetva isteyenlerin durumlarına dikkat etmeye özen göstermesidir. Ona herhangi bir hususa dair soru sorulacak olursa o fetva vermeden önce ve fetva verirken gözönünde bulundurması gereken hususlar üzerinde düşünmeden cevap vermekte acele etmemelidir. Çünkü davetçilerin fetva vermekte acelecilikleri sebebiyle ortaya çıkmış pekçok fitneler vardır. Bu sebeple herhangi bir hususa dair kendisine soru sorulan kimsenin fetva soranı ve onun durumlarını öğrenmeye gayret etmesi gerekir. Şayet fetva soranın kendisine sorduğu sorunun onu ilgilendirmedini görürse ya da onun böyle bir soru sormanın ötesinde birtakım karışıklıklar uyandırmak hedefine sahip olduğunu tesbit ederse ona cevap vermez, aksine ondan yüz çevirir. Çünkü hakkında soru sorulan herbir şeye cevap verilmez. Kendisini ilgilendirmeyen hususlara dair fetva soran yahutta ancak karışıklık uyandırmak için fetva soran nice kimse vardır.

Davetçi fetva soranın cevabı bilme ihtiyacını tesbit ederse o vakit fetva soranın durumunu incelesin. Çünkü insanların durumlarının farklılığı ile hükümleri de farklı verilecek pekçok mesele vardır. Bir kimse için müstehap olan bir husus bir başkası

için vacip olabilir. Hatta bir kişi için vacip olan bir husus bir başkası için haram dahi olabilir. Bu da herbir kimsenin durum ve şartlarının farklılığı sebebiyle böyledir.

Diğer taraftan davetçi eğer fetva soranın sorusu ile alakalı herhangi bir hususu tesbit eder ve fetva soranın bu hususu bilmesine de ihtiyaç olduğunu görürse davetçi o hususu da açıklar. İsterse fetva soran ona dair soru sormamış olsun. Çünkü davetçinin hedefi mümkün olabildiği kadarıyla en büyük çapta nasihatı ve yönlendirmeyi muhatabına ulaştırmasıdır. Yüce Allah'ın şu buyruklarıyla nitelendirdiği o müstesna zatın mirasçısı olan davetçi niçin böyle olmasın: “*Sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir, size çok düşkündür, mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir.*” (et-Tevbe, 9/128) Yüce Rabbimizin salât ve selamları ona olsun.

Bütün bunların zorunlu olduğunu gösteren bizim Rasûl-i ekremimizin siyretinde gördüğümüz hususlardır. Bu da onun pak siyretinde pekçok yönüyle ortaya çıkmıştır. Bazılarını aşağıda şöylece sıralayabiliriz:

- 1- Peygamber efendimizin fetva soranı tanımaya gayret göstermesi¹²
- 2- Fetva soranın değişmesi sebebiyle fetvasının da değişmesi¹³
- 3- Soru sorana sorduğundan daha fazlasıyla cevap vermesi¹⁴

Bu ümmetin salih selefi de bu hususa önem vermiştir. Onların bu hususları önemseyişleri birkaç şekilde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Onların aşağıdaki hususları benimsemiş olmaları bunların bazısıdır:

- 1- Fetva verende bulunması gereken hususiyetlerden birisi de insanları tanımaktır.¹⁵
- 2- Fetva soranı ilgilendirmeyen hususlarda fetva vermeyişleri¹⁶
- 3- Değişik şahıslara göre fetvanın değişmesi¹⁷

Dördüncü Başlık: Tevhidi Emretmek ve Şirkten Nehyetmek Hususunda Herhangi Bir Esneklik Yada Değişiklik Sözkonusu Olamaz:

Dikkat çekilmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Tevhidi emretmek ve şirkten nehyetmek hususunda herhangi bir gevşeklik ya da herhangi bir hususu gözönünde bulundurmamak sözkonusu değildir. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun ki biz her ümmet arasında: ‘Allah’a ibadet edin ve tağuttan kaçın’ diye bir peygamber göndermişizdir.*” (en-Nahl,16/36)

İmam Kurtubi tefsirinde şöyle demektedir: “*Andolsun ki biz her ümmet arasında Allah’a ibadet edin’ Allah’a ibadet edip, onu tevhid edin ‘ve tağuttan kaçın’ yani şeytan, kahin, put ve sapıklığa davet eden Allah’ın dışındaki herbir mabudu terkedin demektir.*”¹⁸

Hafız İbn Kesir de şunları söylemektedir: “*Her ümmet arasında yani herbir nesil ve taife arasında bir rasûl göndermiştir. Hepsi de yüce Allah’a ibadete davet ediyor, onun dışındakilere ibadeti yasaklıyorlardı.*”¹⁹

Peygamberler –salât ve selam onlara- çağdaşları olan müşriklere rağmen tevhidi emrediyor, şirki yasaklıyorlardı ve hiçbir şey bunu yapmaktan onları

¹² Tanıkları için bk. ikinci bahis, dokuzuncu başlık

¹³ Bk. İkinci bahis, dokuzuncu başlık

¹⁴ Bk. İkinci bahis, dokuzuncu başlık

¹⁵ Buna dair geniş açıklamalar için bk. Üçüncü bahis, beşinci başlık

¹⁶ Geniş açıklama için bk. Üçüncü bahis, beşinci başlık

¹⁷ Geniş açıklama için bk. Üçüncü bahis, beşinci başlık

¹⁸ Kurtubi, X, 103

¹⁹ İbn Kesir, II, 626; Ayrıca bk. Fethu'l-Kadir, XIII, 231

alıkoymuyordu.²⁰

Yüce Allah şerefli Rasûlümüzü –Allah’ın salât ve selamları üzerine olsun- de aynı görevi yerine getirmek üzere göndermiştir. Şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “*Deki: ‘Ey insanlar şüphesiz ben göklerin ve yerin mülkü (ve egemenliği) kendisinin olan, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan, hem diriltlen, hem öldüren Allah’ın size, hepinize gönderdiği peygamberiyim.’*” (el-Araf, 7/158)

Yüce Rabbimiz müşrikleri şirkten alıkoymak hususunda ve onların isteklerini gözönünde bulundurmakta, onlara karşı yumuşak ve esnek davranmayı yasaklamıştır. Şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “*Artık yalanlayanlara itaat etme. Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı arzu ettiler, kendileri de bunun üzerine yumuşak davranacaklardı.*” (el-Kalem, 68/8-9)

Kadı Beydavi yüce Allah’ın: “Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı arzu ettiler” buyruğunu açıklarken şunları söylemektedir: “Onlara şirki yasaklamayı bırakarak ve bu hususta onlara bazen muvafakat göstererek kendilerine yumuşak davranmanı istediler.”²¹

Rasûl-i ekrem –yüce Rabbimizin salât ve selamları ona- ona emredilen tevhide davet etmek ve şirki yasaklamak görevini en güzel bir şekilde yerine getirdi²² ve bu görevinden hiçbir şey onu alıkoymadı. Bu hususu ortaya koyan delillerden birisi de İmam Ebu Ya’la’nın, Akil b. Ebi Talib (r.a)’dan şöyle dediğine dair naklettiği rivayettir: Kureyş, Ebu Talib’e gelerek dediler ki: Senin kardeşinin oğlu meclislerimizde, mescidimizde bize rahatsızlık veriyor. Bize rahatsızlık vermekten onu alıkoym.

(Ebu Talib): Ey Akil bana Muhammed (s.a)’ı çağır dedi.

Gidip Muhammed (s.a) ile birlikte geldim. Ona şöyle dedi: Ey kardeşimin oğlu! Senin amcan çocukları kendilerine meclislerinde ve mescidlerinde eziyetler verdiğini iddia ediyorlar. Bu işten vazgeç. (Akil) dedi ki: Rasûlullah (s.a) göğe baktı ve şöyle dedi: “Şu güneşi görüyor musunuz?” Onlar evet dediler. Peygamber şöyle dedi: “Siz bu güneşten bir parça alıp bana getiremediğiniz sürece ben de bu işi bırakma gücüne sahip olamam.

(Akil) dedi ki: Ebu Talib dedi ki: Kardeşimin oğlu bize yalan söylemez. Haydi geri gidiniz.²³

Bu kıssada açıkça gördüğümüz hususlardan birisi de şudur: Rasûl-i ekrem – salât ve selam ona- Kureyş’e tevhide emretmek, şirki yasaklamak esaslarını ihtiva eden davasından asla vazgeçmeyeceğini açıkça ifade etmiştir.

Tevhidi emretmek, şirki yasaklamak ile ilgili hususlarda durumu gözönünde bulundurmanın ve yumuşaklık göstermenin sözkonusu olmayacağını ortaya koyan hususlardan bir başkası da şudur: Peygamber efendimiz Mekke’nin fethedildiği gibi Mekke’ye girince Beytullahın etrafında bulunan putları kırdı. Bu hususta hiç kimsenin duygusunu gözönünde bulundurmada. Halbuki Kabe’nin tekrar İbrahim (a.s)’ın temellerine göre yeniden bina edilmesi hususunda Kureyş’in duygularını

²⁰ Buna delalet eden bazı tanıklar için bk. Müellif, Fadlu Ayati’l-Kürsi ve Tefsiruha, s. 26

²¹ Beydavi, II, 515; Şeyh Ebu Bekir el-Cezairi dedi ki: “Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı istediler” buyruğu onlara itaat etmenin nehyediliş sebebinin açıklamasıdır. (Eyseru’t-Tefasir, V, 409’deki dipnot)

²² Peygamber efendimizin bu görevi yerine getirdiğini gösteren bazı tanıklar için bk. Fadlu Ayeti’l-Kürsi ve Tefsiruha, s. 27-32

²³ Ebu Ya’la, Müsned, Hadis no: 18 (6804), XII, 176; Hadis ile ilgili olarak Hafız Heysemi: “Ebu Ya’la’nın ravileri sahih ravileridir” demektedir. (Mecmau’z-Zevaid, VI, 15) Buna yakın bir rivayeti İmam Taberani el-Evsat ve el-Kebir’de de rivayet etmiştir. (Bk. Aynı eser, aynı yer) Hafız İbn Hacer hadis hakkında: “Bu sahih bir isnaddır” demektedir. (el-Metalibu’l-Aliye, IV, 192, Ebu Ya’la, Müsned, XII, 177’deki dipnottan naklen)

gözönünde bulunduran yine bizzat kendisi idi.²⁴ İmam Buhari'nin rivayetine göre Abdullah (r.a) şöyle demiştir: Peygamber (s.a) Mekke'nin fethedildiği günü Mekke'ye girdiğinde Beytullahın etrafında üçyüzaltmış tane dikili taş²⁵ bulunuyordu. Elindeki bir sopa ile onları dürtmeye ve şöyle demeye koyuldu: “Hak geldi, batıl yok olup gitti. Hak geldi, batıl ne bir şeyi baştan var edebilir, ne de tekrar iade edebilir.”²⁶

Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayet edilen Müslim'in kaydettiği hadiste şöyle denilmektedir: “Rasûlullah (s.a)'ın elinde bir yay bulunuyordu. O yayın bir ucundan tutmuş bulunuyordu. (Herhangi bir) putun yanına geldi mi gözünü dürtüyordu.”²⁷

El-Fakihi'nin kaydettiği ve İbn Hibban'ın sahih dediği, İbn Ömer (r.a)'ın zikrettiği hadiste de şöyle denilmektedir: “Put yere düşüyordu ve ona dokunmuyordu.”

El-Fakihi ve Taberani'nin rivayet ettikleri İbn Abbas (r.a) yoluyla gelen hadiste de şöyle denilmektedir: “(Peygamber efendimizin) yöneldiği ve sırtüstü yıkılmadık hiçbir put kalmadı. Halbuki bu putlar yere tesbit edilmişlerdi. İblis bu putların ayaklarını yere kurşun ile kaynatmıştı.”²⁸

Rasûl-i Ekrem –yüce Allah'ın salât ve selamları üzerine olsun- putları kırarken sadece Kureyşlilerin duygularını gözönünde bulundurmamakla yetinmedi. Daha ileri giderek putları ve putlara ibadet edenleri zelil etti, acizliklerini açıkça ortaya koydu. Hafız İbn Hacer diyor ki: “Peygamber (s.a) bu işi putları ve onlara ibadet edenleri zelil etmek, onların herhangi bir fayda ya da bir zarar veremediklerini kendilerine gelecek hiçbir zararı dahi savunamadıklarını açıkça ortaya çıkarmak için bunu yaptı.”²⁹

Tevhidi emretmek, şirki yasaklamak ve şirkin belirtilerini ortadan kaldırmak hususlarında Rasûl-i Ekrem'in kararlılığı ve açık tavrı aynı şekilde Mekke-i Mükerrremeye geldiğinde de ortaya çıkmıştır. O Beytullahtan uydurma mabudlar çıkartılmadıkça ve içindeki suretler silinmedikçe içeriye girmedi. İmam Buhari'nin, İbn Abbas (r.a)'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) Mekke'ye geldiğinde içinde uydurma ilahlar varken beytin içerisine girmeyi kabul etmedi. Bu sebeple putların dışarı çıkartılmasını emretti. İbrahim ve İsmail'in ellerinde fal okları bulunan suretleri de dışarı çıkartılınca Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: “Andolsun onlar hiçbir şekilde bunlarla kısmet aramadıklarını biliyorlardı.”

Sonra Beytullahtan içeriye girdi... diye hadisin devamını kaydeder.³⁰

İmam Ebu Davud'un, Cabir (r.a)'dan rivayetine göre Peygamber (s.a) Mekke'nin fethedildiği günü Batha'da bulunuyor iken Ömer b. el-Hattab'a Kabe'ye gitmesini ve içinde bulunan herbir sureti silmesini emretti. Peygamber (s.a) içindeki herbir suret silinceye kadar kabenin içerisine girmedi.³¹

²⁴ İmam Buhari'nin Aişe (r.anha)'dan rivayet ettiği hadiste de şöyle dediği nakledilmektedir: Peygamber (s.a) buyurdu ki: “Ey Aişe! Eğer kavmin İslama yeni girmiş olmasaydı –İbn ez-Zübeyr: Kabeyi yıkartı dedi- ve ona iki kapı yapardı. Birisinden insanlar girecek, diğerinden çıkacaklardı.” (Buhari, Hadis no: 126, I, 224)

²⁵ “Dikili taş” yüce Allah'tan başkasına ibadet kastı ile dikilen taşlar demektir. (Fethu'l-Bari, VIII, 16-17)

²⁶ Buhari, Hadis no: 4287, VIII, 15-16

²⁷ Bk. Müslim, Hadis no: 84, (1780, III, 1406-1407)

²⁸ Fethu'l-Bari, VIII, 17

²⁹ Fethu'l-Bari, aynı yer; Ayrıca bk. Nevevi şerhi, XII, 130

³⁰ Buhari, Hadis no: 4288, VIII, 16

³¹ Ebu Davud, Hadis no: 4150, XI, 141; Münziri hadis hakkında herhangi bir şey söylememiştir. (Bk. Avnu'l-Mabud, XI, 141) Hadis hakkında Şeyh Elbani: “Hasen, sahihtir” demiştir. (Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, II, 783) Siyret kitaplarında sözkonusu edilen Rasûl-i Ekrem (s.a)'ın Taiflilerin putu olan Lat'ı belli bir süre tayin etmeden yıkmakta ısrar etmesi, daha sonra da bu putu bu maksadla göndermiş olduğu kimseler tarafından yıktırılmış olması da –eğer bu rivayet sabit ise- tevhidin emredilmesi ve şirkin yasaklanması ile ilgili ve şirkin belirtilerinin ortadan kaldırılması hususlarında herhangi bir yumuşaklığın sözkonusu olmadığını göstermektedir. Fakat ben zayıflığından ötürü bu delili metin kısmında kaydetmedim. (Bk. İbn Hişam, Siyre, IV, 137; Zadu'l-

Sözün özü şu ki tevhide emretmek, şirki yasaklamak ile ilgili hususlarda herhangi bir hususun gözönünde bulundurulması ve esneklik gösterilmesi sözkonusu değildir. Davetçi insanlar ister kabul etsinler, ister etmesinler tevhide emrecek, şirki yasaklayacaktır.

Beşinci Başlık: Öğüt Vermek İçin İnsanların Uygun Zamanlarını Kollamanın ve Onlara Yapılacak Konuşmaların Kısa Kesilmesinin Zorunluluğu:

Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın gereklerinden birisi de davetçinin muhataplara hitab için uygun zamanlarını kollayarak boş ve istekli oldukları zamanlarını, onların vaazı, hutbeyi, konferansı ya da toplantıyı dinleyebilme isteklerini dikkate almasıdır. Onlar başka işlerle uğraşırken, kendisiyle ve konuşmasıyla ilgilenmezken onlara konuşma yapmamalıdır. Bu durumda kalplerinde kendisinden ve davet ettiği dinden nefret duygularının ekilmesine sebep olur.

Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmak aynı şekilde onları usandıracak şekilde konuşmasını uzatmamasını gerektirmektedir. Bundan dolayı onlar esnemeye başlamadan, saatlerine bakmadan, birbirlerine yönelmeden ve burada bulduklarına hayıflanmaya başlamadan önce konuşmasını bitirmelidir.

Buna önem vermenin zorunluluğunu ortaya koyan hususlar arasında aşağıdaki gerekçeler de yer almaktadır:

1- Rasûl-i Ekrem (s.a) ashabına onu dinlemek için duydukları aşırı iştiaklarına rağmen öğüt vermek için uygun zamanlarını kollardı.³²

2- Peygamber efendimizin hutbelerinin kısalığı.³³

Bu ümmetin selefi de aynı şekilde buna ihtimam göstermiştir. Buna delil olan hususların bir kısmı şunlardır:

1- Selef insanlara öğüt vermek için uygun zamanlarını kollardı.³⁴

2- Selef verilen öğüdün veciz ve kısa olmasını ve muhatapların öğüdü dinlemek için istekli ve arzulu olmalarını gözönünde bulundurmaya bilhassa dikkat çekerlerdi.³⁵

Bunun yanında insanlara öğüt vermek için uygun zamanlarını kollayıp onlara hitabın kısa kesilmesi gereğini ortaya koyan hususlardan birisi de Rasûl-i Ekrem'in imamlara namaz kıldırırken cemaatin durumunu gözönünde bulundurmalarını emretmiş olması ve bizzat kendisinin onların durumlarını gözönünde bulundurduğuna dair rivayetlerin sabit olmuş olmasıdır.³⁶ İmama uyanların durumlarını gözönünde bulundurarak imama namazı uzatması yasaklandığına göre vaiz, hatib ya da bir konuşmacının kendisini dinleyenlerin durumlarını gözönünde bulundurmaksızın konuşmasını uzatıp gitmesi nasıl caiz olabilir? Herbir vaizin öğüdünden, herbir hatibin hutbesinden, herbir konuşmacının konuşmasından namaz daha farz, daha gerekli, daha önemli ve daha çok vurgulanmış bir iş değil midir?

İki Soru ve Cevabı:

Yüce Allah'ın lutfuyla burada şu iki soruya cevap aramamız uygun düşebilir:

Mead, III, 597-602; Gazali, Fıkhu's-Siyre, s. 450'de Şeyh Elbani'nin notu; Dr. Mehdi Rızkullah, es-Siyretu'n-Nebeviyye fi Dav'i'l-Masadiri'l-Asliyye, s. 660'daki not)

³² Bk. İkinci bahis, üçüncü başlık

³³ Bk. İkinci bahis, üçüncü başlık

³⁴ Buna delil teşkil eden tanıklar için bk. Üçüncü bahis, üçüncü başlık

³⁵ Buna delil olan tanıklar için bk. Üçüncü bahis, üçüncü başlık

³⁶ Bk. İkinci bahis, onuncu başlık

- 1- İslam davetini bizi dinlemek arzuları olmamakla birlikte münafıklara, müşriklere, kitap ehline ve benzerlerine tebliğ edecek miyiz?
2- Bazan vaazı ve hutbeyi uzatmak caiz olur mu?
Yüce Allah'ın lutfuyla aşağıdaki şekilde bu iki soruya şöylece cevap verilebilir:

1- Münafıklara ve Diğer Kafirlerle Hoşlanmamalarına Rağmen Davetin Tebliğ Edilmesi:

Birinci soruya cevap verebilmek için yüce Allah'ın bize: *“Andolsun ki sizin için Allah'ı ve ahiret gününü ümit eden ve Allah'ı çokça anan kimseler için Rasûlullah'da güzel bir örnek vardır.”* (el-Ahzab, 33/21) buyruğuyla örnek gösterdiği seçkin peygamberinin siyretine bakalım. Yüce Peygamberimiz daveti Kureyş müşrikleri, Medine münafıkları, kitap ehli ve benzeri müslüman olmayan kimselere onların kendisini dinleme arzuları bulunmamasına rağmen davetini ulaştırıyordu. Bunu gösteren deliller pekçoktur. Bir kısmı aşağıda gösterilmiştir.

a- Rasûl-i Ekrem'in Hoşlanmayışlarına Rağmen Kureyş Kafirlerine Davette Bulunması:

Rasûl-i Ekrem Kureyş kafirlerine meclislerinde ve mescidlerinde davette bulunuyordu. Onlar ise bundan hoşlanmıyorlardı. Bu sebeble Ebu Talib'in aracılık ederek Peygamber efendimizi bu işten vazgeçirmesini istediler fakat yüce Peygamber onlara davette bulunmayı sürdürmekte ısrar etti ve onların İslam davetinden hoşlanmayışlarına ve kendisine gazap ve öfke duymalarına hiç de aldırmadı.³⁷

b- Peygamber Efendimizin Hoşlanmamasına Rağmen Abdullah b. Ubey'e Davette Bulunmak İçin Gitmesi:

İmam Müslim'in rivayetine göre Enes b. Malik (r.a) şöyle demiştir: Peygamber (s.a)'a: Abdullah b. Ubey'e keşke gitsen... denildi. (Enes) dedi ki: Peygamber onun yanına gitti. Bir eşşeğe bindi, müslümanlar da onunla birlikte yola koyuldu. Orası tuzlu ve çorak bir arazi idi. Peygamber (s.a) yanına varınca İbn Ubey: Benden uzak dur. Allah'a yemin ederim. Eşşeginin pis kokusu beni rahatsız ediyor dedi. (Enes) dedi ki: Ensardan bir adam ona şöyle dedi: “Allah'a yemin ederim. Rasûlullah (s.a)'ın eşşeginin kokusu senin kokundan daha hoştur.”³⁸

İmam Nevevi hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Hadis-i şerifte Peygamber (s.a)'ın Allah yolunda gördüğü eziyete karşı ne derece tahammülkar, affedici ve sabırlı olduğunu yüce Allah'ın yoluna daveti ve kafirlerin kalblerini İslama ısıdırma işini kesintisiz sürdürdüğünü görüyoruz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.”³⁹

Abdullah b. Ubey'in Peygamber efendimizi dinlemek arzusu yoktu. Bu rivayette de belirtildiği üzere o: “Benden uzak kal. Allah'a yemin ederim eşşeginin pis kokusu beni rahatsız ediyor” demişti. Üsâme b. Zeyd (r.a)'ın rivayet ettiği hadiste o Peygamber (s.a)'a şunları söylemiştir: “Ey adam bundan güzeli yok.⁴⁰ Eğer söylediğim

³⁷ Bu hadisin tafsilatı için bk. dördüncü bahis, dördüncü başlık

³⁸ Müslim, hadis no: 117 (1799), III, 1424

³⁹ Nevevi şerhi, XII, 159

⁴⁰ “Bundan güzeli yok” ifadesi ile ilgili olarak İmam Nevevi şunları söylemektedir: “Bizim diyarımızdaki bütün nüshalar da bu şekildedir. Ancak Kadı Ebu Ali'nin nushasında: “Bundan daha güzeli şudur...” şeklindedir. Kadı da şunları söylemektedir: “Bence daha kuvvetli görülen bu şekildir.” Takdiri de şöyledir: Bundan da daha güzeli senin evinde oturman ve yanımıza gelmemendir.” (Nevevi şerhi, XII, 158)

gerçekse meclislerimizde bizi rahatsız etme ve sen kendi evine geri dön. Bizden sana gelen olursa ona anlatacağımı anlat.”⁴¹

Fakat bütün bunlar yüce Allah’ın izni ile davet eden, aydınlık saçan bir kandil olarak gönderilen o yüce zatı daveti ona götürmekten alıkoymuyordu.

c- Rasûl-i Ekrem’in İstememelerine Rağmen Yahudilere Daveti Ulaştırması:

Yahudiler geçmişte ve şimdiye kadar Rasûl-i Ekrem’e ve müslümanlara insanlar arasında en ileri derecede düşmanlık besleyen, İslam davetinden en çok nefret eden kimseler olagelmışlerdir fakat Rasûl-i Ekrem daveti onlara da ulaştırmıştır. Bunu gösteren hususlardan birisi de İmam Buhari’nin, Ebu Hureyre (r.a)’dan yaptığı şu rivayettir: Bizler mescidde bulunuyorken Rasûlullah (s.a) yanımıza çıkageldi. “Kalkın yahudilerin yanına gidelim” diye buyurdu. Biz de onunla birlikte çıkıp gittik. Nihayet Beytu’l-Midras⁴²e geldik. Peygamber (s.a) ayakta dikilip, onlara şöyle seslendi: “Ey yahudiler! İslama girin ve kurtulun.”

Onlar: Ey Ebu’l-Kasım sen tebliğini yaptın dediler. Peygamber: “Ben bunu istiyorum” diye buyurdu. Sonra sözünü ikinci defa tekrarladı. Onlar yine: Ey Ebu’l-Kasım tebliğ ettin dediler. Sonra sözünü üçüncü defa tekrarladı ve şöyle buyurdu: Şunu bilin ki yeryüzü Allah’ındır ve Rasûlünüdür. Ben sizleri sürmek istiyorum. Her kim satılacak bir malını bulursa onu satsın, aksi takdirde şunu bilin ki yer Allah’ındır ve Rasûlünüdür.”⁴³

Sözün özü şu ki Rasûl-i Ekrem İslam davetini davete düşman olan müşriklere, münafıklara, yahudilere ve onların dışında Peygamber efendimizi dinlemeye istekli olmayan daha başkalarına ulaştırıyordu.

İnsanlara hitap ederken arzu ve isteklerini gözönünde bulundurmaya dair varid olan buyruklar ile onun davetten yüz çevirenlere davetini ulaştırdığına dair sabit olan rivayetleri birarada mütalaa etmeye gelince, Peygamber efendimizin öğüt vermek üzere uygun zamanlarını kolladığı kimseler müslümanlar Allah’a, Peygamber efendimize ve ahiret gününe iman eden mü’minlerdi.

Davetçinin de bu farkı gözönünde bulundurması gerekir. Eğer davet edilen şahıs müslüman ise ona öğüt vermek için uygun zamanını kollamalı ve onun kendisini dinleme isteği ve şevki olduğu zamanı seçmelidir ki ona yapılacak davetin etkisi daha çabuk görülsün ve daha etkili olsun. Şayet davet edilen kişi münafık, müşrik, yahudi, hristiyan veya bir başka inanç sahibi kimse ise kendisini dinlemek istesin ya da istemesin ona davette bulunmalıdır ki ona karşı delil ortaya konulmuş olsun. Şu kadar var ki davetçinin imkan bulduğu takdirde kendisine tanınacak en değerli fırsatları ve en uygun vakitleri seçmek için elinden geldiği kadar çaba göstermelidir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah’tır.

2- Bazı Hallerde Vaaz ve Hutbeyi Uzatmak:

İkinci soruyu cevaplandırmak için de yüce Allah’ın başarısını dileyerek şunları söyleyebiliriz: Vaaz ve hutbede aslolan uzun ile kısa arasında orta yollu olmasıdır. Nitekim Peygamber efendimizin hutbesi de bu şekilde orta yollu idi. Şu kadar var ki kişinin ihtiyaç dolayısıyla bazı hallerde konuşmasını uzatması caizdir. Nitekim bu husus Rasûlullah (s.a)’dan böylece sabit olmuştur. İmam Müslim’in rivayetine göre

⁴¹ Müslim, Hadis no: 116 (1798, III, 1422-1423)

⁴² Beytu’l-Midras: İfadesiyle kastedilen yahudilerin ileri gelen şahsiyetidir. Evin ona nisbet edilmesi kitaplarının ders olarak onun tarafından okutulmasından dolayıdır. (Fethu’l-Bari, XII, 318)

⁴³ Buhari, Hadis no: 6944, XII, 317

Ebu Zeyd (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) bize sabah namazını kıldırdı. Ondan sonra minbere çıktı ve öğle vakti girinceye kadar bize hutbe verdi. Öğle vakti indi namaz kıldırdı, sonra tekrar minbere çıktı ve ikinci vaktine kadar bize hutbe vermeye devam etti. Daha sonra tekrar indi ve namaz kıldırdı. Sonra bir daha minbere çıktı, güneş batana kadar bize hutbe verdi. Olmuşu ve olacağı bize haber verdi, bize öğretti ve iyice belletti.”⁴⁴

Fakat bu nadir görülen bir husustur. Ancak zaruret halinde böyle bir yola başvurulabilir. Molla Ali el-Kari Peygamber efendimizin hutbesinin orta yollu olduğuna dair varid olan rivayetler ile bu hadisi bir arada mütalaa ederken şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu durum Müslim’de varid olan: Peygamber (s.a) sabah namazını kıldı, sonra minbere çıktı... hadisine aykırı değildir. Çünkü böyle bir iş vaktin gerektirdiği nadir bir olaydır ve bu (gerektiğinde böyle davranmanın) caiz olduğunu açıklamak içindir. O sanki bu konuşmasını bir vaiz olarak uzunca yapmıştı. Orta yollu olduğu ile ilgili açıklamaysa örfen bilinen hutbeler hakkındadır.”⁴⁵

Altıncı Başlık: Anlatılmak İstenen Hususları Muhatapların Anlayabileceği Şekilde Sunmaya ve Kalplerinde Yerleştirmeye Dikkat Etmnin Zorunluluğu:

Muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın gereklerinden birisi de davetçinin anlatmak istediği hususları muhatapların anlayabileceği şekilde sunması ve bu hususların kalplerine iyice yer etmesini sağlamaya önem vermesidir. Davetçinin hedefi bilgisini, anlayışını, kavrayışını, zekasını ortaya çıkarmak yahutta fasahat, belâğat ve hitabetini enine boyuna gözler önüne sermek olmamalıdır. Aksine onun amacı İslamın mesajını muhataplara onu anlamalarına yardımcı olacak ve kalplerinde daha bir kökleşmesine sebep teşkil edecek kelimelerle, cümlelerle, ibarelerle, üslup ve yollarla aktarmayı sağlamak olmalıdır. Davetçinin bu hususlara gereken önemi göstermesinin zorunluluğunu ortaya koyan delillerin bir kısmı aşağıda sunulmuştur.

1- Şüphesiz ki davetçi yüce Allah’ın dinini tebliğ etmek hususunda peygamberlerin vekili, rasûllerin halifesidir. Yüce Allah peygamberleri şeriatini açıklamaları için göndermiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Biz gönderdiğimiz herbir peygamberi –kendilerine apaçık anlatsın diye- ancak kendi kavminin diliyle gönderdik.” (İbrahim, 14/4) diye buyurmaktadır.⁴⁷ Yine yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: “İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu zikri (Kur’an’ı) indirdik.” (en-Nahl, 16/44)

Yüce Allah’ın şeriatini insanlara açıklama zorunluluğu davetçinin anlatmak istediği hususları muhatapların anlayabileceği şekilde anlatmayı ve bu anlamları kalplerine yerleştirmeyi önemsemesini gerektirmektedir.

2- Davet yönteminde ve hayatın bütün alanlarında davetçinin uyduğu örnek öncekilerin de, sonrakilerin de efendisi Rasûl-i Ekrem (s.a)’dır. Rasûl-i Ekrem ise bu hususa oldukça önem veriyor ve büyük çapta itina gösteriyordu. Onun bunu önemseyişi çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır ki aşağıda sayılanlar bunların bir kısmıdır:

a- Peygamber efendimizin sözü apaçık ve (hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan...) ayırdedici bir özellikteydi.

b- O davet ve yönlendirme sırasında sözlerini birkaç defa tekrarlardı.

c- Öğretim ve yönlendirme sırasında çeşitli açıklama yollarını kullanırdı.

⁴⁴ Müslim, Hadis no: 25 (2892), IV, 2217

⁴⁵ Mirkatu’l-Mefatih, III, 499-500

⁴⁷ Ayrıca bk. Birinci bahis, birinci başlık

d- Örnek gösterme yöntemini de kullanırdı.⁴⁸

O halde o yüce önderin yolunu izleyen davetçinin bütün bu hususlarda ona uyması pek uygun bir iştir.

Yedinci Başlık: Muhataplar İçin Uygun Düşecek Yöntem, Üslup, Araç ve Alanları Seçmeye Özen Göstermenin Zorunluluğu:

Yüce Allah'a davet işinde muhatapların durumunu gözönünde bulundurmaya gerektiren hususlardan birisi de davetçinin muhataplara elverişli yöntem, üslup, araç ve alanları seçmeye itina göstermesidir. Çünkü muhataplar çeşitli yöntem, üslup, araç ve alanlardan farklı boyutlarda etkilenmek bakımından birbirlerinden ayırırlar. Kimisi maddi yöntemin kullanılmasından hoşlanırken, kimisi akli yöntemin kullanılmasından memnun olur, kimisini de ancak duygusal yöntem etkiler.

Aynı şekilde muhatapların çeşitli üslupları tercihlerinde de farklılık ortaya çıkar. Kimisi teşvik üslubundan yararlanmayı tercih ederken, bir başkası ise korkutma üslubundan başka bir şeyden yararlanamaz. Bir üçüncü şahıs kıssa üslubundan yararlanmayı arzular, dördüncü bir şahıs başka üsluplar ve örnekler verme üslubunu tercih eder, bir beşincisi ise ancak tartışma üslubu kullanılırsa ikna edilebilir.

Aynı şekilde kimisi hutbe tarzını arzularken, bir diğeri seminer ve çok kişinin katıldığı oturumların daha etkili olduğu görüşündedir, bir diğeri ders üslubunu başkalarına tercih eder.

Kimi muhataplar dinlemekten çok okumaktan yararlanır, kimisi ise okuduğundan çok dinlediklerinden etkilenir.

Aynı şekilde kimi şahıslar mescidlerde düzenlenen halkalarda bulunmayı sever ve bunlardan gerçekten faydalanırlar. Bir başkası ise evlerde düzenlenen halkalardan daha çok yararlanabilir. Kimisi toplantı salonlarında ve büyük kalabalıkların biraraya geldiği kamuya açık yerlerde evlerdeki dar çerçeveli halkalardan daha çok etkileneceği görüşündedir.

Davetçiye düşen görevlerden birisi muhataplara uygun yöntem, üslup, araç ve alanları kullanmaya gayret göstermektir. Çünkü onun hedefi İslam mesajını hangi yöntem, üslup, araç ya da hangi alanda olursa olsun etkin bir şekilde muhataplara ulaştırmaktır ya da hedefi bu olmalıdır. O hiçbir zaman herhangi bir yöntem, üslup, araç ya da alan üzerinde ısrar etmez ve bunların herhangi birisine sınıksız sarılmaz. Aksine onun için önemli olan kullanılan yöntemin –aynı şekilde üslup araç ve alanın- muhataplara daha uygun olmasıdır ki onlarda mümkün olabilen etkiyi en hızlı, en derin ve en büyük çapta gerçekleştirebilsin.

Muhataplara elverişli yöntem, üslup, araç ve alanları seçmeye dikkat etmenin zorunluluğunu gösteren hususların bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- 1- Yüce Allah'ın peygamberleri toplumlarının diliyle göndermiş olması⁴⁹
- 2- Yüce Allah'ın peygamberlere kavimlerinin durumuna elverişli mucizeler vermiş olması⁵⁰
- 3- Yüce Allah'ın sevgili peygamberine çeşitli yollarla daveti gerçekleştirmesini emretmiş olması⁵¹
- 4- Yüce peygamberin el-Huleys b. Alkame'nin gelişi sırasında onun duygularını gözönünde bulundurarak kurbanlık develerin önüne sürülmesini emretmesi⁵²

⁴⁸ Bütün bunlara delalet eden tanıklar için bk. ikinci bahis, dördüncü başlık

⁴⁹ Bk. Birinci bahis, birinci başlık

⁵⁰ Bk. birinci bahis, birinci başlık

⁵¹ Bk. birinci bahis, ikinci başlık

⁵² Bk. ikinci bahis, sekizinci başlık

5- Peygamber efendimizin kitap ehline ve başkalarına gönderilen mektupları mühürlemek için –onların durumlarını gözönünde bulundurarak- mühür edinmesi⁵³

Meşru Yöntemleri, Üslupları, Araçları ve Alanları Seçmeye Özen Göstermenin Gereği:

Geçen bu açıklamalardan çeşitli yöntemleri, üslupları, araçları ve alanları seçmek için kullanılacak biricik ölçünün muhataplara uygunluğu olduğu anlaşılmalıdır. Bunların muhataplara uygunluklarının herhangi birilerinin seçiminde büyük bir etkisinin olduğunda şüphe yoktur fakat bundan daha önemli başka bir husus vardır. O da davetçinin kullanacağı yöntem, üslup, araç ve alanın meşruiyetidir. Dolayısıyla davetçinin bunların ancak meşru olanlarını kullanması ve bunların dışında kalan herşeyden uzak kalması gerekir.

Yüce Allah'a davet farzların en önemlisi, amellerin en faziletlisi, yüce Allah'a en çok yaklaşıtııcı bir ameldir. Bu görevi müslüman bir kimse haram olan yöntem üslup, araç ve alanlarda nasıl icra edebilir? Bu hususta değerli kardeşimiz Dr. Muhammed Ebu'l-Feth el-Beyanuni şunları söylemektedir: "İslam daveti yüce Allah'a çağırarak ve Rasûlullah (s.a)'ın ve onlara uyanların amellerinden temel bir ameli işlemek olduğuna göre bu davetin Allah'ın kitabından ve peygamberinin sünnetinden hareketle yapılması ve yöntem üslup ve araçları bakımından İslamın hükümleri ile disiplin altına alınması kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü İslam yöntem, üslup ve araçlar arasında hüküm bakımından bir ayırımı tanımaz, kabul etmez. İslam beşeri yöntemlerde olduğu gibi amaç aracı mübah kılar ilkesini kabul etmez. Aksine araçlar da amaçların hükmünü alır, üsluplar da yöntem ile aynı hükümdedir..."

Yöntem, üslup ve araçlara dair şeriatin hükmünü herhangi bir şekilde bilmezlikten gelmek İslam davetinin izlemesi gereken yoldan sapması ve kaynaklarının dışına çıkarılması olarak değerlendirilir."⁵⁴

Buna ek olarak davetin en önemli hedeflerinden birisi muhatapları yüce yaratıcıya isyandan kurtarmaktır. Peki davetçinin başkalarını yüce Allah'ın masiyetinden kurtarmaya bizatihi bir masiyet işleyerek çalışması makul olabilir mi? Haram kılınan yöntem, üslup, araç ya da alanları kullanması uygun görülebilir mi? Kabenin Rabbine yemin olsun ki böyle bir iş sonu hüsrarla bitecek bir alışveriştir.

Sekizinci Başlık: Muhataplara Karşı Yumuşak Yada Sert Üslup Kullanmaktan, Onların Durumlarını Gözönünde Bulundurmanın Zorunluluğu:

Muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın gereklerinden birisi de davetçinin onlara karşı uygun düşecek yumuşak ya da sert üslup kullanmaya dikkat etmesidir. Birtakım kimselere karşı sert üslup kullanmak ancak onları daha bir uzaklaştırmaya yarar, bunlara karşı katı davranmak sadece nefret edip uzaklaşmaları sonucunu verir.

Başka birtakım insanlar da vardır ki onlara yumuşak davranmak sadece azgınlıklarını arttırır, şefkatli hareket etmek onların isyanlarından başka bir şeylerini arttırmaz. O halde davetçinin bunların da, ötekilerin de durumunu gözönünde bulundurması ve herbir kesim ile yüce Allah'ın lütfuyla davetin daha çabuk, daha güçlü ve daha çok etkili olması ümit edilen yumuşak ya da sert üsluptan birisini kullanmaya dikkat etmesi gerekir.

Bunlara gereken dikkati göstermenin zorunluluğunu ortaya koyan delillerin bir kısmı aşağıda zikredilmiştir:

⁵³ Bk. ikinci bahis, ondokuzuncu başlık

⁵⁴ el-Medhal ila İlmi'd-Da've, s. 285

1- Şanı yüce Allah insanların durumlarını gözönünde bulundurarak iyiliği emredip, münkerden alkoymak için çeşitli basamaklar teşri buyurmuştur.⁵⁵

2- Rasûl-i Ekrem insanlara karşı sert ya da yumuşak üslup kullanırken insanların durumlarını dikkate almıştır.⁵⁶

Dikkat Edilecek Hususlar:

Burada aşağıdaki hususlara dikkat etmek uygun görülebilir:

1- Davette Aslanan Yuemuşaklıkla ve Şefkatle Yapılmasıdır:

Anlatılan hususlardan yumuşaklıkla ve şefkatle davet ile şiddet ve katılıkla davetin, davet açısından birbirine eşit iki kefe veya iki taraf olduğu anlaşılmalıdır. Aksine kitap ve sünnetin nasları yüce Allah'ın yoluna davette aslananın yumuşaklıkla ve şefkatle yapılması gerektiğine delalet etmektedir. Şiddete ve katılığa ancak zaruret halinde başvurulur. Bu husus davetçilerin önderi, peygamberlerin imamı, rasûllerin liderinin siyretinde açıkça ortaya çıktığı gibi bu ümmetin alimleri de bu hususu açıklamışlardır.⁵⁷

2- Yumuşaklık ve Şefkatin Bırakılıp Sertliğe ve Katılığa Yönelebilecek Bazı Haller:

Bazı hallerde yumuşaklık ve şefkatle davet terkedilerek sertlikle ve katılıkla davete geçilir. Bu hallerin bazıları aşağıda gösterilmiştir:

a- Yüce Allah'ın haramlarının çiğnenmesi ve hadlerin uygulanması

b- Dine karşı inatlaşma ve alayın ortaya çıkması

c- Şeriate muhalif davranışların beklenmedik kimselerden ortaya çıkması⁵⁸

3- Sertlikle Davetin Ortaya Çıkaracağı Sonuçları Gözönünde Bulundurmanın Gereği:

Sözü geçen bu haller yahut birisi var olduğu takdirde sonuçlar ve akıbetler gözönünde bulundurulmadan davet yolunda şiddetin ve katılığın kullanılabileceğini hiç kimse zannetmesin. Durum böyle değildir. Aksine şiddet ve katılığın kullanılması halinde ortaya çıkması beklenen hususlarında gözönünde bulundurulması gerekir. Eğer şiddete başvurma halinde ortadan kaldırılmak istenen münkerden daha büyük bir münkerin ortaya çıkmasına yahutta daha önemli bir marufun terkedilmesine sebep teşkil edeceği kesin olarak anlaşılırsa davetçinin bu takdirde şiddet ve katılığa başvurma hakkı yoktur.⁵⁹

Dokuzuncu Başlık: İslama Yeni Giren Bir Kimsenin Geçici Olarak Bazı Farzları Terketmesine Muvafakat Etmenin Meşruiyeti:

Yüce Allah'a davet yolunda muhatapların durumları arasında dikkate alınması caiz olan hususlar arasında İslama giren bir kimsenin geçici olarak bazı farzları terketmesine –aradan fazla zaman geçmeden bunları yerine getireceği ümidiyle- muvafakat etmektir. Buna delil teşkil eden hususlardan birisi de yüce peygamberin

⁵⁵ Bk. Birinci bahis, dördüncü başlık

⁵⁶ Bk. İkinci bahis, onbirinci başlık

⁵⁷ Buna dair geniş açıklamalar için bk. min Sıfati'd-Daiye el-Liyun ve'r-Rıfk adlı eserimiz s. 11-33

⁵⁸ Aynı eser, s. 34-58

⁵⁹ Bk. Aynı eser, s. 59-60

İslama giren bir kimsenin ancak iki vakit namaz kılması şartını kabul ettiğine dair sabit olan rivayetler⁶⁰ ile Peygamber efendimizin Sakiflilerin İslama girmek için üzerlerinde sadaka (zekat) ve cihad yükümlülüğünün olmamasını şart koşmalarını kabul ettiğinin sabit olmasıdır.⁶¹

Bu konuda aşağıdaki hususlara dikkat çekmek uygun görülebilir:

1- İslama Yönelen Bir Kimsenin Bazı Farzları Terketmesini Kabul Etmek Geçici Bir Uygulamadır:

Şüphesiz ki İslama yönelen bir kimsenin bazı farzları terketmesini uygun görmek geçici bir uygulama olup, bundan sonra İslama bütünüyle girmesi için önünde bir kapının açılacağı ümit edilir. İşte Rasûl-i Ekrem (s.a)'ın İslama giren Sakiflilerin: "Üzerlerinde sadaka (zekat) ve cihad sorumluluğu olmamak şartını kabul ederken söylediği: "Tam teslim oldukları vakit pek yakında sadaka da vereceklerdir, cihad da edeceklerdir."⁶² sözlerinde açıkladığı budur.

Bundan dolayı böyle bir durum ile karşı karşıya kalan davetçiye düşen görev bu şekilde İslama yönelen bir kimsenin İslamın bütün kulplarına, şer'i hükümlerine sıkı sıkıya sarılması ve bütün görevleri eda etmesi için mümkün olan bütün gayretlerini harcamaya devam etmesidir.

2- Her İslama Yönelen Kişinin Bazı Farzları Terketmesi Uygun Görülemez:

Sözü geçen açıklamalardan İslama girmek isteğiyle gelerek kendisinin bazı farzlardan muaf tutulmasını isteyen herkesin bu isteğinin kabul edileceği anlaşılmalıdır. Aksine her makama uygun söylenecek bir söz ve her bir olaya dair yapılacak uygun bir açıklama vardır. Eğer onun isteğinin reddedilmesi halinde bütün farzları edaya yöneleceği görülürse onun isteği kabul edilmez. Çünkü kişiden istenen farzların tümünü eda etmektir. Şayet onun isteğinin reddedilmesi halinde büsbütün İslamdan yüz çevireceği görülürse geçici bir uygulama olarak onun isteği uygun görülebilir. Çünkü büsbütün İslamdan yüz çevirmek bazı farzları terkedip, bazılarını eda etmekten daha kötü ve daha çirkindir. Özellikle böyle bir kimse İslama yönelirken daha sonra bütünüyle İslama bağlanacağı ümit ediliyorsa bu böyledir. Muhtemelen Beşir b. el-Hasasiye (r.a) Peygamber efendimize bey'at ederken cihad ve sadaka (zekat)dan muaf tutulmasını isteyince yaptığı uygulama söylediklerinin doğruluğuna delil teşkil edebilir.

İmam Ahmed'in, İbn el-Hasasiye (r.a)'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Peygamber (s.a)'a bey'at etmek üzere gittim. O bana: "Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getirmeyi, namaz kılmayı, zekatı eda etmeyi, İslama göre haccetmeyi, ramazan ayında oruç tutmayı ve Allah yolunda cihad etmeyi şart koştu."

Ben ey Allah'ın Rasûlü dedim. Allah'a yemin ederim ki bunlardan ikisi olan cihad etmeye ve sadaka vermeye gücüm yetmez. Çünkü onlar (cihadda) geri dönüp kaçanların Allah'tan bir gazaba uğrayacaklarını söylediler. Bundan dolayı eğer böyle bir işte hazır bulunacak olursam nefsimin sabredemeyeceğinden ve ölümden tiksineceğimden korkarım. Sadakaya (zekata) gelince, Allah'a yemin ederim benim ancak birkaç tane köylüm ve beş on tane devem vardır. Bunların sütleri çoluk-çocuğumun gıdası olur, kendileri de yüklerini taşımaktadır.

⁶⁰ Hadis ve kaynakları için bk. ikinci bahis, onikinci başlık

⁶¹ Hadis ve kaynakları için bk. ikinci bahis, onikinci başlık

⁶² Bk. İkinci bahis, onikinci başlık

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) önce elini çekti, sonra elini salladı, sonra şöyle buyurdu: “Cihad yok, sadaka yok. O takdirde sen cennete giremeyeceksin.”

Ey Allah'ın Rasûlü ben sana bey'at edeyim dedim. (İbnu'l-Hasasiye devamla) dedi ki: Hepsi üzerine bey'at ettim.⁶³

Bu hadis-i şerifte şunu görüyoruz: Rasûl-i Ekrem, Beşir (r.a)'ın İslama girmek için cihad ve sadakadan muaf tutulmak için koştuğu şartı kabul etmedi. Halbuki Sakiflilerin bu şekildeki şartlarını kabul buyurmuştu. İmam İbnu'l-Esir bu ikisi arasındaki ayırımı açıklayarak şunları söylemektedir: “Beşir (r.a) için muhtemel olan Sakifliler için ihtimal dahilinde değildi. Muhtemelen şöyle de olabilir: O Beşir'e bu müsaadeyi vermedi. Çünkü ona bu şekilde cevap verildiği takdirde kabul edeceğini biliyordu. Sakif ise o durumda bu şartları kabul etmeyecekti. Diğer taraftan Beşir bir kişi iken Sakifliler bir topluluk idi. Peygamber (s.a) onların kalplerini ısıdırmak istedi ve yavaş yavaş tedrici bir şekilde İslama bağlanmalarını arzu etti.”⁶⁴

3- Müslüman Bir Kimsenin Bazı Farzlardan Muaf Tutulmasını İsteme Hakkı Yoktur:

Anılan bu hususlara dayanarak herhangi bir kimse müslümanın müslümanlığını devam ettirmek için bazı farzlardan muaf tutulmasının kabul edilmesini şart koşma hakkına sahip olduğunu sanmamalıdır. Çünkü sözü geçen hususlar İslama girmeye istekli olan müslüman olmayan kimselere özel geçici bir uygulamadır. Müslüman ise bütün farzları eda etmekle emrolunmuştur. Şayet bu farzları eda edebilecek güce sahip olmakla birlikte bazılarını terketmekte ısrar edecek olursa İslam devleti tarafından onunla tevbe edinceye yahut ölünceye kadar savaşıyoruz. Buna Rasûlullah (s.a)'ın halifesi Ebu Bekir es-Sıddik (r.a)'ın zekat vermek istemeyenlerle savaşmış olması delil teşkil eder. Bu hususta Rasûlullah (s.a)'ın ashabı da icma etmişlerdir. Buhari ve Müslim'in rivayetlerine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Peygamber (s.a) vefat edip Ebu Bekr (r.a) halifelige getirilince arkasından araplardan kafir olanlar küfre sapınca Ömer (r.a) şöyle dedi: Ey Ebu Bekr sen nasıl insanlarla savaşabilirsin. Halbuki Rasûlullah (s.a): “Ben insanlarla la ilahe ilallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Her kim la ilahe illallah derse malını ve canını benden korumuş olur. Bunu ancak onun hakkı ile (koruyabilir) hesabı da Allah'a aittir” demiş bulunuyor.

Ebu Bekr (r.a) dedi ki: Allah'a yemin ederim ki namaz ile zekat arasında fark gözetenlerle mutlaka savaşacağım. Çünkü zekat maldaki haktır. Allah'a yemin ederim eğer bana Rasûlullah (s.a)'a ödeyegeldikleri bir oğlakı dahi bana vermeyecek olurlarsa⁶⁵ onu vermedikleri için onlarla savaşırım.”

Ömer (r.a) dedi ki: Allah'a yemin ederim sonunda gördüm ki Allah Ebu Bekr (r.a)'ın kalbine savaşmak için genişlik vermiş bulunuyor ve onun hak olduğunu anladım.⁶⁶

İmam Malik dedi ki: “Bize göre durum şudur: Her kim aziz ve celil olan Allah'ın farzlarından herhangi birisini yerine getirmeyecek olursa müslümanlar da onu

⁶³ Müsned, V, 224; Hadis hakkında Hafız Heysemi şunları söylemektedir: “Hadisi Ahmed, el-Kebir ve el-Evsat'ta Taberani rivayet etmiş olup, Ahmed'in senedinin ravilerinin sika oldukları belirtilmiştir.” (Bk. Mecmau'z-Zevaid, I, 42)

⁶⁴ en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis, III, 239-240

⁶⁵ Burada oğlakin sözkonusu edilmesinin sebebinin bizatihi oğlak değil, mübalağa yoluyla azlığı anlatmak için olduğu da söylenmiştir. (Bk. Fethu'l-Bari, II, 278) Bazı rivayetlerde ise devenin bağlandığı ip anlamındaki “ikal” şeklindedir. (Bk. Nevevi şerhi, I, 208)

⁶⁶ Hadis Buhari ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Buhari, Hadis no: 6924 - 6925, XII, 275; Müslim, Hadis no: 32 (20), I, 51-52, lafız Buhari'ye aittir.

alamazlarsa o takdirde onu ondan alıncaya kadar o kimse ile cihad etmek onların üzerine bir vazifedir.”⁶⁷

Onuncu Başlık: İnsanlar Daha Ağır Bir Duruma Düşerler Korkusuyla Tercihe Bağlı Bazı Hususların Geçici Olarak Terkedilmesinin Meşruiyeti:

Yüce Allah’ın yoluna davette muhatapların durumunu gözönünde bulundurmayı gerektiren hususlardan birisi de insanlar daha ağır bir duruma düşerler korkusuyla tercihe bağlı bazı hususların terkedilmesidir. Buna delil teşkil eden hususların bir kısmı şunlardır:

1- Rasûl-i Ekrem (s.a)’ın barış görüşmelerinin başarısızlığa uğraması korkusuyla Hudeybiye Barışında tercihe bağlı bazı hususların terkedilmesine muvafakat göstermiştir.⁶⁸

2- Rasûl-i Ekrem insanlar İslamdan uzaklaşırlar korkusuyla edep sınırlarını aşan kimselerin öldürülmesine izin vermemiştir.⁶⁹

3- Rasûl-i Ekrem (s.a) savaşta hırsızlık yapan kimseye –düşmana katılması korkusuyla- haddi uygulamayı yasaklamıştır.⁷⁰

Yine bu ümmetin selefi de insanların durumlarını gözönünde bulundurarak bu işe gereken dikkati göstermiştir. Bunu ortaya koyan delillerin bir kısmı şunlardır:

1- Ashab (r.anhum) düşman topraklarında haddin uygulanmasını

engellemiştir.⁷¹

2- Busr b. Ertee (r.a) gazada hırsızlık haddini uygulamamıştır.⁷²

3- Birçok İslam alimi düşman topraklarında hadlerin uygulanmaması doğrultusunda görüş belirtmiştir.⁷³

4- İbn Mesud (r.a) uygun görmemesine rağmen mü’minlerin emiri Osman b. Affan (r.a)’ın arkasında (Mina’da kısaltılması gereken farz namazı) tam kılmıştır.⁷⁴

Tercihe Bağlı Bazı Hususların Geçici Olarak Terkedilmesi Bunların Sürekli Olarak Terkedilmesinin Uygun Görülmesi Anlamına Gelmez:

Bundan tercihe bağlı hususların genel bir şekilde terkedildiğinin kabul edildiği anlamı çıkmaz. Aksine bunların terkedilmeleri insanların tercihe bağlı bu işleri terketmekten daha ağır bir fitneye düşmelerinden korkulması hali ile bağlantılıdır. Bu korku ortadan kalktığı takdirde iş olması gereken haline döner ve bu gibi tercihe bağlı işlere sınımsız sarılır ve gereklerince amel edilir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah’tır.

Onbirinci Başlık: Bazı Muhalif Davranışlara Geçici Olarak Göz Yummanın Meşruiyeti:

Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmayı gerektiren hususlar arasında bazan birtakım aykırı davranışlara göz yummak da vardır. Buna sebep

⁶⁷ Muvatta, I, 269

⁶⁸ Bk. İkinci bahis, onüçüncü başlık

⁶⁹ Bk. İkinci bahis, onüçüncü başlık

⁷⁰ Bk. İkinci bahis, onüçüncü başlık

⁷¹ Bk. Üçüncü bahis, altıncı başlık

⁷² Bk. Üçüncü bahis, altıncı başlık

⁷³ Bk. Üçüncü bahis, altıncı başlık

⁷⁴ Bk. Üçüncü bahis, altıncı başlık

bunlara karşı çıkılması halinde elde edilecek maslahattan daha ağır bir fesadın ortaya çıkabilme korkusudur. Buna delil teşkil eden bir kısım hususlar şunlardır:

1- Rasûl-i Ekrem (s.a) bedevi arabın mescidde işini bitirinceye kadar küçük abdesti bozmasına müdahale etmemesi⁷⁵

2- Rasûl-i Ekrem'in bir kadının bey'at etmeden önce bir aile halkının ağıtına katılmasına göz yumması⁷⁶

3- Rasûl-i Ekrem (s.a)'ın namazı geciktiren yöneticilerle savaşmayı yasaklaması⁷⁷

4- Rasûl-i Ekrem'in birtakım masiyetleri görülen yöneticilere karşı –bu masiyetlerini hoşgörmemek şartıyla birlikte- sabretmeyi emretmesi⁷⁸

Bu ümmetin ilim adamları bu hususa gereken önemi vermişlerdir. Bunun delillerinden bir kısmı şunlardır:

1- Eğer iyiliği emredip, münkeri yasaklamanın getireceği kötülük, sağlayacağı maslahattan daha fazla ise bu görevin terkedileceğine dair selefın vurgulu ifadeleri⁷⁹

Bununla birlikte İmam İbn Kayyim el-Cevziye münkere karşı çıkılmasının dört mertebesinin olduğunu sözkonusu etmiştir. Karşı çıkmak ne zaman vaciptir, ne zaman mübah olur, ne zaman haram olur. Bunları açıklamıştır. Merhum şöyle demektedir: “Münkere karşı çıkmanın dört mertebesi vardır: Birincisi münkerin ortadan kalkıp, onun yerine zıttının gelmesi.

İkincisi büsbütün ortadan kalkmasa dahi azalması.

Üçüncüsü onun yerine benzeri bir başka şeyin geçmesi.

Dördüncüsü onun yerine ondan daha kötüsünün gelmesi.

İlk iki mertebe meşrudur. (Şer'an yapılması gerekir.) Üçüncüsü içtihad konusudur, dördüncüsü ise haramdır.”⁸⁰

Bazı Aykırı Davranışlara Karşı Çıkmanın Terkedilmesi, Onların Kabul Edilmesi Anlamına Gelmez:

Bazı münkerlere karşı çıkmanın terkedilmesinden yahutta bazı muhalif davranışlara bazan göz yumulmasından onların kabul edildikleri anlamı çıkarılmaz. Aksine bu tepki sebebiyle daha büyük bir kötülüğün ortaya çıkmasından korkulduğundan tepki göstermeyi ertelemektir. Böyle bir kötülük ortadan kalktı mı yine münkere karşı çıkılır ve onun ortadan kaldırılması için gereken neyse yapılır.

Onikinci Başlık: Davetçinin Mescidde, Öğretim ve Davet Halkalarında Muhataplarını Araştırmasının Zorunluluğu:

Muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın gerekleri arasında davetçinin mescidde, öğretim ve irşad halkalarında, toplantı yerlerinde muhataplarının bulunmasına özel gayret göstermesidir. Onlardan herhangi birisini görmezse onu ve gelmeyişi sebeplerini araştırır. Sonra da devamsızlıktan kaçınması ve gelme imkanlarını bulması için gerekeni yapar. Şayet hasta ise ziyaretine gider, eğer bir ihtiyacı varsa ona yardım ve destek olur. Bunu ya bizzat kendisi yapar yahut başkasını bu işi görmeye teşvik ederek gerçekleştirir. Eğer tembellik onu etkilemişse onu gayrete getirir. Şayet keder ve üzüntüye maruz kalmışsa o keder ve üzüntüsünü

⁷⁵ Bk. İkinci bahis, ondördüncü başlık

⁷⁶ Bk. İkinci bahis, ondördüncü başlık

⁷⁷ Bk. İkinci bahis, ondördüncü başlık

⁷⁸ Bk. İkinci bahis, ondördüncü başlık

⁷⁹ Bk. Üçüncü bahis, yedinci başlık

⁸⁰ İ'lamu'l-Muvakkiin, III, 16

gidermeye çalışır. Davetçinin gayretinin toplantıya gelenle gelmeyi gözönünde bulundurmadan sadece dağarcığındaki bilgileri boşaltmakla sınırlı kalmaması gerekir. Aksine arkadaşlarını araştırıp sormalıdır. Bu hususta insanların en hayırlısı Rasûl-i Ekrem'e uymalıdır. O mescid-i şerifine gelmeyenleri ve mübarek halkalarına katılmayanları araştırırdı. Bu hususta onun izinden giden hayırlı ashabının ona nasıl uyduklarını gözönünde bulundurmalıdır. Peygamber efendimizin bu bahiste sözkonusu edilen siyretinden buna delil teşkil eden tanıklar da aşağıda sıralanmıştır:

1- Rasûl-i Ekrem (s.a) Sabit b. Kays (r.a)'ı yokluğunun sebebini sormuştu.⁸¹

2- Rasûl-i Ekrem (s.a) oğlunun vefatı dolayısıyla üzüldüğünden ötürü halkasına gelmeyen ashabını sormuştu.⁸²

3- Rasûl-i Ekrem sabah namazına gelmeyen iki kişinin gelmeyişi sebebini araştırmıştır.⁸³

Selefin arkadaşlarını araştırıp sormalarının bazı delilleri de aşağıda gösterilmiştir:

1- Ömer b. el-Hattab (r.a) sabah namazında Süleyman b. Ebi Hasme'yi sormuştu.⁸⁴

2- Ömer b. el-Hattab (r.a) sabah namazında bir başka adamı sormuştu.⁸⁵

3- Ömer b. el-Hattab (r.a) Kur'an-ı Kerim öğrenmekten insanların nasıl etkilendiklerini sormuştu.⁸⁶

4- Ebu'd-Derda (r.a) öğrencisine öğrettiği Kur'an-ı Kerim'e dair soru sormuş ve onu kontrol etmişti.⁸⁷

Davet olunanların araştırılıp sorulmasının pek büyük faydaları vardır. Bunlardan birisi şudur: Muhatap olan şahıs davetçinin nezdindeki önemini farkına varır. Elbetteki bu davet edilen şahsın davetçi ile olan ilişki ve irtibatını arttırır. Davetçinin ona daha çok etki etmesine sebep olur. Bir diğer faydası da şudur: Böyle bir davranış tembelliği kaldırır, İslam toplumunda yardımlaşma, dayanışma ve karşılıklı destek vermeye yaygınlık kazandırır.

SONUÇ

Bu araştırmayı tamamlama başarısını lutfeden Allah'a hamdolsun. Eğer onun lütuf ve rahmeti olmasaydı ben buna yol bulamazdım. Bu sebeple yarattıkları sayısınca zatını razı edecek kadar ve kelimelerinin mürekkebine yalnız ona hamederim. Yüce zatından bu çalışmamı kabul buyurmasını ve onu ilim, İslam ve müslümanlar için faydalı kılmasını dilerim.

Bu araştırmada bazı hususlar açıkça ortaya çıkmış bulunuyor. Aşağıda sıralayacaklarımız bunların bir kısmıdır:

1- Kitab-ı azizin ve pak sünnetin nasları, yüce Allah'ın yoluna davet sırasında muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın meşru olduğunu göstermektedir.

2- Davetçilerin önderi Rasûl-i Ekrem (s.a) muhatapların durumlarına ileri derecede itina gösterir ve bunları gözönünde bulundurmaya çokça dikkat ederdi. Onun bu dikkati birkaç şekilde ortaya çıkmıştır ki onun pekçok şerefli tavır ve tutumu bunlara delalet etmektedir.

⁸¹ Bk. İkinci bahis, onyedinci başlık

⁸² Bk. İkinci bahis, onyedinci başlık

⁸³ Bk. İkinci bahis, onyedinci başlık

⁸⁴ Bk. Üçüncü bahis, sekizinci başlık

⁸⁵ Bk. Üçüncü bahis, sekizinci başlık

⁸⁶ Bk. Üçüncü bahis, sekizinci başlık

⁸⁷ Bk. Üçüncü bahis, sekizinci başlık

3- Bu ümmetin selefi de muhatapların durumuna dikkat etmeye özen göstermiştir. Onlar yüce Allah'ın yoluna davetleri sırasında durumlarını gözönünde bulundururlardı. Onların durumlarını önemseyişleri ve gözönünde bulundurmaları da çeşitli şekillerde ortaya çıkmış bulunmaktadır ki onların güzel sözleri ve şerefli konuları bunu göstermektedir.

4- Yüce Allah'ın yoluna davet halinde muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmakla ilgili çeşitli kural ve prensipler vardır. Bu araştırmada sözkonusu ettiklerimizin bir kısmı aşağıda kaydedilmiştir:

a- Davetçinin muhatapları tanımaya dikkat etmesinin zorunluluğu

b- Muhataplarla konuşulacak konuları seçmekte muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunluluğu

c- Fetva verirken muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunluluğu

d- Tevhidin emredilmesi ve şirkin yasaklanması halinde herhangi bir şeyin gözönünde bulundurulması ya da yumuşaklık göstermek sözkonusu değildir.

e- İslama giren kimse için geçici olarak bazı farzları terketmesini uygun karşılamanın meşru olduğu

f- İnsanların daha ağır hallere düşmeleri korkusuyla tercih edilen bazı hususları terketmenin meşru olduğu

g- Geçici bir süre için bazı aykırı davranışlara göz yummanın meşru olduğu

h- Muhataplara uygun düşecek yöntem, üslup ve araçları seçmeye özen göstermenin zorunlu olduğu

i- Muhataplara karşı yumuşak ya da sertlik kullanmakta muhatapların durumunu gözönünde bulundurmanın zorunlu olduğu

j- İnsanlara öğüt vermek için uygun zamanları seçmenin ve konuşmayı kısa kesmenin zorunluluğu

k- Anlatılmak istenen hususları muhatapların daha iyi anlamasını sağlamak ve kalplerine daha iyi yerleştirmek için gerekli dikkati göstermenin zorunluluğu

l- Davetçinin mescidde, öğretim ve davet halkalarında muhataplarını araştırıp, soruşturmasının zorunluluğu

5- Bazı kimseler muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmakla ilgili birtakım hatalar işleyebilmektedir. Bu çalışma esnasında bunlara dikkat çektik. Dikkat çektiğimiz hususların bir kısmı şunlardır:

a- Davet edilenleri tanımaya özen göstermenin zorunlu olması. Davetin davetçinin tanıdığı kimselere hasredilmesi anlamına gelmez. Aksine tanımadığı kimseleri de aynı şekilde davet eder fakat o kimseleri tanımaya da çalışır.

b- Muhataplar arasında çeşitli kesimler ve farklı tabakaların var olması halinde davetçi ortalama ve itidalli yolu seçer.

c- Davete hizmet maksadıyla ilim ve anlayış sahibi kimseler önünde ince birtakım meselelerin gündeme getirilmesinde bir sakınca yoktur.

d- İslama girenlerin bazıları tarafından bazı farzların işlenmemesini uygun görmek geçici bir uygulama olup, bu sayede bu gibi kimselerin bütünüyle İslama girmeleri ümit edilir.

e- Bazı farzların terkini kabullenmek İslama girmek isteyen herkese yapılacak bir uygulama değildir.

f- Müslüman bir kimsenin müslümanlığını sürdürmesi için bazı farzlardan muaf tutulmasının kabul edilmesini isteme hakkı yoktur.

g- Tercih edilen bazı hususların geçici bir süre için terkedilmesi her zaman için bunların terkedileceğinin kabul edilmesi anlamına gelmez.

h- Geçici bir süre için bazı aykırı tutumların görmezlikten gelinmesi onların kabul edilmesi demek değildir.

i- Çeşitli yöntem, üslup, araç ve alanların yalnızca meşru olanlarını seçmek ve izlemenin gereği

j- Davette aslanan yumuşaklıkla ve merhametle yapılmasıdır.

k- Bazı hallerde davet yumuşaklık ve merhametle yapılmayarak sertlik ve katılıkla yapılabilir.

l- Sertlikle davet yapıldığı takdirde ortaya çıkacak sonuçları gözönünde bulundurmanın zorunluluğu.

m- Münafıklara ve diğer kafirlere davanın –onu dinlemek istememelerine rağmen- tebliğ edilmesinin vacip olduğu

n- Muhatapların durumunu gözönünde bulundurmak, davetin kapısını kapatmaya ve davetçilerin tembelliğine bir çare olarak görülemez.

o- Bazan hutbenin ve vaazın uzatılmasının caiz olduğu.

Tavsiyeler:

1- Dünyanın çeşitli yerlerinde yüce Allah'ın yoluna davet alanında çalışan faziletli kardeşlerime şer'i sınırlar içerisinde muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmaya dikkat gösterip, önemsemelerini tavsiye etmekle birlikte bu hususlarla ilgili hatalara düşmekten sakınmalarını ve ihtiyatlı olmalarını da salık veririm.

2- İslam üniversitelerindeki şeriat fakültelerinde okuyan bütün öğrencilere muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmanın bir tanesini teşkil ettiği davetçilerin sıfatları dersinin okutulmasını tavsiye ederim. Belki bu yüce Allah'ın lütfu ile onların yaptıkları davetin daha çabuk, etkili, daha çok ses getiren ve daha fazla etki bırakan niteliklere sahip olmalarına ve davetlerinin etkisini engelleyen yahut azaltan hatalara düşmekten uzak kalmalarına yardımcı olabilir.

3- Bu önemli konu hakkında çeşitli araştırmaların yazılmasını salık veririm. Belki bu araştırmalar konunun daha başka yönlerini açığa çıkartır ve muhatapların durumlarını gözönünde bulundurmaya önem vermeyi canlandırmaya, konuyu zenginleştirmeye, doğru bir zemine oturtmaya ve yönlendirmeye yardımcı olabilir.

Yüce Allah'ın salât ve selamı, bereketleri Peygamber efendimizin aile halkının, ashabının ve kıyamet gününe kadar ona tabi olanların üzerine olsun. Son duamız alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun demektir.

KAYNAKLAR ve BAŞVURULAN ESERLER:

- 1- Emir Alau'd-Din el-Farisi, el-İhsan fi Takribi İbn Hibban, Beyrut, 1408, Tahkik: Şuayb el-Arnauvud
- 2- Kadı Ebu Bekr İbn el-Arabi, Ahkamu'l-Kur'an, Beyrut, Tarihsiz, Tahkik: Ali Muhammed el-Becavi
- 3- Muhammed Nasiru'd-Din el-Elbani, İrvau'l-Ğalil, Beyrut, 1399
- 4- Molla Ali el-Kari, el-Esraru'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevdua, el-Mektebu'l-İslami, 1406, Tahkik: Dr. Muhammed b. Lütfi es-Sabbah
- 5- Muhammed el-Emin eş-Şenkati, Edvau'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'an-i fi'l-Kur'an, baskı yeri yok, 1403
- 6- İbn Kayyim el-Cevziyye, İlamu'l-Muvakkiin, Beyrut, 1397, Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdu'l-Hamid

- 7- Celalu'd-Din es-Suyuti, el-İklil fi'stimdati't-Tenzil, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1401, Tahkik: Prof. Seyfu'd-Din Abdu'l-Kadir el-Katib
- 8- Seyyid Sıddik Hasen Han el-Kannuci, İklulu'l-Kerame fi Beyani Mekasidi'l-İmame, Baskı yeri yok, 1411
- 9- İbn Teymiye, el-Emr bi'l-Maruf ve'n-Nehy ani'l-Münker, Beyrut, 1396, Tahkik: Dr. Salahu'd-Din el-Müneccid
- 10- Dr. Fadl İlahi, Ehemmiyetu Salati'l-Cemaa, Pakistan, 1416
- 11- Ebu Bekr Cabir el-Cezairi, Eyseru't-Tefasir, Baskı yeri yok, 1407
- 12- Ahmed Abdu'r-Rahman el-Bennan, Buluğu'l-Emani min Esrari'l-Fethi'r-Rabbani, Kahire, baskı yeri yok
- 13- Hafız Zehebi, Tarihu'l-İslam (el-Meğazi), Beyrut, 1407, Tahkik: Umer Abdu's-Selam Tedburi
- 14- İbn Cerir Taberi, Tarihu'l-Umemi ve'l-Muluk, Beyrut, Tarihsiz, Tahkik: Prof. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim
- 15- Hafız Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Hatib el-Bağdadi, Tarih-u Bağdad, Beyrut, Tarihsiz
- 16- Celalu'd-Din es-Suyuti, Tahziru'l-Havas min Ekazibi'l-Kussas, Beyrut, 1404, Tahkik: Dr. Muhammed b. Lutfi es-Sabbah
- 17- Muhammed Abdu'r-Rahman el-Mubarek Furi, Tuhfetu'l-Ahvezi bi Şerhi Camii't-Tirmizi, Beyrut, 1410
- 18- Esiru'd-Din Ebu Hayyan el-Endelusi, Tuhfetu'l-Erib bi ma fi'l-Kur'an-i mine'l-Garib, el-Mektebu'l-İslami 1403, Tahkik: Prof. Semir el-Meczub
- 19- Muhammed Nasiru'd-Din el-Elbani, Tahric-u Ehadiys-i Fıkhi's-Siyra, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1976
- 20- Abdu'l-Aziz b. Abdullah b. Baz, Fethu'l-Bari üzerine taliki, Baskı yeri ve yılı yok
- 21- Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hak el-Azim Abadi, et-Taliku'l-Muğni ala Süneni'd-Darakudni, Pakistan, Tarihsiz
- 22- Ebu Muhamme el-Beğavi, Mealimu't-Tenzil, Beyrut, 1406, Tahkik: Prof. Halid b. Abdu'r-Rahman el-Ak, Prof. Mervan Sevvar
- 23- Kadı Nasiru'd-Din el-Beydavi, Tefsiru'l-Beydavi, Beyrut, 1408
- 24- Muhammed Tahir b. Aşur, Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir, Tunus, 1984 m.
- 25- İmam el-Hazim, Libabu't-Te'vil fi Meani't-Tenzil, Beyrut, 1399

- 26- Ebu's-Suud, İrşadu'l-Akli's-Selim ila Mezaye'l-Kur'ani'l-Kerim, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Tarihsiz
- 27- Ebu Cafer et-Taberi, Camiu'l-Beyan min Tevili Ayi'l-Kur'an, Mısır, Tarihsiz, Tahkik: Mahmud Muhammed Şakir, Ahmed Muhammed Şakir
- 28- Muhammed Cemalu'd-Din el-Kasımi, Mehasinu't-Te'vil, Beyrut, 1398, Tahkik: Muhammed Fuad Abdu'l-Baki
- 29- Ebu Abdullah el-Kurtubi, el-Cami li Ahkami'l-Kur'an, Beyrut, Tarihsiz
- 30- İbnu'l-Kayyim, et-Tefsiru'l-Kayyim, Derleyen: Muhammed Uveys en-Nedvi, Baskı yeri yok, 1408, Tahkik: Muhammed Hamid el-Faki
- 31- Faku'd-Din er-Razi, et-Tefsiru'l-Kebir, Tahran, Tarihsiz
- 32- İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Dımaşk-Riyad, 1413
- 33- Muhammed Reşid Rıza, Tefsiru'l-Menar, Beyrut, İkinci baskı, Tarihsiz
- 34- Hafız Zehebi, et-Telhis -el-Müstedrek zeylinde- Beyrut, Tarihsiz
- 35- Ahmed b. İbrahim b. en-Nehhas ed-Dımeşki, Tenbihu'l-Gafilin an A'mali'l-Cahilin, Beyrut, 1407, Tahkik: Prof. İmadu'd-Din Abbas Said
- 36- Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi, Sünen –Tuhfetu'l-Ahvezi şerhi ile birlikte- Beyrut, 1410
- 37- El-Hatib el-Bağdadi, el-Cami li Ahlakı'r-Ravi ve Adabi's-Sami, Riyad, 1403, Tahkik: Dr. Mahmud Tahhan
- 38- Fadl İlahi, Hubbu'n-Nebi ve Alamatı, Pakistan, 1416
- 39- Fadl İlahi, el-Hırsu ala Hidayeti'n-Nas, Pakistan, 1412
- 40- İbn Teymiye, el-Hısb fi'l-İslam, Baskı yeri yok, 1403, Tahkik: Seyyid b. Muhammed Ebu Sa'de
- 41- Mahmud el-Alusi, Ruhü'l-Meani, Beyrut, 1405
- 42- Muhammed b. Salih el-Useymin, Zadu'd-Daiye, Kahire, Tarihsiz
- 43- İbn Kayyim el-Cevziyye, Zadu'l-Mead fi Hedyi Hayru'l-İbad, Beyrut-Kuveyt, 1399, Tahkik: Şuayb el-Arnauvud ve Abdu'l-Kadir el-Arnauvud
- 44- Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbani, Silsiletu'l-Ahadiysi's-Sahihah, el-Mektebu'l-İslami, 1399
- 45- Ali b. Ömer ed-Darakudni, Sünenü'd-Darakudni, Pakistan, Tarihsiz
- 46- Ebu Muhammed Abdullah b. Abdu'r-Rahman ed-Darimi, Sünenü'd-Darimi, Pakistan, 1404

- 47- Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani, Sünen-u Ebi Davud (Avnu'l-Mabud ile birlikte), Beyrut, 1410
- 48- Said b. Mansur el-Mekki, Sünen-u Saidibni Mansur, Beyrut, 1405, Tahkik: Habibu'r-Rahman el-Azami
- 49- Ebu Abdillan Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn Mace, Sünen-u İbn Mace, Şeriketu't-Tıbaa el-Arabiyye es-Suudiyye, 1404, Tahkik: Dr. Muhammed Mustafa el-Azami
- 50- Ebu Abdu'r-Rahman Ahmed b. Şuayb en-Nesai, Sünenü'n-Nesai – Suyuti şerhi ve Sindi haşiyesi ile birlikte-, Beyrut, 1348
- 51- Zehebi, Siyer-u Alami'n-Nubela, Beyrut, 1402
- 52- İbn Hişam, es-Siyretü'n-Nebeviyye, Baskı yer ve yılı yok, Talik: Taha Abdu'r-Rauf Sad
- 53- Dr. Ekrem Ziya el-Umeri, es-Siyretü'n-Nebeviyyetu's-Sahiha, Medine, 1412
- 54- Dr. Mehdi Rızkullah Ahmed, es-Siyretü'n-Nebeviyye fi Dav'i'l-Mesadiri'l-Asliyye, Merkezu'l-Melik Faysal li'l-Buhus... 1412
- 55- Beğavi, Şerhu's-Sünne, Beyrut, 1400, Tahkik: Şuayb el-Arnaud ve Muhammed Züheyr eş-Şaviş
- 56- Celalu'd-Din es-Suyuti, Şerhu's-Suyuti ala Süneni'n-Nesai, Beyrut, 1348
- 57- İmam Nevevi, Şerhu'n-Nevevi ala Sahih-i Müslim, Beyrut, 1401
- 58- Muhammed b. İsmail el-Buhari, Sahihu'l-Buhari –Fethu'l-Bari ile birlikte- Riasatu İdarati'l-Buhus..., Tarihsiz
- 59- Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbani, Sahihu't-Terğib ve't-Terhib, Riyad, 1409
- 60- Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbani, Sahihu'l-Camii's-Sağır ve Ziyadati, el-Mektebu'l-İslami, 1402
- 61- Ebu Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme, Sahih-u İbn Huzeyme, Beyrut, Tarihsiz, Tahkik: Dr. Muhammed Mustafa el-Azami
- 62- Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbani, Sahih-u Süneni't-Tirmizi, Riyad, 1409
- 63- Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbani, Sahih-u Sünen-i Ebi Davud, Riyad, 1401
- 64- Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbani, Sahih-u Sünen-i İbn Mace, Riyad, 1408

- 65- Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbani, Sahih-u Süneni'n-Nesai, Riyad, 1409
- 66- Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, Sahih-u Müslim, Riasatu İdarati'l-Buhus..., 1400, Tahkik: Muhammed Fuad Abdu'l-Baki
- 67- El-Ayni, Umdetu'l-Kari, Beyrut, Tarihsiz
- 68- Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hak el-Azim Abadi, Avnu'l-Mabud Şerh-u Sünen-i Ebi Davud, Beyrut, 1410
- 69- İbnu'l-Cevzi, Garibu'l-Hadis, Beyrut, 1405, Tahric ve Talik: Dr. Abdu'l-Muti Emin Kalaci
- 70- İbn Hacer, Fethu'l-Bari, Riasatu İdarati'l-Buhus..., Tarihsiz
- 71- Ahmed Abdu'r-Rahman el-Bennan, el-Fethu'r-Rabbani li Tertibi Müsned-i li İmam Ahmed b. Hambel, Kahire, Tarihsiz
- 72- Muhammed b. Ali eş-Şevkani, Fethu'l-Kadir, Beyrut, Tarihsiz
- 73- Fadıl İlahi, Fadlu Ayeti'l-Kürsi ve Tefsiruha, Pakistan, 1415
- 74- Muhammed b. Ali eş-Şevkani, el-Fevaidu'l-Mecmua, Beyrut, Tarihsiz, Tahkik: Abdu'r-Rahman b. Yahya el-Muallimi el-Yemani
- 75- İbnu'l-Esir, el-Kamil fi't-Tarih, Beyrut, Tarihsiz
- 76- Abdullah b. el-Mübarek el-Mervezi, Kitabu'z-Zühd, Beyrut, Tarihsiz, Tahkik: Habibu'r-Rahman el-Azami
- 77- Ebu Abdu'r-Rahman Ahmed b. Şuayb en-Nesai, es-Sünenu'l-Kübra, Beyrut, 1411, Tahkik: Muhammed Abdu'l-Mun'im el-Yunusi ve İbrahim Atva İvad
- 78- Ebu'l-Kasım ez-Zemahşeri, el-Keşşaf, Beyrut, Tarihsiz
- 79- İsmail b. Muhammed el-Acluni, Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1405
- 80- Nuru'd-Din el-Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, Beyrut, 1402
- 81- Şeyhu'l-İslam Ahmed İbn Teymiye, Mecmuu'l-Fetava, Derleme ve Düzenleme: Abdu'r-Rahman b. Muhammed b. Kasım, Rabat, Tarihsiz
- 82- Dr. Muhammed Hamidullah, Mecmuu'l-Vesaiki's-Siyasiyye min Ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilafeti'r-Raşıde, Beyrut, 1407
- 83- Kadı İbn Atiye el-Endelusi, el-Muharraru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz, Baskı yer ve yeri yok, Tahkik: el-Meclisu'l-İlmi, Fas
- 84- İbn Hazm, el-Muhalla, Mısır, 1387, Tahkik: Zeydan Ebu'l-Mekarin Hasen

- 85- Hafız el-Münziri, Muhtasar-u Sünen-i Ebi Davud, Baskı yer ve yılı yok, Tahkik: Muhammed Hamid el-Faki
- 86- Ebu İsa et-Tirmizi, Muhtasar-u Şemali'l-Muhammediye, İhtisar ve Tahkik: Muhammed Nasıru'd-Din Elbani, Riyad, 1406
- 87- Dr. Muhammed Ebu'l-Feth el-Beyanuni, el-Medhal ila İlmü'd-Da've, Beyrut, 1412
- 88- Molla Ali el-Kari, Mirkatu'l-Mefatih Şerh-u Mişkati'l-Mesabih, Mekke, Tarihsiz, Tahkik: Prof. Sıdkı Muhammed Cemil el-Attar
- 89- Ebu Abdullah el-Hakim, el-Müstedrek, Beyrut, Tarihsiz
- 90- Ahmed b. Hambel, el-Müsned, Baskı yer ve yılı yok
- 91- Abdullah b. el-Mubarek, el-Müsned, Riyad, 1407, Tahkik: Prof. Suphi el-Bedri es-Same'r-Rai
- 92- İmam Ahmed b. Ali b. el-Musanna et-Temimi, Müsned-u Ebi Ya'la el-Mavsili, Dımaşk, 1404, Tahkik: Prof. Hüseyin Selim Esed
- 93- İbn Ebi Şeybe, el-Musanef, Bombei, Tarihsiz
- 94- Abdu'r-Rezzak es-San'ani, el-Musanef, el-Meclisu'l-İlmi Cenud İsrıkya, 1392, Tahkik: Habibu'r-Rahman el-Azami
- 95- İbn Kudame, el-Muğni, Kahire, 1406, Tahkik: Dr. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Tulki, Dr. Abdu'l-Fettah Muhammed el-Hilu
- 96- Hafız Irakî, el-Muğni an Hamli'l-Esfar fi'l-Esfar fi Tahric-i Nafi'l-İhyai mine'l-Ahbar, Beyrut, 1402 –İhya-u Ulumi'd-Din ile-
- 97- Muhammed b. Abdu'r-Rahman es-Sahavi, el-Mekasidu'l-Hasene, Beyrut, 1399, Tahkik: Abdullah Muhammed es-Sıddik
- 98- Necmetu'l-Kur'an ve's-Sünne, el-Müntehab fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim, Davha, Tarihsiz
- 99- Kadı İlahi, min Sıfati'd-Daiye, Pakistan, 1414
- 100- Malik b. Enes, el-Muvatta, Kahire, 1370, Hazırlayan: Muhammed Şuayb Abdu'l-Baki
- 101- Hafız Zehebi, Nizamu'l-İtidal fi Bakli'r-Rical, er-Riase'l-Amme li İdarati'l-Buhus..., Baskı tarihi yok, Tahkik: Ali Muhammed el-Becavi
- 102- İbn Hacer, Nuzhetu'n-Nazar fi Tavdihi Muhbeti'l-Fiker, Pakistan, Tarihsiz
- 103- İbnu'l-Esir, en-Nihaye fi Garibi'l-Hadisi ve'l-Esef, el-Mektebetu'l-İslamiyye, 1383, Tahkik: Mahmud Muhammed et-Tanaci, Tahir Ahmed ez-Zavi

- 104- Dr. Mahmud et-Tahhan, Hamiřu'l-Cami li Ahlaki'r-Ravi ve Adabi's-Sami, Riyad, 1403
- 105- şuayb el-Arnayud ve Abdu'l-Kadir el-Arnayud, Hamiřu Zadu'l-Mead, Beyrut, Kuveyt, 1404
- 106- Es-Seyyid Abdullah Hařim Yemani el-Medeni, Hamiřu Sūneni'd-Darimi, Pakistan, 1404
- 107- Habibu'r-Rahman el-Azami, Hamiřu Sūnen-i Saidibni Mansur, Beyrut, 1405
- 108- Zuheyr eř-řaviř ve řuayb el-Arnayud, Hamiřu řerhi's-Sūne, el-Mektebu'l-İslami, 1400
- 109- Muhammed Fuad Abdu'l-Baki, Hamiřu Sahih-i Mūslim, Riasatu İcarati'l-Buhusi'l-İlmiyye..., 1400
- 110- ..., Hamiřu Mūsnedi'l-İmam Ahmed b. Hambel, Mısır, Tarihsiz
- 111- Hūseyin Selim Esed, Hamiřu Mūsnedi'l-İmam Ebi Yala el-Mavsili, Dımařk, 1404
- 112- Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbani, Hamiřu Mişkati'l-Mesabih, el-Mektebu'l-İslami, 1399